ANUL LXXIV N-RUL 4 APRILIE 1941

CONVORBIRI LITERARE

DIRECTOR: I. E. TOROUȚIU

Ep. Bucevschi — In prada gândurilor

«BUCOVINA» I. E. TOROUȚIU BUCUREȘTI

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ ÎNTEMEIATĂ DE „JUNIMEA" LA 1 MARTIE 1867

INSCRISĂ LA TRIBUNALUL ILFOV, DOSAR 647/938

ORDONANTA PREZIDENTIALA N-RUL 2708 DIN 20 FEBR. 1939.

APARE LUNAR ÎN 96—128 PAGINI

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA

BUCUREŞTI III, STR. ARGENTINA, 39

TELEFON 2-10-43

ABONAMENTUL PE AN:

PARTICULARI	360 LEI
ŞCOLI PRIMARE	360 LEI
ŞCOLI SECUNDARE	360 LEI
INSTITUŢII CULTURALE . .	360 LEI
STRĂINĂTATE	750 „
ABONAMENT DE SPRIJIN . .	1000 „
NUMĂRUL	30 „

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE INAPOIAZĂ

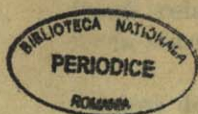
CONVORBIRI LITERARE

ANUL LXXIV N-RUL 4 APRILIE 1941

DIRECTOR: I. E. TOROUŢIU

MEMBRI ÎN REDACŢIE:
ALEXANDRU IONESCU
TEODOR AL. MUNTEANU

«BUCOVINA» I. E. TOROUŢIU, BUCUREŞTI

CONVORBIRI LITERARE

CUPRINSUL

CRONICA

BIBLIOGRAFIE

CENTENARUL NUVELEI ROMÂNEȘTI

— «ALEXANDRU LĂPUȘNEANU» de C. NEGRUZZI —

Anul 1840, orice ar spune bunul poet Grigore Alexandrescu, a fost, cel puțin pentru literele romînești, un an norocos. In 1840 s'a născut nu numai nuvela romînească, cu *Alexandru Lăpușneanu,* dar și părintele și, pînă azi, cel mai strălucit reprezentant al criticii romînești, Titu Maiorescu.

Cu atît mai nefast ne apare 1940 care ne-a sfărîmat granițele firești dobîndite după veacuri de suferințe, ne-a zdrobit uniunea sufletească și ne-a pricinuit atîtea alte răni țării și neamului încît va trebui să fie pomenit totdeauna cu jale și scrîșnire de dinți.

Deaceea sînt bucuros, atîta cît poți fi bucuros în vremurile acestea tulburătoare, că amintirea împlinirii unui secol dela apariția primei nuvele romînești, mi-e dat să o fac în acest an nou care, deși debutează prin niște fapte uluitor de oribile, tot ne îngădue speranța că, pînă la sfîrșit, va aduce și satisfacțiile la care are dreptul să aspire neamul cel mai chinuit din lume...

Nuvele, sau ceva ce s'ar putea numi așa cu multă bunăvoință, s'au scris la noi și înainte de 1840. A scris și Costache Negruzzi cîteva, ca *Zoe, O alergare de cai, Au mai pățit-o și alții, Riga Poloniei și Domnul Moldovei, Sobieschi și Romînii...* Dacă totuș numai cu *Alexandru Lăpușneanu* se naște nuvela romînească este pentrucă abia și numai aici s'a realizat o creație de artă originală.

Alexandru Lăpușneanu poate contribui întru cîtva și la definiția nuvelei în general. Cea mai curentă și adoptată, cel puțin în practică, de mulți scriitori, pretutindeni, e și cea mai comodă: nuvela e un roman scurt, precum romanul e o nuvelă lungă. Dicționarele sînt mai explicite: nuvela e o compoziție literară puțin întinsă, ceva între povestire și roman. *Alexandru Lăpușneanu* dovedește că nuvela trebue să înfățișeze un sector al unei lumi și ca atare să urmeze, în mic, legile romanului în privința compoziției și a zugrăvirei oamenilor și a vieții.

Intr'adevăr, numai dacă nuvela e un mic roman i se pot pretinde anume însușiri care asigură durabilitatea. O povestire interesează prin darul povestitorului de-a înfățișa întîmplări variate în culori vii, indiferent de firul povestirei care se înnoadă și desnoadă după trebuință. Dimpotrivă nuvela, dacă nu crează oameni vii în cadrul unei întîmplări, adică dacă nu reconstitue un colț de viață. — nu mai e nuvelă. In povestire povestitorul e mereu prezent, în nuvelă se ascunde pe cît poate.

Astfel privit *Alexandru Lăpușneanu* e aproape un prototip al nuvelei, clasică în sensul unei perfecțiuni vii, nu a perfecțiunii școlare

C R O N I C A

B I B L I O G R A F I E

CENTENARUL NUVELEI ROMÂNEŞTI

— «ALEXANDRU LĂPUŞNEANU» de C. NEGRUZZI —

Anul 1840, orice ar spune bunul poet Grigore Alexandrescu, a fost, cel puţin pentru literele romîneşti, un an norocos. In 1840 s'a născut nu numai nuvela romînească, cu *Alexandru Lăpuşneanu*, dar şi părintele şi, pînă azi, cel mai strălucit reprezentant al criticii romîneşti, Titu Maiorescu.

Cu atît mai nefast ne apare 1940 care ne-a sfărîmat graniţele fireşti dobîndite după veacuri de suferinţe, ne-a zdrobit uniunea sufletească şi ne-a pricinuit atîtea alte răni ţării şi neamului încît va trebui să fie pomenit totdeauna cu jale şi scrîşnire de dinţi.

Deaceea sînt bucuros, atîta cît poţi fi bucuros în vremurile acestea tulburătoare, că amintirea împlinirii unui secol dela apariţia primei nuvele romîneşti, mi-e dat să o fac în acest an nou care, deşi debutează prin nişte fapte uluitor de oribile, tot ne îngădue speranţa că, pînă la sfîrşit, va aduce şi satisfacţiile la care are dreptul să aspire neamul cel mai chinuit din lume...

Nuvele, sau ceva ce s'ar putea numi aşa cu multă bunăvoinţă, s'au scris la noi şi înainte de 1840. A scris şi Costache Negruzzi cîteva, ca *Zoe, O alergare de cai, Au mai păţit-o şi alţii, Riga Poloniei şi Domnul Moldovei, Sobieschi şi Romînii*... Dacă totuş numai cu *Alexandru Lăpuşneanu* se naşte nuvela romînească este pentrucă abia şi numai aici s'a realizat o creaţie de artă originală.

Alexandru Lăpuşneanu poate contribui întru cîtva şi la definiţia nuvelei în general. Cea mai curentă şi adoptată, cel puţin în practică, de mulţi scriitori, pretutindeni, e şi cea mai comodă: nuvela e un roman scurt, precum romanul e o nuvelă lungă. Dicţionarele sînt mai explicite: nuvela e o compoziţie literară puţin întinsă, ceva între povestire şi roman. *Alexandru Lăpuşneanu* dovedeşte că nuvela trebue să înfăţişeze un sector al unei lumi şi ca atare să urmeze, în mic, legile romanului în privinţa compoziţiei şi a zugrăvirei oamenilor şi a vieţii.

Intr'adevăr, numai dacă nuvela e un mic roman i se pot pretinde anume însuşiri care asigură durabilitatea. O povestire interesează prin darul povestitorului de-a înfăţişa întîmplări variate în culori vii, indiferent de firul povestirei care se înnoadă şi desnoadă după trebuinţă. Dimpotrivă nuvela, dacă nu crează oameni vii în cadrul unei întîmplări, adică dacă nu reconstitue un colţ de viaţă, — nu mai e nuvelă. In povestire povestitorul e mereu prezent, în nuvelă se ascunde pe cît poate.

Astfel privit *Alexandru Lăpuşneanu* e aproape un prototip al nuvelei, clasică în sensul unei perfecţiuni vii, nu a perfecţiunii şcolare

sinonimă cu îmbîcsirea și plictiseala. *Alexandru Lăpușneanu*, după o sută de ani, se citește, nu de teama profesorului sau de dragul unei note, ci de plăcere, parc'ar fi scris azi. Interesează pe lectorul cel mai rafinat ca și pe începătorul șovăitor. Se zice că numai capod'operele posedă acest farmec excepțional de-a se adresa tuturor și de-a fi înțelese de toți...

E obișnuit să se afirme că nuvela aceasta a bătrînului Negruzzi întrunește un subiect interesant cu o acțiune puternică, o construcție solidă și bine închegată cu gradație dramatică pentru fiecare tablou în parte și pentru toate împreună, o zugrăvire în reliefuri tari a personagiilor într'un cadru de un realism viguros, o limbă mlădioasă, expresivă, sigură, păstrînd parfumul trecutului și rămînînd totuș modernă, o remarcabilă adîncire psihologică izvorîtă dintr'o deplină obiectivitate a scriitorului față de creația sa, și altele, și altele... Toate acestea nu explică însă cum a putut răsări o nuvelă atît de desăvîrșită, o adevărată minune, într'o vreme cînd proza romînească era încă gîngavă de tot, cînd însuși Negruzzi, în celelalte nuvele ale sale, mai ales în comparație cu aceasta, apare mediocru și aproape insuportabil ?

Comentatorii lui Negruzzi sînt în stare să arate foarte precis de unde e luat subiectul lui *Alexandru Lăpușneanu*, citînd textele din cronicari și subliniind întrucît respectă sau strîmbă așa zisul adevăr istoric. In fond e indiferent de unde își iea un scriitor subiectul. E vorba doar de un material brut, cum e, în sculptură, lutul din care se frămîntă statuia. Important e numai ce scoate artistul din lutul cules de undeva.

In cronicari sînt mii de nume de domni și boeri și țărani, mii de epizoade de lupte, de trădări și omoruri, de vitejie și credință. Toate însă zac acolo ca într'un cimitir, fără viață, alcătuind memoria subconștientă a neamului. Pe cînd Alexandru Lăpușneanu, domnul Moldovei și omul, trăește, a rămas printre noi, îl cunoaștem, grație creației lui Negruzzi. Nu vrem să știm cum va fi fost aevea domnul cu acest nume, — 99% din romînii cititori și umblători la școală poartă în sufletul lor pe Lăpușneanu închipuit și zămislit de cinstitul spătar Costache Negruzzi. Dar Moțoc, vicleanul căruia i se înfundă viclenia ? E mai viu azi ca mulți dintre oamenii care trăesc printre noi și cu care ne întîlnim pe stradă. A existat sau n'a existat domnița Ruxanda ? Pentru noi există o ființă suavă pe care n'o putem uita. — cea zugrăvită de tatăl nuvelei romînești. Veveriță, Spancioc, Stroici, din simple nume prizărite printre atîtea altele, au devenit oameni vii, cu stare civilă. Chiar și mulțimea nehotărîtă, poporul care se adună în fața curții domnești și care reclamă pe urmă capul lui Moțoc, palpită într'un dinamism pe care în realitate poate nu l-a avut niciodată... Costache Negruzzi a îmbogățit comunitatea romînească cu cîteva exemplare de romîni mai prețioși și mai vii decît cei înregistrați formal la ofițerii stării civile, fiindcă oamenii creați de artă, cînd izbutesc să trăiască aevea, sînt, pe deasupra, și nemuritori.

Istoricii literari, tot atît de profund încrezători în valoarea intrinsecă a științei lor ca și ceilalți istorici, reproșează deseori scriitorilor că nu respectă sau chiar escamotează adevărul istoric. Dar ade-

vărul istoric, ca şi celelalte adevăruri din lumea aceasta, e mai mult sau mai puţin relativ, totdeauna, după împrejurări. Adevărul istoric e stabilit de oameni şi preţueşte cît judecata oamenilor, destul de schimbătoare. De fapt istoria cea mai nepărtinitoare, cea mai ştiinţifică, colorează întîmplările după sufletul oamenilor şi al istoricilor. Incît şi scriitorul e liber să întrebuinţeze datele istorice ca şi pe cele contimporane sau ca trăirile şi observaţiile lui directe. Cu o singură restricţie, care mi se pare firească: creaţia să se integreze în spiritul neamului său...

Miracolul *Alexandru Lăpuşneanu* a obsedat şi încă mai obsedează pe criticii şi comentatorii noştri literari. Pare anormal ca o nuvelă atît de perfectă să apară brusc, fără a fi precedată şi nici măcar urmată curînd de vre-o operă la fel de valoroasă. S'au căutat deci influenţe şi, cînd se caută stăruitor, nu se poate să nu se găsească sau cel puţin să se născocească ceva. Nimic nu e doar nou subt soare. Şi iată că s'a ajuns să se indice reminiscenţe sau asemănări ba cu anume momente din *Lucreţia Borgia* de Victor Hugo, ba cu *Cronica lui Carol al IX-lea* de Prosper Merimée, ba cu o scenă din *Boris Gudunov* al lui Puşchin, etc. Scormonirile acestea în secretele de atelier înseamnă vreme pierdută. Ceeace trebue să te izbească în *Alexandru Lăpuşneanu* e tocmai complecta lui detaşare de atmosfera literară a timpului său. Să nu uităm că nuvela a fost scrisă în plin romantism francez, mişcarea care a avut o înrîurire covîrşitoare asupra tuturor scriitorilor noştri contemporani. Ei bine, nu se poate să nu observăm că originalitatea nuvelei acesteia e tocmai lipsa de romantism, e tocmai un realism ponderat şi obiectiv. Cu toate că patriotismul bombastic era în floare şi subiectul se preta unor tirade naţionale, *Alexandru Lăpuşneanu* e aproape un model de cumpătare în folosirea motivului patriotic. Chiar sentimentalismul democratic-liberal, quasi obligatoriu pe-atunci, apare destul de discret doar subt forma unei simpatii, naturale, pentru ţărănimea prea împilată... Negruzzi a suferit, desigur, multe influenţe, dar nu în *Alexandru Lăpuşneanu,* ci în celelalte nuvele care, poate şi deaceea, sînt cum sînt...

Unii au vrut să explice valoarea lui *Alexandru Lăpuşneanu* mai ales prin construcţia ei dramatică. Desigur că e construit admirabil şi chiar dramatic, dar nu în sens teatral, cum ar vrea să se înţeleagă. *Alexandru Lăpuşneanu* e, dimpotrivă, un model de construcţie epică. Confuzia genurilor literare mai dăinueşte, în ciuda lui Lessing. *Alexandru Lăpuşneanu* nici nu oferă un subiect de teatru, oricât ar părea la citirea nuvelei. Dealtfel Samson Bodnărescu şi Bolintineanu au încercat să dramatiseze subiectul şi n'au ticluit decât nişte monştri dramatici.

Perfecţia celei dintâi nuvele româneşti nu poate totuş să fie o simplă întâmplare. Toate operele care marchează momente importante în literatură par neverosimil de valoroase faţă de epoca lor. Dacă am înfăţişa într'o diagramă istoria nuvelei româneşti, coordinatele valorii artistice ne-ar da nu o linie curbă, urcândă, ci una dreaptă, orizontală. Pe linia aceasta, la distanţe diferite, după anii apariţiei lor, s'ar înscrie *Alexandru Lăpuşneanu, Sărmanul Dionis, Popa Tanda, Hanul lui Mân-*

joală, Niculăiță Minciună, Păcat boeresc, Fefeleaga, Gloria Constantini, Vedenia de Gib Mihăescu, *Pe cine a iubit Alisia* de Hortensia Papadat-Bengescu — fiecare din acestea reprezentând în felul său o realizare rotundă, întreagă, originală. Enumărarea n'are pretenția unicității. Lipsesc și din cei vechi, și din cei noui, nume remarcabile. Sânt însă convins că cele pomenite vor putea fi citate la orice comemorare a nuvelei românești.

Desigur, sânt deosebiri profunde între ele. Chiar numai după cuprins și formă reprezintă și o clasificare — nuvela istorică, filosofică, educativă, fantastică, umanitară, socială, psihologică, etc. Dar toate, fiecare după cerințele ei, sânt construite și realizate ca un sector de viață, o lume în miniatură. Dacă ar exista un cântar estetic de oarecare precizie, toate ar arăta, cred, cam aceeași greutate...

Până în ultimele decenii literatura noastră a produs romane ca rarități și, drept ceva normal, nuvele. In realitate nuvelele adevărate sânt aproape tot atât de rare ca și romanele. Covârșitoarea majoritate a nuvelelor românești sânt simple povestiri. Pe cât de greu e să alegi zece nuvele reprezentative, pe atât de ușor ar fi să înșiri de trei ori atâtea povestiri valoroase. Geniul poporului nostru, țărănismul nostru organic ne predestina să cultivăm povestirea ca forma cea mai adecvată sufletului românesc. Nuvela, ca și romanul, sânt forme literare pentru o cultură mai evoluată, aș zice urbană, ca să nu spun majoră. Totuș, mai toate nuvelele pe care le-am înșirat, se petrec la țară și au eroi din mediul sătesc. Parcă scriitorii, instinctiv și împotriva legii generale, ar fi căutat realizarea nuvelei românești acolo unde duhul românesc e mai autentic. S'a încercat, negreșit și destul de stăruitor, crearea nuvelei de salon, cu eroi orășeni și în mediu orășenesc. Nu s'a izbutit încă să se facă ceva la înălțimea celor citate adineaori. Fie că talentul nuveliștilor n'a fost suficient, fie că orașul românesc nu oferă încă un specific destul de pronunțat. Eu cred că orașul nostru n'a ajuns încă să fie într'adevăr românesc, să fie adică o prelungire, o îmbogățire, o culminare și sintetizare a spiritului național pe care, curat, numai țăranul îl reprezintă deocamdată... Nuvela va fi articol de producție și consumație curentă abia când lumea noastră urbană își va fi găsit diferențierea pe temelie românească, atunci când nu va mai fi un conglomerat de împrumuturi grecești, turcești, rusești sau altele, peste care se aștern, ca dâre de parfum străin, maniere de civilizație franceză, engleză, germană sau americană, după bătaia vânturilor...

Când a scris *Alexandru Lăpușneanu*, Costache Negruzzi avea treizeci și doi de ani. Nici înainte și nici după *Alexandru Lăpușneanu* n'a reușit să închege altă operă de artă care să reziste aevea vremurilor. Darul creației mari e un dar divin. Clipele de adevărată inspirație ale scriitorului, producătoare de opere nepieritoare, sânt o împărtășire din duhul marelui creator, o adevărată pogorîre a duhului sfânt. In asemenea clipe rare și sfinte a zămislit Negruzzi, dincolo de puterile sale obișnuite, cea dintâi nuvelă românească, destinată, deaceea, să dureze cât va trăi o literatură românească pe pământ...

Liviu Rebreanu

LA COMEMORAREA LUI MAIORESCU

Duminecă 25 Februarie 1940 s'a comemorat la Şcoala Normală «Vasile Lupu» din Iaşi centenarul naşterii lui *Titu Maiorescu*, fostul director al acestui aşezământ în anii 1863—1868.

După un înălţător serviciu religios oficiat de *I. P. S. S. Mitropolitul Moldovei Irineu*, înconjurat de un sobor de preoţi, s'au ţinut trei cuvântări.

Cel dintâiu vorbitor a fost I. P. S. S. Mitropolitul, ale cărui cuvinte de evocare a îndrumătorului neamului *Titu Maiorescu* au impresionat întregul auditor.

Au mai ocupat tribuna d-nii *Constantin Meissner*, fost director şi profesor de pedagogie la aceeaşi şcoală, şi *Radu Manoliu*, actual profesor.

Acesta din urmă a ţinut o documentată şi foarte instructivă disertaţie asupra excepţionalei personalităţi a celui comemorat, stăruind îndeosebi asupra prodigioasei lui activităţi pe tărâmul literar.

Dăm mai jos cuvântarea in extenso a d-lui *C. Meissner*.

Comemorarea a una sută de ani dela naşterea lui Titu Maiorescu, a acestei impunătoare figuri de mare îndrumător al neamului, se cuvine să fie solemn celebrată pe tot întinsul României. Indeosebi însă, ea e deadreptul obligatoare în acele aşezăminte de cultură şi de învăţământ, în care cel născut în ziua de 15 Februarie 1840 a activat direct, imprimându-le pecetea personalităţii sale. Iar acestea, în Iaşul nostru, au fost: Universitatea, Liceul Naţional şi Şcoala Normală de învăţători «Vasile Lupu».

Iniţiativa comemorării — e bine să se accentueze aceasta — a luat-o cel mai înalt for al culturii româneşti: Academia Română. Presedintele ei, profesorul universitar Constantin Rădulescu-Motru şi unul din distinşii foşti elevi ai aceluia, a cărui memorie o cinstim astăzi aici, încă dela 17 Noembrie anul trecut, deci cu mai bine de trei luni în urmă, a început să se ocupe de organizarea acestor festivităţi, menite să corespundă, după cum s'a rostit d-sa, *«importanţei pe care a avut-o Titu Maiorescu în istoria politică şi culturală a ţării»*.

Deocamdată însă, ar fi indicat ca noi, în *aceste* ziduri, să preamărim, în primul rând, înfăptuirile profesorului de pedagogie şi directorului acestei şcoli din răstimpul dela 8 Octombrie 1863—16 Ianuarie 1868. Ar fi indicat, zic, dar totuşi ne oprim de a o face. De ce v'aş răpi timpul cu aprecieri şi lămuriri, pe care distinsul director de astăzi al acestei şcoli le-a desvoltat cu adâncă pietate şi în chip deosebit de conştiincios şi de luminos în studiul său *«Institutul Vasile Lupu sub conducerea lui Titu Maiorescu»* publicat în Anuarul Nr. 3 pe anul şcolar 1927—1928, studiu ce sunt în drept a-l presupune cunoscut de cei mai mulţi dintre Domniile Voastre? De mă înşel, vă recomand cu tot dinadinsul cetirea acestui studiu.

Intr'adevăr, d. Vasile Petrovanu, întemeindu-se pe actele din Arhiva şcolii şi pe Anuarul (1863—64) întocmit de Directorul Titu Maiorescu, ne înfăţoşează icoana vie a unor începuturi, pe cât de anevoioase, pe atât de înălţătoare.

Sosit la Iaşi la 4 Decembrie 1862, în vârstă de 22 de ani, având ca titluri doctoratul în filosofie din Germania şi licenţa în drept dela Paris, iar ca funcţii profesoratul la Universitate şi directoratul Liceului Naţional — al Academiei Mihăilene cum îi era titulatura atunci — Maiorescu desfăşoară din capul locului o activitate din cele mai remarcabile. De mirare nu e lucrul, date fiind strălucitele antecedente ale atât de tânărului profesor.

Clasele secundare le făcuse în vestitul «Theresianum» din Viena în anii 1851—1858. La intrarea-i în şcoală a întâmpinat mari greutăţi, fiind că nu ştià nemţeşte: «la cele dintâi întrebări ale profesorilor, mutismul absolut al străinului a deşteptat veselia clasei întregi». Acesta i-a fost umilitorul început în şcoală. Iar la isprăvirea studiilor secundare, el fu premiantul întâiu al Liceului. După examenul de maturitate din Iulie 1858, el se înscrie în acelaş an la Universitatea din Berlin. In cursul anului următor ascultă diverse prelegeri la facultatea de filosofie, găseşte timp disponibil ca să ţină lecţiuni din această materie «în pensionate şi cercuri private» şi, obţinând scutirea de frecvenţă, trece, după un singur an de studii, în Iulie 1859, doctoratul în filosofie *magna cum laude*. In Noembrie al aceluiaş an, merge la Paris, urmează Literele la Sorbona şi Dreptul la Facultatea Juridică şi-şi închee studiile aci în Noembrie 1861. In intervalul acestor din urmă ani 1860 şi 1861, tânărul doctor în filosofie din Germania şi student la Paris a găsit iarăşi timp disponibil ca să scrie o carte filosofică în limba germană şi anume: *Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form* (Berlin, 1861, — 248 de pagini), carte elogios apreciată de presă şi în temeiul căreia un recenzent afirmă că *«agerimea şi claritatea stilului aduce aminte de claritatea stilului lui Lessing»*; iar recenzentul în chestie era tocmai unul din cei mai de seamă biografi ai celebrului şi clasicului scriitor Gotthold Ephraim Lessing [1]. Această lucrare avu de altfel şi cinstea de a fi recomandată studenţilor în filosofie dela Universitatea Berlineză de unii din profesori. Mă aflam în bancă alături de C. Dimitrescu-Iaşi, în anul şcolar 1875/76, la cursul de psihologie al profesorului M. Lazarus, când acesta, spre mândria noastră a amândurora, atrase atenţia auditorului asupra opului în chestie, «ca o excelentă întroducere în ştiinţele filosofice» propriile lui cuvinte rostite din înălţimea catedrei. Ca urmare a activităţii sale de scriitor, Maiorescu este ales membru corespondent al «Societăţii filosofice» din Berlin şi e trecut printre colaboratorii revistei «Der Gedanke», organul societăţii.

Intorcându-se în ţară, la 27 Noembrie 1861, cu asemenea antecedente cu adevărat eşite din comun şi făcându-se imediat cunoscut în cercurile intelectuale din Bucureşti printr'un şir de prelegeri «Despre educaţiunea în familie» ţinute cu începere dela 10 Decembrie 1861 (nu trecuseră nici două săptămâni dela sosire) până la vacanţa Paştilor din 1862 — prelegeri «la care afluenţa publicului a fost foarte mare» [2] — era firesc ca, deşi nu împlinise decât etatea de 22 ani, să i se facă de către Minister propunerea să plece la Iaşi spre a ocupà menţionatele

[1] Datele privitoare la anii de tinereţă ai lui Maiorescu sunt culese din *«Notiţele biografice»* publicate de *S. M.* în *«Conv. Liter.»*. Anul 44, Vol. I. 15 Febr. 1910.
[2] «Notiţele biografice» menţionate mai sus.

funcții de grea răspundere. Propunerea a acceptat-o de sigur bucuros, ca foarte potrivită vocației sale vădite de educator.

Tot atât de firesc era ca în vechea capitală a Moldovei, cu temeinicele sale tradiții culturale, ilustrate recent de un Cogălniceanu, de un V. Alecsandri, de un Costache Negruzzi, Maiorescu să atragă spontan asupră-și atenția întregii intelectualități ieșene.

Noul venit se și puse pe lucru. Prin în chip deosebit prețuitele sale cursuri universitare; prin atrăgătoarele și instructivele conferințe publice; prin felul de a conduce liceul și apoi școala noastră normală; prin înființarea societății «Junimea» împreună cu oameni din cei mai aleși ca Th. Rosetti, P. P. Carp, V. Pogor, Iacob Negruzzi etc.; mai târziu prin întemeierea revistei «*Convorbiri Literare*»; prin spiritul său critic; prin lupta sa ințepătoare împotriva a tot ce era vorbărie goală, neadevăr și formă fără fondul corespunzător; — el însuflă peste tot un nou ritm de viață intelectuală și morală.

Pe noi însă, iubitorii școlii «Vasile Lupu», ceea ce ne interesează îndeosebi e silința ce și-a dat directorul de pe vremuri de a pregăti, spre scoaterea din întunecime a mulțimii dela țară, vrednici învățători cari, mai presus de toate, să fie buni cunoscători ai limbii materne

Fie-mi îngăduit să dau cetire numai câtorva crâmpeie din «observațiunile» privitoare la cultivarea limbii românești, publicate de Maiorescu în Anuarul Școalei normale pe 1863/64, ca să ne pătrundem de covârșitoarea însemnătate ce o dă el acestui studiu din chiar momentul pășirii sale în cariera didactică.

Iată-le:

«Când am intrat, ca Director al Gimnaziului din Iași, pentru prima oară, în clasele gimnaziale, am fost surprins în modul cel mai neplăcut văzând că, dela clasa I până la clasa VII-a, școlarii vorbiau rău românește și scriau și mai rău. Du-te astăzi în clasa IV-a primară sau în clasa VII-a gimnazială și pune pe școlari să scrie vre-o simplă propoziție română, de ex. *n'am să-ți zic nimic* și 80% o vor scrie plină de erori. Aceeași observațiune am făcut-o, la înșii aspiranții și aspirantele pentru profesura școalelor primare, pe care îi examinez acum, de aproape doi ani.

Nu mai încape îndoială: *Limba română este maltratată în școalele noastre*. Acea limbă națională, ce o avem ca cea mai scumpă moștenire dela strămoșii noștri, acest simbol de recunoștință, care leagă popoarele de aceeași sămânță peste sute de secole și despre care s'a făcut atâta vorbă la începutul regenerării noastre intelectuale: această limbă amenință cu decadența în mijlocul nostru și nimeni nu-și mai bate capul de regulele ei.

. . . .

Cine te mai înțelege astăzi dacă strigi: limbă și naționalitate sunt, în specie pentru Români, cuvinte aproape identice. Cultivă limba poporului, lățește-i-o prin toate satele, învață-l să și-o cunoască cu toate dependințele ei, cu poezii și cu cântece, cu tradițiuni istorice și cu povești populare, și atunci ai regenerat un popor pe tărâmul intelectual

cu acelaş rezultat cu care îl regenerezi pe tărâmul economic prin o lege rurală !

. . . .

Tocmai limba este busola conducătoare, legătura naţiunii, timbrul ei caracteristic, stampa nemuritoare cu care a însemnat-o natura pentru a-şi cunoaşte şi recunoaşte connaţionalii de acelaş sânge şi de aceeaşi chemare istorică şi pentru a alunga dela sine orice tendinţă străină. Prin urmare primul pas... *este deşteptarea limbii şi a conştiinţei istorice într'un popor.*

. . . .

Calea cea dreaptă pentru junimea noastră.... conduce întâi la studiul cel mai sever şi îndelungat al istoriei şi al limbii române.

. . . .

Regenerarea poporului român începe dela cultivarea limbii române».

Luând cunoştinţă de aceste rânduri, vă întreb de nu aveţi impresia că, într'însele se vădesc, în embrion, preocupările de căpetenie de mai târziu ale aceluiaş Maiorescu, care a contribuit cu atâta spor la stabilirea ortografiei noastre, la desvoltarea limbii româneşti, la critica literară, la înfiriparea folclorului, la propăşirea literaturii în genere, în sfârşit la educarea sănătoasă a tineretului? Nu constatăm oare în acele rânduri ale tânărului profesor schiţarea unui program de lucru, pe care-l înfăptui apoi, în tot cursul vieţii, cu atât de neasemuită consecvenţă şi strălucire? Iată într'adevăr un om care, croindu-şi de tânăr un anumit drum, nu s'a mai depărtat nici odată dintr'însul.

Dar în perioada de muncă intensivă desfăşurată de el la Iaşi, chiar de ne gândim numai la cea strict profesională, Maiorescu nu se mărgini numai la prelegerile de înalte concepţii ţinute studenţilor universitari şi la lecţiile de limbă şi de gramatică elementară predate elevilor normalişti: el îşi mai înmulţi ascultătorii, cu începere dela 1866, cu o nouă categorie de învăţăcei şi anume cu şcolarii Liceului particular «Institutul Academic». In acel an, şase tineri profesori, în frunte cu Maiorescu, se asociară şi întemeiară numitul institut de băeţi.

Printre primii elevi înscrişi de părinţi în liceul particular nou înfiinţat se aflà şi cel care vă vorbeşte, iar, având în vedere considerabilul număr de ani strecurat de atunci — 74! —, cred că nu mai fac umbră pământului decât foarte puţini inşi, cari s'ar putea intitulà *foşti elevi secundari* ai celui născut acum o sută de ani.

Din numărul însă al acestora, fără îndoială puţini de tot, fac parte eu. Sunt din norocoşii elevi din secţia de bacalaureat a «Institutului Academic» cari pe acel neîntrecut maestru al cuvântului, în anul şcolar 1869—1870, l-am avut profesor de Logică şi Psihologie. Lecţiile ne fermecară şi aşteptam cu înfrigurare orele de curs.

Câtă înrâurire a avut marele dascăl asupra sufletelor noastre reese din câteva «amintiri» ce le-am publicat acum 30 de ani în «Convorbiri Literare» anul XLIV, vol. I, 15 Februarie 1910.

Scriam bunăoară atunci:

«Se afirmă, şi cu drept cuvânt, că şcolarii sunt cei mai drepţi a-

preciatori ai profesorilor lor. Cazul nostru întărește această afirmare. D. Titu Maiorescu nici nu împlinise 30 de ani de vârstă, când noi imberbii *«Institutului academic»* îl și consacraserăm profesor *«ce samăn n'are»*. Am fost deci premergătorii legiunilor de admiratori, pe cari și i-a câștigat în urmă criticul literar, profesorul dela facultățile de filosofie din Iași și din Capitală, oratorul parlamentar.

. . . .

Atât de pline ni erau sufletele de lecțiile de logică și de psihologie, încât călcam cu toții de sus de tot și nu era mai mare satisfacție pentru noi decât a dovedi camarazilor dela *Academie* — *«Academia Mihăileană»* era numele Liceului Externat de astăzi — cât le suntem de «superiori». Față de câte un prieten mai de-aproape ce-l aveam printre dânșii eram mărinimoși și, pe furiș, îl băgam în clasă, spre a primi apoi cu zâmbet binevoitor expresia recunoștinții sale pentru fericitul prilej ce-i dădusem de a asculta cursul profesorului nostru. N'am fost însă scutiți și de oarecare neplăceri. Prea din cale afară țanțoși ne purtam cu cei dela «Academie» și într'o frumoasă zi de toamnă, discutând în grădina publică — dela Institut eram trei, iar grupul lor era de opt — le demonstram până la evidență că ei n'avuseseră de unde să priceapă, ca noi, *raportul invers dintre sfera și conținutul noțiunilor*. Semeți cum eram, nu cruțarăm de loc nici pe profesorul lor — Lateș de nu mă 'nșel — pe care de altfel nici nu-l văzuserăm vreodată. Tocmai când îl doboram mai cumplit prin vorbele noastre ironice și mușcătoare, ne trezirăm cu un chip de argumentare — noi eram 3, o repet, iar ei în număr de 8 — despre care nu se tratează în nici un manual de logică. Memorabila «convorbire» a lăsat urme adânci — și nu numai în mințile și inimile noastre.

Cu cei dela Academie, «filosofie» de atunci n'am mai discutat. Martiri ai devotamentului nostru nețărmurit pentru profesorul iubit, ne mângâiarăm cu gândul că pentru *el* o pătimisem, gând ce ne alipià par'că și mai mult de excepționala-i personalitate.

. . . .

Am convingerea că nu e nici un singur fost elev sau și numai auditor al cursurilor sau cuvântărilor D-lui Titu Maiorescu, care să nu găsească cu totul firească adânca-i înrâurire asupra sufletelor școlarilor săi. E ceva atât de deosebit în dicțiunea d-sale, în limpezimea cristalină a ideilor și'n orânduirea lor, în privirea-i pătrunzătoare și totuși atât de blândă, în toate gesturile întovărășitoare ale vorbelor, încât e lesne explicabilă puterea de sugestie, ce o exercita asupra noastră».

«Profesor ce samăn n'are» exclamaseră odinioară într'un glas elevii din clasele secundare. Tot atât de entuziastă a fost admirația seriilor de studenți ai săi universitari. E nevoie oare să mai vorbim de nețărmurita recunoștință ce i-o păstrează neclintit atâția și atâția fruntași actuali ai culturii românești, distinși profesori universitari, academicieni de marcă și maeștri ai condeiului? Nu mai cităm nume, deoarece ele flutură pe buzele tuturor și dovedesc cu prisosință că Titu Maiorescu a făcut *școală* în înțelesul cel mai înalt al cuvântului. Iar prețuitorii acestui îndrumător al neamului alcătuiesc legiuni.

Nu numai că e greu, dar e chiar cu neputinţă să-l zugrăveşti pe Maiorescu, subt toate feţele, într'o singură cuvântare, de pe acuma poate prea lungă. De fapt n'am atins decât una din laturile prodigioasei sale activităţi, anume a celei profesorale — şi aceasta numai în minusculă parte. Dar mai e Maiorescu scriitorul, mai e Maiorescu neîntrecutul orator, mai e Maiorescu parlamentarul, mai e Maiorescu istoricul României contimporane, mai e Maiorescu omul politic, mai e Maiorescu Ministrul Instrucţunii de repetate ori, Ministrul Justiţiei, Ministrul Afacerilor străine şi Şef al guvernului, bărbatul de Stat care a prezidat Congresul dela Bucureşti din 1913 şi a lărgit graniţele patriei.

Nici vorbă că, subt toate aceste aspecte, măreaţa figură a fost şi va mai fi înfăţoşată auditorilor, de către conferenţiari, în aceste zile de pioasă aducere aminte.

Incheiând, ţin numai să reîmprospătez în minţile şi'n inimile Domniilor-Voastre greaua luptă ce a dus-o Maiorescu pentru o cauză din cele mai binecuvântate, luptă eroică ce i-a pricinuit nu numai neajunsuri trecătoare, dar şi necruţătoare duşmănii, din care însă a ieşit biruitor, spre mântuirea... *limbii* pe care o vorbim şi scriem acuma.

Aprinsele discuţii în jurul ortografiei, a gramaticei şi a vocabularului românesc pornite în sânul Academiei şi urmate apoi în presă (Maiorescu îşi şi publicase substanţialul său studiu «*Despre scrierea limbii române*» Iaşi 1866) se înveninară din ce în ce. Drept adversari, tânărul profesor dela Universitatea ieşană, în vârstă numai de 27 de ani, avea şi pe toţi partizanii şcoalei Barnuţiu şi pe intransigenţii etimologişti Massimu (Maxim), Cipariu, Bariţiu, Treboniu Laurian. Toţi aceştia, în etate de peste 50 ani şi oameni de mare prestigiu prin trecutul lor respectabil: Simion Bărnuţ, erudit jurisconsult, profesor universitar, adorat de tinerime pentru dârzia cu care luase parte la mişcarea ardeleană dela 1848; Ion Maxim, latinist de samă; Timoteu Cipariu, distins filolog şi latinist; Gh. Bariţ, istoric şi publicist cu renume; Treboniu Laurian, latinist şi istoric.

Cu aceşti colegi academicieni a fost nevoit Maiorescu să se războiască din cauza profundelor deosebiri de vederi privitoare la problemele de mai sus, cele dintâi, de altfel, pe care Academia avea îndatorirea să le deslege, în conformitate cu chiar actul ei de constituire.

Am văzut adineauri, din spusele lui Maiorescu în Anuarul Şcoalei Normale pe 1863/64, câtă însemnătate dădea el *limbii vii a poporului*. Impotriva acestei concepţii, singura raţională, membrii ardeleni ai Academiei, latinizanţi şi italienizanţi, nu numai că susţineau o ortografie ultra-etimologică, dar ei îşi construiau o limbă savantă a lor personală, care se deosebia cu totul de cea înţeleasă şi grăită de poporul românesc. Dovadă de această depărtare voită o fac şi gramatica lui Cipariu şi proiectul de dicţionar elaborat de Laurian-Massimu. Se creià, în chip artificial, o limbă nouă, ce numai românească nu era. Iată, spre deplină lămurire, o frază scoasă de Maiorescu însuşi din prefaţa suszisului dicţionar, din «*Prefaţione: «Discussionea de una cam data este fipsata şi nu lasa nece una indoenţia asupra coprensului ei*». (Vocalele *ă* şi *î* erau eliminate din limbă).

Combătând cu vigoare aceste erezii lingvistice în scrierile sale: «*In*

contra direcției de astăzi în cultura română» (1868), *«Observări polemice»* (1869), *«Direcția nouă»* (1871—1872), Maiorescu reuși, după o violentă campanie de mulți ani de zile, să înlăture definitiv, în chiar sânul Academiei, atât poznașa ortografie cât și dicționarul Laurian-Massimu [3].

Minunată izbândă, care l-a îndreptățit pe un admirator al fostului său profesor să exclame: «Limba românească, ortografia noastră, literatura noastră sunt așa cum le-a voit el. Vorbim, scriem, citim, așa cum ne-a învățat dânsul».

E firesc să punem acum întrebarea: care era să fie oare soarta limbii noastre literare, dacă nu Maiorescu, ci ponegritorii săi ieșiau biruitori? Cu ciudățeniile ortografice și lingvistice impuse, în această ipoteză, de Ardelenii din Academie sau de miniștri autoritari ca generalul Chr. Tell, graiul și scrisul ca cele din «Prefațione», de o fantastică sluțenie de altfel, îngreuia în bună parte creațiile literare, mândria noastră de astăzi. Putea Eminescu, cu limbagiul cel pocit, să scrie cum a scris, să dea înaltelor lui cugetări forma nepieritoare ce le-a dat-o?! Cât privește pe Creangă, de apăreau amintirile și poveștile, de cuteza țăranul dela Humulești să le dea publicității, ele meritau probabil soarta distrugerii prin foc!

Mulțămită numai vajnicului luptător, scăpat-a literatura de asemenea calamități.

De n'ar avea la activul său decât purificarea limbii și perfecționarea acestui instrument pus la îndemâna adevăraților creatori pe tărâmul literar — și încă ar fi de ajuns ca poporul românesc să slăvească pe veci numele lui *Titu Maiorescu.*

C. Meissner

[3] A se vedea art. lui *D. Onciul:* «T. Maiorescu și Academia Română» în *«Conv. Liter.»*. Anul XLIV, vol. I, 15 Februarie 1910.

PULBERE DE FIER ȘI FLORI...

Cât de tristă-i viața oamenilor bătrâni în copilărie și copilăroși la bătrânețe.

*

Văicărelile bătrânilor seamănă cu scâncelile copiilor.

*

Omul cuminte se ocupă de un lucru mic și-l înalță, mediocrul se apucă de lucruri mari și le coboară.

I. E. T.

*

Regii și oamenii mari au nevoe de continuă educație. Nu trebue să le dai prea multă atenție, căci se nărăvesc și-ți cer și mai multă, până când ajung să creadă că ei sunt zei, cărora noroadele au datoria să li se 'nchine. In realitate, ei nu-și fac doar decât elementara datorie, pentru care s'au născut ori angajat.

Ite

EPAMINONDA BUCEVSCHI

Porneşti dela o amintire intim-personală, amintire care ani de zile ţi-a stăruit tăinuită undeva, într'o cută a sufletului, pentru a te copleşi deodată, năvalnică, în acea grandioasă galerie Epaminonda Bucevschi din Octomvre 1937, la Mitropolia Cernăuţeană... Când în faţa unora dintre *capodoperele* lui ai tresărit atât de năpraznic, încât dintr'odată şi cu formidabilă prospeţime îţi răsăria în minte chipul unui — în felul său — neuitat dascăl Sucevean...

Era pela 1900. La istorie îl aveam profesor pe acel Samuil V. Isopescul [1], de care au ştire super-specialiştii din domeniul biografiei lui Eminescu. Profesorul Isopescul, în faima-i curentă dintre elevi, îşi avea însă nu numai laturea umoristică — aşa ca orice veritabil profesor — ci şi una neobişnuită. Ştia adecă să povestească despre Alexandru cel Mare, Caesar, Jeanne d'Arc, Napoleon aşa fel, încât în cele din urmă, dânsul trebuia să-şi şteargă... ochelarii, iar noi, copiii, nasurile... Ploduri de 11—12 ani, ne miram foarte de aşa tâmplări, rămăind smirna în cotlonaşele noastre şi dincolo de lecţia de istorie...

Dar cu profesorul Isopescul-Bulomai (dela verbul elin βούλομαι = *eu vreau* — deci, oarecum, şi sinteză pentru firea atât de voluntară a celui vizat) ne mai fu a păţi şi alte nemai-păţite. La «Vaterlandskunde», deci la geografia «patriei» (!!), unde venia vorba despre confesiunile din Bucovina, şi unde, noi Românii bucovineni, faţă de Rutenii greco-catolici = «griechisch-unierte», eram statistificaţi ca «griechisch-nichtunierte»! Ei bine, acest «nicht unierte» îl înverşuna pe profesorul nostru, încât mai toată lecţia trecea cu protestele şi indignările şi spumegările lui împotriva calificativului, în care dânsul cetia chiar intenţia: «zu unierende», ajungând — evident — până şi la concluzia: «nie unierbare»!...

Inţelegem deci că *Manualele de istorie universală* ale dârzului Sa-

[1] Născut 1842 (v. Dr. Corn. Diaconovich, **Enciclopedia Română** II 1900, 889), mort în noaptea de 4/5 Sept. 1914, (după notele d-lui Victor Morariu); tatăl pictoriţei Ortensia Isopescu şi al marelui orientalist Dr. Octavian Isopescu — pentru care cf.: Leca Morariu, **Un popularizator de literatură românească: Octavian S. Isopescu,** în «Revista Moldovei», Botoşani An. II 1922—1923, Nr. 8 din 1 Dec. 1922; apoi C. Manolache în **Elogiul Ţicăului** din «Insemnări ieşene», An. II 1937, vol. 3, 846; şi Leca Morariu, **Pentru Octavian Isopescu** în «Făt-frumos», An. XIV 1939, 46. — Iar **Expoziţia colectivă a lucrărilor pictorului diecezan Epaminonda A. Bucevschi,** inaugurată la Mitropolia Cernăuţi în 7 Oct. 1937, prezenta şi **Portretul profesorului Samuil Isopescu** (Nr. 57 al acelei colecţii), arătându-l tânăr, smead la faţă, cu albă frunte profesorală, părul desfăcând cărăruie în creştetul capului, ochi ageri, dar de intelectual, privind mai mult în lumea gândurilor decât în cea a realităţilor şi, chiar de pe atunci, nelipsiţii ochelari.

muil V. Isopescul fură cam repede scoase din şcoală!... Manuale în cari era strecurată şi una-alta din *Istoria Românilor*, ca d. p. un vajnic alineat despre Ştefan cel Mare şi'n cari, pentru vremea mai nouă cetiam că cel mai mare pictor al Românilor e Epaminonda Bucevschi.

Mai mult, când la cutare examen, elevul nu ştia răspunde chiar la această chestiune, atunci profesorul întrerupse brusc întreg examenul, pentru-ca, până la finea oarei, să ne înveţe cam următoarele:

EP. BUCEVSCHI

Cine a fost cel mai mare războinic [2] *al Românilor? — Ştefan cel Mare! — Unde şi-a avut reşedinţa şi unde i-i Mormântul? — Reşedinţa la Suceava. Mormântul la Putna; deci: în Bucovina.*

Cine-i cel mai mare poet al Românilor? — Eminescu! — De unde i se trage familia? — Din Călineşti, în Bucovina!

Cine-i cel mai mare compozitor român? — Ciprian Porumbescu! — Unde-i născut şi unde-a murit? — Născut la Şipotele Sucevii, mort la Stupca; deci în Bucovina.

[2] **Războinic** — accentua profesorul S. V. Isopescul.

Cine-i cel mai mare pictor al Românilor? — Epaminonda Anibal Bucevschi! — Unde-i născut şi unde înmormântat? — Născut la Iacobeni, înmormântat la Cernăuţi; deci în Bucovina!

Eram aşadar noi Sucevenii foarte convinşi şi orgolioşi — nevoie mare — de chintesenţa românească a bucovinismului nostru!...

Şi ani de zile aceste trăiri stătură parcă de veci înmormântate temiri-unde... Când în 9 Octomvre 1937, înfiorat, *înlăcrămat de ochii* umezi de vii ai cutărui portret — superbă întrupare a feminităţii (Catalogul amintitei *Expoziţii colective* din Oct. 1937, îi zicea la Nr. 27: *Portretul d-rei T. Flondor din Comăneşti, naşa pictorului,* deşi, credem noi, şi ne şoptise cineva chiar atunci, se poate să-i fi fost şi *fină...)* — te-ai simţit atât de izbit din realitate în reverie, şi, totodată, atât de fulgerător covârşit de chipul celui ce-şi încheia tirada pledoariei pentru proeminenţa românismului bucovinean cu: «Cel mai mare pictor al Românilor»...

Pe ziua de 9 Oct. 1937 carnetul subsemnatului a notat deci: «Contemplarea portretului Nr. 27 îţi scaldă ochii în lacrimi»...

Şi fie-mi îngăduit să-mi distăinuiesc şi de altfel câteva emoţii *trăite* atunci...

Acelaş misterios fluid viu în portretul de dincolo (Nr. 22), în ochii *Sevastiţei Leon Popovici din Ruşii-Mânăstioarei,* deşi aceasta, mai puţin «naşă»... Dar-mi-te capul de autentic şi ingenuu spadasin Veneţian al ...*parohului Ioan Măndrilă* dela Rădăuţi (Nr. 13)! Sau limpedea privire de cărturar a celui ce era să devină profesorul de teologie Cernăuţeană Dr. Constantin (Clementie) Popovici (Nr. 3). Şi altă gamă de a-tot-covârşitoare impresii: *Moşul* (Nr. 81), reprodus de noi (în «Făt-frumos» An. XIII 1938 coperta N-rului 4), cu titlul (pus de noi) *Ingândurare...* In adevăr, măsuraţi abisul de gânduri necăjite, în care s'a scufundat această privire de biet trudit al vârstei şi al sărăciei!... Şi, la fel, duioşia răscolitoare de milă din ochii puiului de *Ţigănuş* (Nr. 83), rămas dus pe gânduri, — gânduri cari l-au prididit, încât a uitat de deşfăcatul porumbului...: Aceeaşi jertfă a unei vieţi văduvite de orice bucurie — (Vezi-l în «Făt-frumos» An. XIV 1939 coperta N-rului 1—2). Ai zice: Inceputul *Ingândurării* de adineaori... Şi trebue să fii cu adevărat «om de... rară nobleţă a sufletului», cum ni-l arată pe Ep. Bucevschi foarte merituosul lui monografist Corneliu Gheorghian [3], pentruca să vibrezi de asemenea sentimente şi, după ani şi ani, alţii să se înfrigureze, ca tine, de aceleaşi înfiorări supuse duioşiei şi întristării... Omul predestinat să ajungă liman de prietenie şi altor bântuiţi ai soartei: Lui Eminescu, lui Porumbescu!

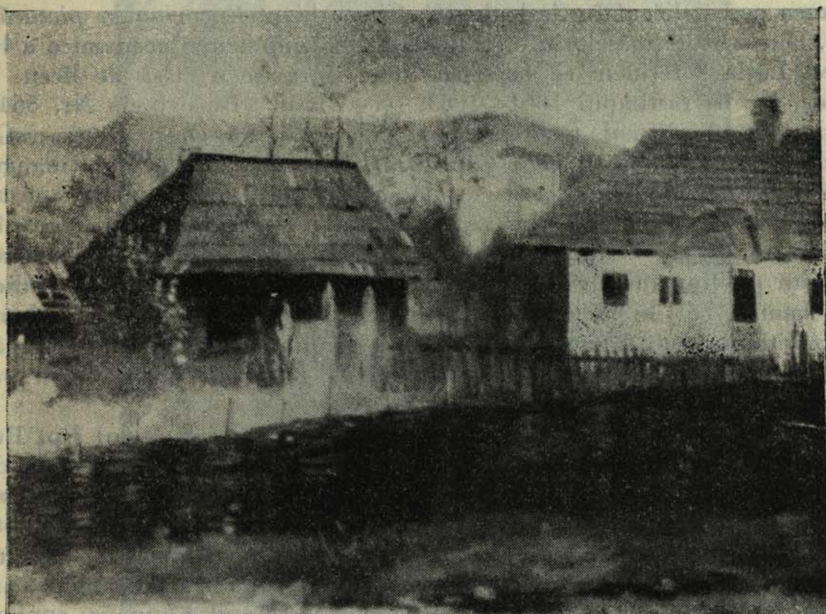
Adecă: Distinsul licenţiat al Facultăţii de teologie din Cernăuţi, Bucevschi, ajunsese la Academia de Belearte din Viena acu în 1868. În cei doi-trei ani, până a-l cunoaşte pe Eminescu, o fi avut destulă vreme ca să-şi aromească «atelierul» cu idilele satului bucovinean şi

[3] Corneliu Gheorghian, **Bucovina în pictură (Epaminonda A. Bucevschi)** în «Boabe de grâu», An. V, Nr. 9 şi Extras, Bucureşti 1935.

poate chiar şi cu o reminiscenţă din drumurile lui făcute pe urmele lui Ştefan-Voevod... Eminescu, care la 1866 îşi revărsase dorul său de Bucovină în mărturisiri ca acestea:

Ochiul îmi sclipeşte, genele-mi sânt pline,
Inima mi-e grea;
Astfel totdeauna, când gândesc la tine,
Sufletul mi-apasă nouri de suspine,
Bucovina mea!

— afla acuma în Bucevschi nu numai o parte din «geniul romantic» al Bucovinei, ci şi pe evocatorul real al Bucovinei rustice şi desigur şi pe răscolitorul bătrânei moldovenii bucovinene.

Ep. Bucevschi Casa părintească din Ilişeşti

Ba Eminescu, care (dacă-l înţelegem bine [4] pe maestrul Sadoveanu) colindând Bucovina, ajunsese cândva până'n Vatra-Moldoviţei, pentruca să cunoască

. . . . munţii în lumină
Văile în flori,
Râuri resăltânde printre stânce nante,
Apele lucinde'n dalbe diamante
Peste câmpii'n zori

— avea acum poate şi prilejul unei binevenite împreună-petreceri în paginile cronicăreşti; şi ni-i aminte că pentru întărirea dovezilor sale, Bucevschi va invoca în faţa Academiei Române şi mărturia cronicelor,

[4] M. Sadoveanu, **Cum am cunoscut pe Eminescu** în vol. **Foi de toamnă**. Cf. şi «Făt-frumos» IV 1929, 119—120.

izbucnind [5] în toiul expunerilor lui D. A. Sturdza: «Şi letopiseţele probează aceasta!» Precum mai ştim precis, din informaţiile aceluiaş Corneliu Gheorghian [6], că'n biblioteca lui Bucevschi dela Cernăuţi se găsiau (pela 1890) «şi Letopiseţele ţării Moldovii de Cogălniceanu în prima ediţie din 1852».

Dar împrieteniţii în dor de Bucovină, Mihai Eminescu (de cam 19—22 ani) şi Epaminonda Bucevschi (de cam 26—29 ani) se mai puteau întâlni şi'n alte răspântii ale daco-românismului lor. Elevul de liceu Bucevschi trecuse şi dânsul prin şcoala românească din «Romamică» a neamului românesc, cum îi zisese Eminescu Blajului [7]. Căci: «în toamna lui 1860, Epaminonda părăseşte Bucovina, din cauza urgiei profesorilor germani, pentru a continua, ca mulţi alţi bucovineni în vremea aceea, liceul în Ardeal» (C. Gheorghian, *Bucovina în pictură...* 10). Din arhipreţioasele informaţii datorite competenţei academice a lui Orest Luţia [8] reţinem că la 1860—1861 isprăvise o clasă de liceu la Beiuş, iar în răstimpul 1861—1863, (v. «Glasul Bucovinei» Nr. 564), aşadar de 18—20 ani, termină liceul dela Blaj. Iar Orest Luţia («Gl. Buc.» Nr. 564) sublinia că'n Expoziţia Cernăuţeană-Bucevschi (inaugurată la 8 Nov. 1920) se afla şi «un desen în cretă neagră şi albă» «pe un carton», «reprezentând o ilustrare a imnului *Deşteaptă-te, Române»* în următorul chip: «Geniul românesc, înfăţişat printr'un înger înaripat, trezeşte pe Românul, caracterizat prin figura unui ţăran, ce se ridică din somnul cel de moarte. Îndărăptul Românului se vede un balaur, zvârcolindu-se sub figura scăpărătoare a geniului». Şi O. Luţia adăuga: «Orişicum în acele vremi balaurul încă nu putea fi înlocuit prin pajura cu două capete».

Pela Beiuş şi Blaj trece însă, doi-trei ani în urma lui Ep. Bucevschi, şi hoinarul Eminescu. Mai mult, dintr'o mărturisire, fixată de Dr. I. Dăianu [9], ar fi să înţelegem că Eminescu şi Bucevschi ajunseseră a se cunoaşte chiar din vârstă fragedă. Informatorul lui I. Dăianu, părintele călugăr Domşa, glăsueşte: «îl întrebai [pe Eminescu] despre nişte cunoscuţi ai mei, foşti studenţi [10] la Beiuş...; întrebam anume... şi despre un Epaminonda Bucescu, fost pictor... Băiatul Eminescu spunea că i-a cunoscut».

Încât cei doi ahtiaţi de cel mai autentic românism (rusticismul şi trecutul românesc) mai puteau tăinui, în cutare colţişor românesc din plina forfotă a Vienei, şi despre locul «de unde a răsărit soarele ro-

[5] Cf. **Analele Academiei Române,** Seria II, tom. IV 1881—1882, **Partea administrativă...** 62.

[6] Corneliu Gheorghian, **Câte ceva despre Epaminonda Bucevschi** în «Făt-frumos» VI 1931, 11.

[7] Vezi D. Murăraşu în Eminescu, **Scrieri politice,** Craiova [1931] pag. V.

[8] Dr. Orest Luţia (profesor de istoria artelor la Universitatea Cernăuţi, mort la 19 Febr. 1924), **Contribuiri la viaţa şi activitatea pictorului A. Bucevschi,** Conferinţă ţinută cu ocazia serbării comemorative în 7 Noemvrie 1920, publ. în «Glasul Bucovinei», An. III, 1920, Nr. 564, 565 şi 566. — Conferinţă, mai mult decât «conferinţă»! Cine va fi harnic să ne-o reediteze?

[9] Articolul **Eminescu** în Blaj ap. în «Tribuna», Sibiu Nr. 75 din 8 Mai 1902 — Nr. 83 din 20 Mai 1902. — Cf. şi Buletinul «Mihai Eminescu» An. III 1932, 62 artic. **Eminescu şi Epaminonda Bucevschi.**

[10] Citeşte: **elevi.**

mânismului» (cum, iarăşi îi mai zice [11] Eminescu Blajului) — şi despre te-miri-ce alte peregrinări ale *geniului pustiu Toma Nour prin cele transilvane olaturi...*

Înţelegem aşadar, de ce studentul dela Viena Mihai Eminescu (1869

Ep. Bucevschi Mântuitorul (Altarul Catedralei Zagreb)

—1872) «pe pictorul român Bucevschi îl vizita adese» — cum ne informează T. V. Ştefanelli [12].

Iar pentru prietenia lui Bucevschi cu Ciprian Porumbescu stau mărturie mai ales cele două scrisori ale Porumbescului către Bucevschi, publicate [13] (în traducere românească şi una dintr'însele incompletă) de

[11] Vezi D. Murăraşu op. cit. pag. V.

[12] T. V. Ştefanelli, **Amintiri despre Eminescu** 1914, 67.

[13] C. Gheorghian, **Bucovina în pictură** 1935, 28—30. — Publicăm (după originalele din **Muzeul Porumbescu**, astăzi refugiat la Bucureşti) în aceste «Convorbiri literare» textul original al celor două scrisori.

Corneliu Gheorghian, şi datate Viena 25 Iulie 1881 şi 31 Iulie 1881 — scrisori din cari cităm specimene ca cele următoare. Din 25 Iulie: «Aber ich rechne auf Ihre gütige Nachsicht und wenn ich Sie noch obenrein versichere, dass wohl kein Tag während dieser Zeit vergangen ist an dem, ich nicht Ihrer mit aufrichtiger Innigkeit und treuer Freundschaft u. Dankbarkeit gedacht hätte, bin ich vollends überzeugt, dass Sie mir verziehen haben» (= Dar contez cu binevoitoarea d-tale indulgenţă şi dacă te mai asigur că n'a trecut zi în acest răstimp, ca să nu-mi fi amintit de d-ta cu duioasă sinceritate şi cordială prietenie şi recunoştinţă, sunt desăvârşit convins că m'aţi iertat); «Seit wir uns nicht gesehen haben, um uns gegenseitig unser Leid zu klagen, was mir nebenbei gesagt mein Leben um ein Beträchtliches erleichterte»... (= De când nu ne-am mai văzut, ca să ne tânguim unul altuia aleanul — ceeace, în treacăt fie spus, îmi uşura viaţa considerabil...); «Ich wende mich, wie gewöhnlich wenn's mir schlecht ging, an Sie, und hatte immer das Glück und den Trost beruhigt fortzugehen» (= Mă îndrept, ca de obicei când o duceam rău, cătră d-ta, şi totdeauna aveam norocul şi mângâierea de-a pleca liniştit); «Bitte, bitte sehr, thum Sie etwas für mich, Sie waren mir immer so gut, sind Sie es auch jetzt» (= Te rog, te rog foarte, fă-mi un bine; d-ta oricând mi-ai fost atât de bun; fii şi acum). — Iar scrisoarea din 31 Iulie, începând cu: «Mein theuerster Freund» (= Prea scumpe amice), se încheie cu mărturisirea celei mai crâncene prăbuşiri: «Ihr armer, kranker C. G. Porumbescu, nichts (Al d-tale sărman, bolnav C. G. P., nimic)...

Şi deci, acest Epaminonda Bucevschi (1843—1891), ajuns în raporturi de prietenie cu Eminescu (1850—1889) între anii 1869—1872, iar apoi cu Porumbescu (1853—1883) între anii 1879—1881, — pentru timpul când Samuil Isopescul îşi publica *Manualele de istorie universală* (1886—1891) şi când faima lui Grigorescu (1838—1907) încă nu era ce trebuia să devină (la capătul unei laborioase vieţi de 69 ani) — putea, sub anumit aspect, cu adevărat să fie «cel mai mare pictor al Românilor» ...pentruca astăzi să fie un uitat, ba aproape un neştiut sau chiar bagatelizat de cutare superficială neisprăvenie...

Ca şi când vitregia sorţii faţă de viaţa şi opera lui Epaminonda Bucevschi n'ar fi fost, ea în de ea, destul de haină!...

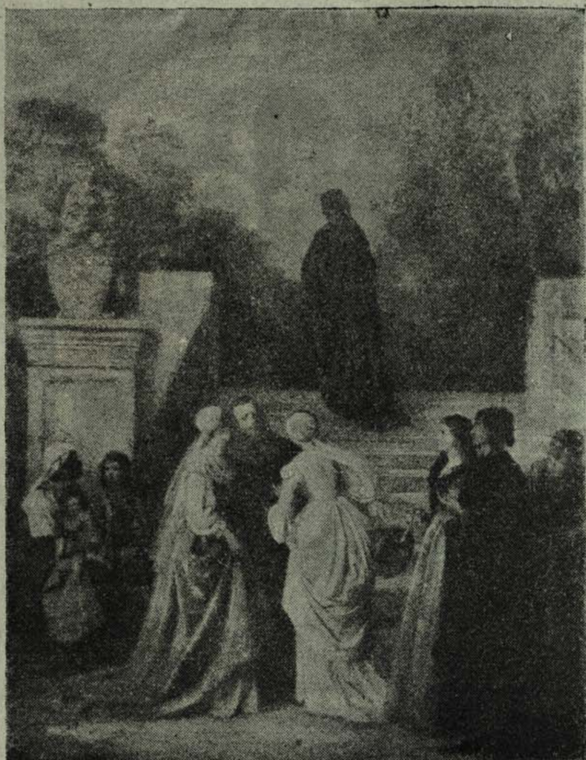
...Iar confirmarea calificativului *mare* pentru Bucevschi, n'o mai cerşim nimănui, când chiar un Anselm von Feuerbach (1829—1880) i-a dat lui Bucevschi toată solicitudinea şi stima sa. In diploma [14] din 29 Iulie 1874 maestrul A. Feuerbach dela Academia de Belearte din Viena semna doar pentru Bucevschi următoarele: «Seine Verwendung war bei sehr grossem Fleise eine sehr gute. Er zeigt ein Talent für Historienmalerei, und ist auch befähigt dazu und hat bereits in dieser Richtung bedeutende Fortschritte gemacht» (= Aplicarea lui a fost, la marea-i silinţă, foarte bună. Vădeşte talent în pictura istoriografică, e gata autorizat pentru aceasta [15] şi a şi realizat importante progrese în această di-

[14] Vezi în «Junimea literară», An. XIV, 1924, 499.

[15] Limba oficială ar zice: Are capacitatea pentru aceasta. Şi nu uităm mărturisirea lui Bucevschi, reţinută de C. Gheorghian (citatul articol din «Făt-frumos» 1931, 11) că «faţa tânărului din partea stângă a tabloului» **Bacanal** «e pictată de Anselm Feuerbach, profesorul meu; un mare maistru».

recţie) — *Historienmalerei*-ul fiind considerat pe atunci ca un gen superior de pictură [16]. De altfel elevul Academiei de Belearte din Viena, Bucevschi, era desigur excepţional de fericit dotat, întrucât el, Valahul, reuşise să cucerească acu la 1872 premiul întâiu [17] : «den gundel'schen Preis für besten Gesamtstudien» (= Premiul Gundel pentru cele mai excelente studii generale).

Până la stabilirea lui ca pictor oarecum oficial (mitropolitan, pe lângă marele său prieten Silvestru Morariu) la Cernăuţi («în anul 1888

Ep. Bucevschi — Dante în exil

sau poate chiar 1890» C. Gheorghian [18] Bucevschi se zbuciumă în cel mai crâncen război de existenţă. Era doar părintele fraţinilor săi mai mici (patru surori şi un frate) rămaşi orfani! Şi cum, în acelaş timp — adevărat artist — Bucevschi nu putea crea decât din *tot* sufletul, cum nu putea fi «fabricant de icoane», ci trebuia să-şi sfâşie din suflet opera, cele mai de seamă creaţii ale lui ajungeau mereu să se prefacă în prozaicul *nervus rerum gerendarum*, luând pe totdeauna drumul străinătăţii

16 Cf. Orest Luţia în «Glasul Bucovinei» 1920, Nr. 565.
17 Cf. «Junimea literară» 1924, 498.
18 **Bucovina în pictură** 41.

şi al lumii mari (Franţa, Olanda, Anglia şi chiar America [19]). Creatorul lor se alese, de pe urma unei atât de istovitoare munci doar cu acea zdruncinare a plăpândei sale sănătăţi, care foarte curând îi deveni fatală — la 13 Faur st. nou 1891, dânsul «neîmplinind [20] vârsta de 48 ani».

O bună parte din opera lui Grigorescu ni s'a pierdut; avem însă cel puţin consolarea de-a fi cunoscut-o... Cea mai mare parte din pân-

Ep. Bucevschi Precista (Altarul Catedralei Zagreb)

zele lui Bucevschi — nici n'am cunoscut-o şi nici nu vom cunoaşte-o! Ultima — fatală! — concentrare a lor a avut loc în amintita *Expoziţie colectivă* din Octomvrie 1937 la Mitropolia Cernăuţeană (105 piese de valoare inegală [21] şi — poate — de provenienţă îndoielnică), — unde au şi rămas...

Leca Morariu

[19] Dr. O. Luţia în «Glas. Buc.» 1920, Nr. 566.
[20] C. Gheorghian, **Bucovina în pictură**, 42.
[21] Mai ales în secţia picturii bisericeşti.

MOARTEA, — CHIP PRIVIT CU LINIŞTE

Una din atitudinile cele mai surprinzătoare pentru omul modern e cea a omului vechiu faţă de moarte. El nu simte aproape niciuna din revoltele şi spaimele cu cari îl chinue pe omul de azi ideia morţii. Omul satului nu poate urî moartea fiindcă ştie că e doar împlinitoarea uneia dintre multele rânduieli, neclintite în înţelepciunea lor, prin cari Dumnezeu armonizează lucrurile cosmosului. Chiar dacă uneori, — în preajma imediată a mormântului, ca în unele bocete, — omul satului izbucneşte în imprecaţii la adresa morţii, ele nu depăşesc stadiul de simple izbucniri ale durerii scăpate din frâul judecăţii. Iar această judecată înfăţişează moartea ca o biată împlinitoare a unor rânduieli aşezate de sus. Am văzut cum uneori folclorul o descrie ca o bătrână, — surdă ca să nu se înduioşeze de plânsul oamenilor, — care trebue să se trudească mult, să alerge mult, în împlinirea «slujbei» sale. Mai ales până ce găseşte vicleşugul cu care să-l prindă pe om! Misiunea ei e atât de grea încât de multe ori se crede că ea trebue să-şi înceapă cu mulţi ani înainte osteneala de a-l surpa pe om. De aceea e închipuită ca un cosaş, cu tot «tacâmul» lui: coasă, gresie, ciocane... Din vreme lucrează mai ales cu ciocanele, lovind ici azi, dincolo mâine, ca să şubrezească trupul omului... Şi pentru cel ce ştie cât de grea e socotită la ţară munca de cosaş, o astfel de imagine, — ca şi altele asemănătoare ale morţii, — nu pot trezi revoltă şi ură, ci compătimire poate. Iar *teamă* de moarte omul satului nu poate avea. Fiindcă ea nu-l cufundă nici în sfârşit, nici peste un prag necunoscut. Ea îl trece cu certitudine în lumea lui Dumnezeu.

In satul Mahala «mortului nu i se spune *tu* ci *Dumneata*, fie şi copilului mic, căci se zice că el atunci e tot una cu Dumnezeu». Trecerea aceasta în lumea lui Dumnezeu nu e un fenomen fizic întâi de toate, aşa cum ne apare ea nouă, — ci un moment ce nu se poate împlini fără de graţia divină. Fără de ea, omul nu se poate deslipi de lumea pământească: «Mortul vede tot ce-i în casă şi ştie, până ce vine preotul. Cum pune preotul piciorul pe prag, nu mai ştie». «Mortul aude tot până nu-i trag clopotele; apoi asurzeşte».

Dar şi dincolo de acest prag înainte, moartea e tot o lentă despărţire de viaţă. Câtva timp, sufletul stă în preajma casei unde a locuit, participând la toate ceremoniile înmormântării şi de după ea. Iar trupul poate primi veşti mereu. Bunăoară bulgării cari sânt azvârliţi la înmormântare peste sicriu îi spun cine l-a petrecut la groapă. Despărţirea de pământ nu e niciodată desăvârşită. Iar dacă sufletul a ajuns în sfârşit în lumea cealaltă, — acolo îl aşteaptă o viaţă care nu e decât prelungirea în ideal a celei de aici. Mai ales că cei cari rămân pe pământ au toate grijile ca să fie astfel. Ţăranii din Vâlcea bunăoară obicinuesc să îngroape morţii dintr'un neam la un loc, ca să fie şi dincolo împreună. Viaţa de dincolo nu separă în mod absolut pe oamenii de acolo de cei de aici. Sufletele pot veni la noi şi sânt zile solemne când noi avem cer-

titudinea prezenţei lor aici. Astfel tot în Vâlcea şi în alte multe locuri dela noi, în ajunul Joiei Mari, fiecare femee frământă şi coace. Copiii ei, — sau alţii plătiţi dacă ea nu are, — sânt trimişi să adune bozi uscaţi. Seara, se face din bozi un foc în curte. In jurul lui, se pun scaune, flori şi oale cu apă. Sufletele răposaţilor vin, se odihnesc pe scaune şi se alină cu apa din ulcele. Iar în noaptea de Joia Mare, când cei vii ies dela denie, în biserică intră cei morţi. Pot fi văzuţi de oamenii cari se întorc în biserică, dar e primejdie de moarte. O babă ce-şi iubise mult fiica moartă s'a hotărît să o vadă în acest fel. S'a ascuns în biserică. Deodată s'au deschis uşile şi au intrat slujind preoţii de odinioară ai satului şi dascălii vechi, cari toţi muriseră; apoi în urma lor, morţii toţi ai satului. Fiica ei o recunoaşte şi de abia o salvează pe maică-sa de pedeapsa îndrăznelii ei. Iar ciubotele fetei, spune baba, erau pline de lacrimi, de abia le târa, — le e tare greu morţilor când plângi după ei!...

Purtând în gând o imagine a morţii ca aceea pe care am descifrat-o, — imagine care nu-i poate trezi decât compătimire, — cu asemenea certitudini în viaţa de dincolo, cu ştiinţa tuturor legăturilor ce le va putea păstra şi atunci cu cei de aici, e firesc ca moartea să nu îl sperie pe omul satului nostru. E firesc ca în viaţa lui, în gândul lui, în poezia sa, — să găsim sublima linişte *mioritică* în faţa morţii. Nu vom veni şi noi aici cu o exegeză a atât de ştiutei balade. Vom cerceta însă alta, care prin apropierea ei de faimosul cântec bătrânesc al Sârbilor închinat «Morţii maicăi Jugovicilor», — îngăduie o interesantă paralelă. E o baladă din colecţia de culegeri din Banat a lui E. Hodoş: Un voinic zace rănit de moarte. Doi «Golumbei» şi trei vulturei îl îngrijesc. El le cere să-i aducă buruieni, apă de izvor, şi apoi să-l lege. Dacă'n trei zile pielea-i va albi, se va vindeca. De nu, va muri. După trei zile, pielea apare neagră:

Voinicul nu se mişca
Şi aşa îmi cuvânta:
Steaua mi s'a 'ntunecat
Şi nu-i vorbă de sculat!
Vulturilor mă mâncaţi
Şi nimica nu lăsaţi
Numai mâna mea cea dreaptă
Că-i măicuţa înţeleaptă
Şi pe degetul cel mic
Mi-a pus un inel de-argint,
Maica'n el e tipărit...

La fel ca în balada sârbească, vulturii poartă mâna şi o lasă maicii bătrâne în poală. Dar de aici începe deosebirea. Maica nu încremeneşte în disperare dârză ca în balada străină. Gândul ei e tot atât de plin de calme tristeţi ca şi al voinicului în faţa morţii. E preocupată nu atât să-l plângă, — ci să împlinească rânduielile de pomeni cari îi vor asigura lumea cealaltă.

Căci aceasta e esenţialul în noţiunea noastră de moarte: trecerea «dincolo».

Ovidiu Papadima

AŞTEAPTĂ-MĂ

Nu-ţi irosi podoaba pe cărări
Nici prin poiene-ascunse de lumină;
Nu-ţi dărâma palatele, regină,
Când le-ai clădit cu-atâtea desmierdări...

Prin bolţi adânci, uitate de rugină
Să mai răsune-aprinsele cântări
Sosite 'n sborul largului de zări
Cu primăvara caldă şi senină...

Departe-ţi sunt acum, şi nu mai ştiu
Prin ce noian de uliţi şi palate
Mi-aleargă paşii, că nu pot să-ţi scriu...

Şi gându-i trist şi sufletul pustiu
De când mă sbat în ziduri de cetate...
Pădurea mea, aşteaptă-mă că viu.

G. Tutoveanu

CĂŢELUL PĂMÂNTULUI

Din nevăzute măruntaie
De pământ, de bezne şi de fum,
Din ţinuturile fără drum,
Fără foamete, fără ploaie,
Se ridică, în miez de noapte,
Un glas spintecător, de cuţit,
Care fulgerează şi taie
Odihna ogoarelor coapte,
Dela răsărit la asfinţit.

Se'nfioară pietrele, apa,
Gorunul şi strugurul bătut ;
Caii roibi se opresc din păscut,
Umflând nările, ferind pleoapa.
Inşişi dulăii, niciodată
Infricoşaţi, acum se retrag
Şi-şi caută'n stână groapa ;
Urechea le stă ridicată, —
Se privesc cu teamă, nu cu drag.

Cerul plin, cerul de platină,
Se furişează'n vămi şi dă
Ierburilor numai veste ră,
Veste ră ce se îndatină
In culcuş de corbi şi'n voioagă,
Lângă rădăcini de măcieşi.
Grea broboadă luna clatină :
Par'că plânge, pare că roagă
Pe cineva din zorii megieşi.

Pe-aripa iute a vântului
Glasul din bezne creşte, mereu,
Către Necurat şi Dumnezeu ;
Livezile : numai spaima lui.
Pădurile îşi strâng în poală
Ciute verzi şi urşi neîntrebaţi...
Latră căţelul pământului !
Văzduhurile se'nvânzoală,
Tremură boieru'ntre argaţi.

George Drumur

Teodor Al. Munteanu

V A L C Ă L Ă T O R

Val călător — eşti tu, sânt eu.
Val după val se-alungă mereu.

Viu viaţa şivoaie: ea toate inundă,
undoaie vioaie: adâncul s'ascundă,
adâncul ce 'n neodihna-i enormă
înghite şi naşte şi veşnic transformă.

Undă de undă se frânge de-apururi:
joacă de sunete, linii, contururi...

Şi toate undoaie — aproape — departe —
spre Moarte.

Val după val se-alungă mereu.
Val călător — eşti tu, sânt eu.

George Voevidca

L I M I T E

In fiecare din noi creşte o minune
curată ca zăpezile dintâi, dar nu ne

ştie nimeni taina, nimeni nu ne cheamă
să ne ridicăm din lut, ca faţa din năframă.

Ori de câte ori am căutat în umbră vre-o lumină
resimţeam tristeţile pământului cum iar suspină,

cum tresar din somn copiii, oamenii, copacii
şi cum se 'ndoaie în vârtejuri nesfârşite, vracii,

ca să redeschidă flăcări din tăciuni şi spuză:
lumea tăinuită 'n zarea de ceruză.

Deşi pustiită ni-i şi inima şi dorul,
totuşi cresc în noi nădejdi, ca 'n pasărea rănită zborul.

George Drumur

C Â N T E C E

Ţi-i faţa dulce ca 'n şiştare
curatul lapte proaspăt muls.
Călina gurii tale pare
rod nefiresc din vise smuls.

Ţi-i zarişti trupul şi tulpină,
mesteacăn alb cu mugurii
lăstare 'n pulberi de lumină
şi ploi prelungi de bucurii.

Şi murmur drag îţi este glasul,
privirea iezer cristalin —
şi ca o ciută-ţi luneci pasul
prin unduirea ierbii lin.

*

Dorul meu şi al lunii
dragul meu nu-i,
a zburat cu lăstunii
peste codri gălbui.

Gomănind departe
glasu-i aud —
ca frunzişul se 'mparte
anotimpului crud.

*

Frumoasă ca un grâu de vară
plecării mele ai rămas —
tu strună caldă de vioară
şi azimă şi unic mas.

Tristeţi de ziduri şi altane
tânjesc în firave făpturi —
au smede linişti de icoane
nu macul mândrei tale guri.

Dar tu eşti limpede pădure
cu 'nalte arnici şi răşini
şi creastă cu minuni de pure
urcuşuri sinilii şi pini.

*

Numai cu şoimii te-asemeni
svelt şi 'ndrăzneţ,
nu e nimeni asemeni
ţie răzleţ.

Şoimii uşoarele zboruri
şi le-au pornit,
anul cu stinsele-i doruri
trece stârnit.

*

Departe eşti, curând ca bruma
vor arginta duium livezi,
dar pretutindeni ca acuma
ţi-oiu duce dulcile obezi

şi numele ca în colinde
ţi-l voiu culege stea cu stea, —
tu cântec neuitat şi plin de
poiene verzi ca dragostea.

Traian Chelariu

I N S C R I P Ţ I E

Aici ogoarele se 'nchid;
Jitar de brumă văruieşte
Doar stele 'n loc de grâu şi creşte
Venitul de lumină 'n blid.

Închid vieacul între foi;
Cocorii drumuiesc în lună.
Şi Calea Laptelui stă dună
Pe coale de albastruri noui.

Teofil Lianu

S T A M P Ă O L T E N E A S C Ă

Mama vine dela secerat
pe o potecă rătăcită prin sulcine;
Poartă 'n ii tot aurul de pe suhat
şi cerul în privirile-i blajine.

Depărtările-i ies cu satul în cale
adunând sul covorul ogoarelor;
drumu-i sărută codrii picioarelor
miruite cu trudă şi mers agale.

Chilimuri de purpură măestrit alese —
se strâng zările şi se adună, departe,
peste domoale câmpii olteneşti
ca nişte arabescuri dintr'o carte
în care te-ai trudi să sloveneşti
tâlcuri numai de noapte 'nţelese.

Depănând fuiorul potecii
pe răşchitorul pasului rar,
Mama, încinsă în bujorii zăvelcii,
toarce dintr'un caer de jar
pe sâmceana de argint a fusului
borangicul apusului.

Aurel Tita

A D A - K A L E C H

Sub stâlpi de piatră susurând din undă
Rostogoleşte 'n clătinări mărunte
Puhoiul apei solzi ce prind să 'nfrunte
Adâncul nopţii frânt sub boltă scundă.

Cu 'nseninări de ceţuri moi pe frunte
In scrum de ape munţii se cufundă;
Se 'ntrece vântul şoaptei să răspundă,
Prin crăngi de fag în larg legându-şi punte.

Un freamăt smulge negurilor plasa
Şi peste 'ngrămădirile 'n ruină
Sub scânteieri de pulbere le-adună.

Ci iată : cerul desbrăcându-şi rasa,
Din marea depărtărilor anină
Pe-un vârf de chiparos un colţ de lună.

Al. Iacobescu

M I - I C E R U L O C N Ă

În liniştita ochilor încremenire
Tu ai din calmul zărilor polare,
Şi ai ceva din nefiinţa care
A precedat divina zămislire.

Ci'n ideala ţărnii înflorire
Tu ai din lumile imaginare,
Şi 'n alba şi 'mpetrita fulgerare
Eşti visul spumii 'n oarbă clocotire.

Azi sânger sub înmănuşata-ţi ghiară,
Zădarnic cer zăgaz şi fugii uşă.
Chemarea strigăt mi-i de ruptă fiară.

Mi-i cerul ocnă, zilele cenuşă...
Şi 'n dragostea-ţi cu mânile 'n cătuşă —
M'arunc, ca 'ntr'o fantastică Niagară...

Ion Ojog

ŞI NOAPTEA EI...

Şi noaptea ei, tu Doamne, când zici că va fi ?
Ea stă lângă mine, visează încă toamne
Ce-o poartă 'ncet, sub ceruri, până s'o trezi.
Iţi aminteşti, tu oare, de noaptea-aceea, Doamne ?

Lumina unui ceas, tăcut, începe-a creşte
Pe toate ce s'au dus ca să 'nflorească 'n zori
Şi-o frunză cade şi fruntea i-o umbreşte,
Eu i-am atins obrajii, pe lună-atâtea ori.

Şi tot ce va fi sunt doar grădini, o, multe,
Prin care mereu trecem şi nu dăm înapoi,
Dar paşii ei îi simt şi cine-o să asculte
Cum vântul clar îşi duce singurătatea 'n noi ?

Ovid Caledoniu

CA LACRIMA FU CLIPA

Lumina ta, ea singură 'nfloreşte
In câmpul larg al cântecului meu
Când, aromind prin ore, ispiteşte
Cuvântul nou pe care-l ştiu doar eu.

Solemn e timpul. Somnul, chilimbar
Şi visul, ne cuprinde — colier.
Vom ospăta curând, vezi, în pahar
Vinul de aur fumegă spre cer !

A fost atât ! O flacără suavă
Şi buzele, corală — s'au deschis.
Bătea prin noi vânt rece de dumbravă
Ducând aroma visului promis.

Ca lacrima fu clipa fulgerată,
Ecoul unui cântec nou crescu
In urma ei, un nimb de nestemată
De-atunci, iubito, arzi în mine tu.

Ion Potopin

REFLEXELE GLANDULARE: REFLEXUL CONDITIONAL.

Studiul reflexelor — după părerea majorităţii psihologilor şi fiziologilor, dar mai cu seamă după *Pawlow* şi *Bechterew* — e menit să arate cu suficientă evidenţă şi certitudine latura obiectivă a psihologiei.

Alăturându-se şi continuând principial concepţia mecanică a vieţii profesată de *J. Loeb*, concepţiile lui Pawlow şi Bechterew, ridicate pe un acelaş temei, dar diferite prin delimitarea domeniului lor, au drept scop, prin cercetarea reflexelor, pe calea sistemului nervos, sondajul psihismului şi aprehenziunea lui în postură obiectivă. — Convinşi că viaţa psihică e clădită şi structuralizată în întregimea şi mobilitatea sa fenomenală pe principiile fundamentale şi imuabile pe cari ştiinţa obiectivă le-a găsit la temelia vieţii şi existenţei universale, în mare parte, psihologii şi fiziologii — şi în special cei citaţi mai sus, — şi-au îndreptat, adeseori nemărturisit, preocupările lor potrivit acestei convingeri. Apărând şi desvoltându-se în sânul materiei şi al forţei, — în metamorfoza lor organică şi biologică — viaţa psihică nu a putut să-şi afirme existenţa sa decât făcându-şi cu necesitate un suport din legile lor, decât primind determinarea iniţială şi limitativă a acestor legi şi clădind pe temeiul lor pe cele specifice şi ulterioare. Şi aci, experimentul şi observaţia externă şi-au căutat îndrituirea de a sfida introspecţia şi de a da fenomenelor cercetate o formulare cât mai precisă şi generală. — Principiul predominant în lumea inorganică, al conservării energiei, care stă la baza celui de-al doilea principiu, aproape tot atât de frecvent, principiul acţiunii şi al reacţiunii, pătrunde şi în lumea organică, unde constitue temelia evoluţiei pe care o urmează viaţa. In interiorul celulei, instabilitatea — aşa cum o priveşte H. Piéron [1], ca şi alţii — constitue resortul tuturor funcţiunilor acesteia, nefiind, însă, în fond decât un caz particular al legii acţiunii şi reacţiunii. Suportul acestei proprietăţi — care regisează în viaţa inferioară a celulei excitaţia şi mişcarea — e presupus mai precis în instabilitatea caracteristică albuminelor vii. Energia rămasă în potenţial în aceste substanţe încă de la formarea lor aşteaptă intervenţia excitanţilor externi pentru a trece, asemeni nitro-glicerinei, de ex., din nou în actualizare. Cu toată lipsa de proporţionalitate caracteristică, dintre intensitatea reacţiei şi cea a excitaţiei, nu putem totuş să nu remarcăm îndreptăţirea unora din aserţiunile evoluţiei compuse de care vorbeşte Spencer. Şi viaţa psihică, intelectuală, are la baza sa această energie virtuală, — mai ales din momentul în care ea începe să fie regisată tot mai mult de o organizaţie

[1] **Henri Piéron:** Psychologie expérimentale, Paris, Armand Colin, 1927 p. 21—43; tot **Piéron:** L'excitation et le mouvement (in **Dumas:** Traité I, pag. 255—272).

în continuă perfecţionare — reînoită pururi prin asimilaţie şi capabilă să producă transformări şi dispoziţii interne, organice, pe care se vor întemeia şi evolua mai apoi diferitele activităţi şi funcţiuni.

Organismul animal, ca şi cel vegetal, înglobând în sine, în modul enunţat mai sus energie, este pus într'o multitudine de raporturi cu mediul ambiant; energia închisă în el caută să comunice pe cât posibil cu cea din mediul înconjurător; modificările din acest mediu se repercutează şi asupra energiei organismului, pe care o determină la expresiuni reciproce, la reacţiuni. Aceste reacţiuni sau comportamente, cum au mai fost numite, în postura lor de atitudini ale organismului în raporturile sale cu mediul, variază, într'o largă măsură, după gradul de evoluţie la care se găseşte acest organism; după complicaţiile de structură pe cari le prezintă.

Biologistul Loeb [2], încercând să desvolte o concepţie mecanică a vieţii, a arătat analogia pe care o prezintă mişcările la animalele inferioare, în special unicelulare, cu modul de comportare al plantelor faţă de forţele mediului în care trăesc şi cari se exercită asupra lor. Ca şi plantele, animalele fără sistem nervos suferă influenţa forţelor din jurul lor, cărora le răspund pur şi simplu după legile mecanice, punându-se astfel în relaţie cu mediul ambiant. Asemenea forţe influente sunt: gravitaţia, lumina, lumina solară, reacţiunile chimice, curentul electric, etc., iar mişcările, numite în general tropisme, sunt diferenţiate după factorul căruia îi corespund. Animalele sunt în asemenea caz, mai mult sau mai puţin, nişte maşini, pe cari le mişcă diferitele forţe ambiante prin tropisme, potrivit reacţiunilor chimice pe cari le produc în interiorul organismului lor. Voinţa animalului o constitue lumina, gravitaţia, chimismul, etc., care determină locomoţiunea lui. Instinctul chiar este un tropism. Diferenţa dintre corpurile vii şi cele moarte este că, pe când în ultimele nu intră în joc decât forţele fizice, în cele dintâi intră şi reacţiunile chimice, făcând posibilă locomoţiunea şi punând chestiunea actului voluntar. — Criticabilă această diferenţiere a lui Loeb în ce priveşte, cel puţin organismele mai complicate, în cari se produc reacţiuni chimice chiar şi după moarte, cele ale descompunerii, poate rămâne totuşi valabilă pentru viaţa simplă celulară, la care era îndrituit să se gândească în primul rând. — Avem de remarcat de asemeni, că aceste tropisme sunt o consecinţă a simetriei bilaterale a animalului, iar variabilitatea tropismelor cari ar putea fi interpretată adeseori ca un caz de educaţie, nu este — atât după Loeb cât şi după Georges Bohn [2 a] — decât un produs al acestei dispoziţii bilaterale. — De altă parte, sensibilitatea animalului pentru lumină şi pentru alţi agenţi chimici şi fizici variază după starea fiziologică; fiecare celulă produce în interiorul său acizi — carbonic, lactic, sau alte substanţe —, cari măresc ori scad sensibilitatea sau tendinţa heliotropică a animalului.

Studiului tropismelor trebue să-i recunoaştem însă meritul de a fi umplut un gol de cunoaştere care ar fi rămas pe treptele inferioare ale

[2] Vezi **J. Loeb:** La conception mecanique de la vie, trad. din engleză de **H. Moluton,** F. Alcan, 1914. I) Le rôle des tropismes en psychologie, pp. 43—83, II) Psychologie du système nerveux, p. 85—100.

[2 a] **Georges Bohn:** La naissance de l'intelligence, Paris, E. Flammarion, 1927, Simetrie et tropismes, p. 113.

evoluţiei vieţii animale; el constitue o piesă indispensabilă pentru o informaţie precisă comparativă. — Cu toate că, redus la justa lui valoare, acest studiu are adeseori o importanţă de neînlăturat, totuş, pe drumul bun poate, dar ne găsim încă suficient de departe de intrarea în domeniul fenomenelor cu o netăgăduită valoare psihologică. — Ne apropiem însă foarte mult şi pătrundem în acest domeniu cu reflexele, cari pretind un mecanism mai complicat, provenit din organizarea materiei nervoase. Reflexele sunt forme hereditare de comportament — cum le numeşte Piéron [3] — şi cari, ca atare, implică sistemul nervos. Animalele vertebrate nu mai pot sta în relaţiuni cu mediul în chip mecanic, prin simplele tropisme; pentru satisfacerea unor noi necesităţi şi relaţii mai complicate cu mediul, sistemul nervos şi'n special măduva spinării dă posibilitatea unor comportamente adecvate. Cu toate că la origina lui, reflexul a fost închipuit de Descartes şi alţii după el de o factură pur şi simplu mecanică, asemeni reflexului din optică, totuş în viaţă, în biologie, se prezintă cu mult mai complex. Este un răspuns sau o reacţie din partea organismului care începe să diferenţieze domeniul excitaţiilor influente; nu li se supune în chip orb, mecanic, ci adeseori coordonat şi finalist; reflexele nu pot fi privite cu esclusiune ca simple activităţi parcelate, netotalizate, cum s'a crezut. La o pisică cu scoarţa cerebrală operată, pentruca fenomenele de conştiinţă să nu mai aibă loc, se produce fără greş reflexul ochilor la auzul unui sgomot; finalitatea reflexului devine astfel manifestă. Reflexul spinal — după cum spune d-l prof. Motru [4] — este o reacţiune bine ordonată, fie a întregului organism animal, fie a unei părţi din el, cu scopul de a grupa în mod util pentru organism o mare mulţime adecvată de neuroni motori şi de a stăpâni toate mişcările corpului. Arcul reflex, compus din cele trei elemente: o fibră nervoasă centripetă, o fibră nervoasă centrifugă şi celula ca organ central de reflexie la nivelul căreia se reflectă influxul nervos, — nu mai corespunde, după fiziologia de astăzi realităţii. Reflexul produs numai cu ajutorul a doi neuroni: unul sensitiv şi altul motor, e de asemeni foarte rar. — Actul funcţional al neuronului consistă, după Piéron, în a primi excitaţiile prin prelungirile celulipete, în a le transforma în excitaţii centrifuge şi în a le transmite apoi prin prelungirile sale celulifuge. Dar sistemul nervos furnizează numai cantitatea de energie care face să treacă organele din stare de repaos în stare de activitate, din potenţialitate în actualitate am putea spune, — cantitate, după Piéron, neglijabilă în raport cu energiile desvoltate în muşchi. Reflexul elementar s'ar reduce la transmiterea unei excitaţii, care provoacă, în toate elementele atinse, o reacţie specifică; e ca o prelungire a iritabilităţii celulare sau, mai precis, iritabilitatea celulară devenită sistematică.

Totuş, Piéron recunoaşte cât de rar este întâlnit acest reflex provenit din colaborarea a doi neuroni; neuronii se interpun fie pe acelaş

[3] **Henri Piéron:** Psychologie expérimentale, Paris, Armand Colin, 1927. Cap. II — Les formes héréditaires du comportement: Réflexes et automatismes, p. 28—32.

[4] Vezi: **C. Rădulescu-Motru,** Curs de psihologie II, Măduva spinării, Reflexele, p. 43—46 şi Tropismele, Reflexele şi Instinctele, p. 54—57.

etaj, fie pe etaje diferite ale axei cerebro-spinale şi arcul reflex se complică tot cu atâtea relaţii. In toate etajele şi dela un etaj la altul al axei cerebro-spinale, ca şi pe întreaga întindere a sistemului simpatic pot să se producă asociaţii funcţionale de neuroni în aşa fel încât reflexul se poate complica în înălţime şi în lărgime printr'o serie de ricoşe, înainte de a ajunge la un act final, secretoriu, vascular, motor, etc., sau la mai multe reacţii deodată.

Langlois redă, în chip schematic, cei trei termeni după care se orientează actul reflex: avem întâi o excitaţie externă, care, prin intermediul nervilor sensitivi excită centrii nervoşi, apoi excitaţia centrilor nervoşi cari primesc zguduirea pe care o transformă, o modifică şi, prin intermediul nervilor centrifugi, o comunică unei părţi din organism, şi, însfârşit răspunsul acestei părţi astfel excitată: o contracţie sau o secreţie. După Langlois [5], aproape toate mişcările sunt legate de mecanismul reflex; funcţiunile intelectuale sunt modalităţi ale arcului reflex, ca şi toate actele vitale. Setchenoff, neglijând partea ei subiectivă, consideră că gândirea e constituită din primele două treimi ale unui reflex cerebral.

Totuş influenţa centrilor nervoşi superiori diminuiază excitabilitatea măduvei spinării şi deci şi mişcările reflexe; ei sunt centri moderatori. O excitaţie electrică nu aduce nici o reacţie din partea unei broaşte normale; nu mai e, însă, cazul cu una decapitată. Ca probă că măduva spinării e sediul centrilor actelor reflexe, dacă îi distrugem broaştei cu un stilet măduva spinării, ea rămâne inertă. — Absenţa centrilor moderatori cefalici explică la noii născuţi reflexele lor abundente, convulsiunile spinale. La om, reflexele se produc mai bine în timpul somnului, când aceeaşi centri sunt în repaos.

De remarcat, însă, că excitabilitatea reflexă creşte sub influenţa a oarecari substanţe ca: oxigenul, acidul fenic, stricnina şi altele.

Dat fiind caracterul, oarecum frecvent şi general, cu care reflexele se manifestă la baza tuturor activităţilor organismului animal, au determinat deoparte pe Bechterew, de alta pe Pawlow, să încerce prin ele o explicare obiectivă a fenomenelor psihice. — Şi în timp ce — potrivit acestei intenţiuni — Pawlow se mărginea la studiul secreţiunilor, şi în special al celei salivare, experimentând asiduu în lumea animalelor, — Bechterew [6], criticând mai mult sau mai puţin acest procedeu, lua ca bază reacţia motrică, în postura ei de fenomen mai general şi cu mai evidente aporturi psihologice. Fără să nege existenţa fenomenelor psihice, Bechterew, însă, consideră că ele nu pot fi separate de anumite procese ale centrilor nervoşi şi că nimeni nu poate nega conexiunea strânsă care există între sensaţiile subiective şi variaţiile obiective ale ţesutului nervos. El îndepărtează diferenţa tranşantă dintre conştient şi inconştient; conştiinţa considerând-o ca un produs al centrilor cerebrali, iar fenomenul inconştient nefiind decât un proces nervos care nu a atins un grad de tensiune necesară pentru luminarea internă subiec-

[5] J. P. Langlois: Le système nerveux. Anatomie et physiologie générale. Les actions réflexes (în Dumas, Traité I p. 109—115).

[6] W. Bechterew: Les problemes et la méthode de la psychologie objective. (Journal de Psychologie XII, 1909, p. 481).

tivă a fenomenului. — Bechterew considera, mai departe, fenomenul psihic ca provenind din modificarea reflexului prin experienţa individuală. El împarte reacţiunile în două: în reflexe simple şi în reacţii neuro-psihice. Diferenţa între ele consistă în aceea că în timp ce primele prezintă întotdeauna funcţiuni moştenite sau înăscute organismului — rezultând din experienţa unei serii întregi de generaţii —, actele neuro-psihice prezintă reacţii provenite din experienţa personală a individului. La rândul lor, actele neuro-psihice pot fi divizate, din punctul de vedere al complexităţii, în trei grupe: în psiho-reflexe sau reflexe complicate printr'o simplă asociaţie, în reacţiuni simbolice şi în reacţiuni personale sau volitive. La detunătura unei puşti de obicei închidem ochii sau întoarcem capul prin simplul reflex; când facem acest lucru chiar la simpla vedere a puştii, avem un psiho-reflex. Toate mişcările mimice intră de asemeni în această grupă, nefiind provocate prin excitanţi direcţi cari le provoacă spontan de la naştere, ci prin stimuli cari lucrează în virtutea asociativă a creerului. In grupul mişcărilor simbolice intră în primul rând limbajul, graţie sistemului de articulaţie a sunetelor. — Reacţiile personale sau volitive rezultă şi ele la origină din nevoile directe ale organismului, dar nu mai rămân legate de ele şi nici limitate la un singur mecanism; se diversifică la infinit în raport cu trama pururi mobilă a asociaţiunilor mentale şi cu trăsăturile organice ale excitaţiilor trecute. Omul, care la auzul unui sgomot cunoscut ca periculos, dacă, în loc să fugă, se stăpâneşte şi ia o poziţie de apărare, îndeplineşte o reacţie personală sau volitivă.

Aceste urme însă, ale reacţiunilor trecute, lăsate în centrii nervoşi şi capabile de revenire şi conjuncţie cu reacţiile viitoare nu trebuiesc înţelese ca nişte amprente statice, ca imaginile fotografice — ne spune Bechterew — ci ca modificări dinamice, consistând într'o diminuare a rezistenţei căilor nervoase şi facilitând reproducerea reflexelor sau mai bine zis a grupelor de reflexe cari corespund la unele obiecte şi la unele fenomene. Ele trebue să fie susceptibile de reviviscenţă nu numai în contact cu excitanţii originari, ci chiar cu toţi cei cari le-au fost asociaţi. — Sunt lucruri pe cari le vom întâlni evidenţiate şi experimentate, cu prisosinţă, la Pawlow.

Reacţiile, simple chiar, pot căpăta caracterul de mai sus, dacă sunt provocate de excitanţi, alţii decât cei organici. — In concluzie, totuş, concepţia lui Bechterew duce la afirmaţia că nimic nu poate exista în adevărata activitate psihică fără această conjuncţie cu experienţa anterioară a individului.

In continuarea pe care, — după semnalarea lui Kostyleff [7] — o dă alături de Bechterew concepţiei lui Setchenoff, menită să reducă viaţa psihică la reflexe, Pawlow [8], după cum afirmasem mai sus, îşi îndreaptă toată atenţia sa asupra reacţiunilor glandulare şi în special asupra secreţiunii salivare In acest scop, el face numeroase experienţe de laborator la St. Petersburg asupra unor câini, fiind secondat de colaboratori

7 **Kostyleff:** Les travaux de l'école psychologique russe. (Revue philosophique, 1910, p. 483—507).

8 **Pawlow:** L'excitation physique des glandes salivaire. (Journal de psychologie, 1910).

harnici şi devotaţi. Una din problemele principale cari i se pun şi lui, ca şi lui Bechterew, e natura fenomenului psihic şi meritul care-i revine lui, după Kostyleff, e acela de a fi sezizat fenomenul psihic ca un reflex condiţional, despre care vom vorbi pe larg mai jos.

Actul reflex, după cum spusesem şi mai sus, duce în partea lui finală la o contracţie musculară sau vasculară, fie la o secreţie glandulară. O iritaţie a unor terminaţiuni sensitive se transmite la centrii nervoşi şi aceşti centri sguduiţi declanşază secreţia. Fenomenele psihice se însoţesc adesea cu secreţiunile; percepţiile ,senzaţiile, imaginile şi emoţiile au o influenţă incontestabilă asupra lor. Activitatea glandulară poate fi pusă oricând în joc prin intermediul sistemului nervos, fiecare glandă fiind în legătură cu el. Ludwig a arătat că dacă se excită prin curent electric nervul lingual, glanda sub-maxilară începe să secreteze. Wertheimer şi Lepage au făcut să secreteze pancreasul; Pawlow, stomacul iar Mironow, glanda mamelară. Nervii secretori sunt în continuitate anatomică cu centrii nervoşi.

Pawlow şi colaboratorii săi, iar după exemplul lor Dumas şi Malloizel [9], practicând prin operaţie fistule permanente animalelor asupra cărora experimentau şi provocând apoi glanda prin excitaţii variate, au putut să studieze variaţiile şi modul de comportare al secreţiunii.

Observarea glandelor salivare i-a permis lui Pawlow să constate — în primul rând — facultatea de adaptare a acestora la lucrul pe care trebue să-l producă. Faţă de un aliment uscat şi solid dat animalului saliva se producea cu abondenţă şi era diminuată pentru un aliment mai hidratat. Aceeaşi salivaţie abondentă se producea în cazul excitanţilor chimici, după gradul lor de excitabilitate, tendinţa ei fiind aceea de a-i neutraliza, de a-i atenua sau de a-i elimina. Pentru o bucată de cuarţ pusă în gura unui câine secreţiunea e nulă. — Această adaptare a glandelor salivare la scopul lor, e determinată de un act reflex ordinar, Acest reflex e provocat prin reacţia aparatelor terminale adecvate excitaţiilor externe primite de nervii centripezi, de unde ele urmează nervii până la centru şi apoi, prin intermediul unei căi nervoase centrifuge specifice, lucrează asupra glandelor salivare, pentru provocarea secreţiunii.

In afara acestui fenomen prin contact, Pawlow a observat şi studiat şi pe cel al influenţei de la distanţă. Orice obiect care, prin contact în cavitatea bucală, influenţează asupra glandelor salivare într'un mod diferit şi determinat, exercită un efect la fel şi atunci când e pus la oarecare distanţă de câine. Potrivit acestor două fenomene, Pawlow a distins cele două excitaţii cari stau la baza lor, numind pe cea din fenomenul de contact fiziologică, iar pe cea din celălalt psihologică. Acelaş criteriu duce la separaţia dintre reflexul fiziologic şi cel psihologic sau condiţional.

V. Henri şi Malloizel au probat şi ei facultatea de adaptare a glandelor salivare. — In urma experienţelor lui Pawlow şi ale altora, citaţi mai înainte, este de relevat de asemeni o distincţie între reflexele

[9] **Dumas şi Malloizel:** De l'expression polyglandulaire des émotion. (Journal de psychologie XIII, 1910, pp. 62—66).

glandulare: ele pot să fie inconştiente sau însoţite de conştiinţă. Pawlow a operat şi separat o parte din stomacul unui câine, pe care apoi a cusut-o. După vindecare, partea izolată a secretat suc gastric Operaţii similare au executat apoi Wertheimer şi Lepage.

Pawlow arătase mai sus că nu e neapărată nevoe de contactul alimentului pentru provocarea secreţiunii, separând astfel două feluri de experienţe după natura excitanţilor: una fiziologică şi alta psihologică. Senzaţiile normal asociate excitantului, ca şi cele ocazionale, ajung pentru declanşarea secreţiunii. Experienţe în acelaş sens au mai făcut Victor Henri şi Malloizel, cari au constatat o scurgere abondentă de salivă la un câine de faţă numai, în timp ce altuia i se dăduse o bucată de carne, pe care o mânca. — In urma experienţelor sale, Pawlow a făcut constatarea că în experienţele fiziologice animalul este excitat prin proprietăţile specifice ale obiectelor cari excită acţiunea fiziologică a salivei; în experienţele psihologice, din contră, animalul este excitat prin proprietăţile obiectelor lumii exterioare a căror proprietate fundamentală nu este de loc pentru a excita glandele salivare. Astfel avem proprietăţile optice, acustice şi olfactive, fără influenţă directă asupra glandelor. In experienţele cu obiectele cari nu sunt fundamentale pentru funcţiunile glandelor salivare — senzaţiile normal asociate cum le numeşte Mayer — sunt capabile să provoace secreţia, dar şi toate cele cari au cu ele un raport oarecare — care sunt ocazional asociate, cu alte cuvinte. Aşa sunt ustensilele cari conţin obiectele, mobilierul care le suportă, persoanele cari le poartă, sgomotul paşilor persoanelor. Se obţine astfel salivaţia câinelui numai la auzul paşilor persoanei care-i aduce hrana, fără ca aceasta să fie văzută. Dacă, în timp ce-i dăm o bucată de zahăr spre exemplu, facem să se producă un sunet oarecare, mai târziu îi putem provoca salivaţia numai cu reproducerea acelui sunet. — In experienţele psihologice raportul între obiectele excitante şi glandele salivare este întotdeauna mai depărtat şi mai fin; are loc o adaptare extrem de fină. — Cu ajutorul trăsăturilor revelatoare ale acestor obiecte îndepărtate îşi găseşte de fapt animalul hrana, se fereşte de duşman, etc.

La baza tuturor experienţelor psihologice, Pawlow găseşte că există un reflex specific, cu un mecanism foarte răspândit. In timp ce în forma sa fiziologică experienţa dă un reflex absolut, un reflex rigid, fără greş, în experienţele psihologice din contră, întâlnim inconstanţa şi imposibilitatea de a calcula rezultatele; reflexul psihologic va fi un reflex relativ, condiţional sau condiţionat cum îl mai numeşte Pawlow. Tot ceeace provine dela lumea exterioară: sunete, impresii vizuale, mirosuri, etc., poate determina reflexul condiţionat, prin simpla putere asociativă. Acest reflex e un fenomen analog dresajului şi ne dă posibilitatea de a extinde cercetările noastre obiective asupra sufletului animalelor. In afară de experienţele psihologice citate mai sus, voi mai da încă vre-o câteva, în acelaş sens, pentru lămurirea reflexului condiţional. Unui câine, hrănit numai cu lapte, nu i se producea salivaţia, la experienţa făcută de Zitowitch; cu timpul i s'a pregătit această salivaţie prin vărsarea laptelui într'un recipient. Mai târziu câinele secreta salivă, chiar atunci când în recipient se vărsa un alt lichid. O

experienţă similară a făcut şi Pawlow: după ce excitase glandele unui câine, prin experienţa fiziologică, cu un acid colorat, el putea să îi provoace secreţiunea dela distanţă cu orice lichid de aceeaşi culoare. Un aliment desagreabil, care dela distanţă nu-i poate provoca animalului salivaţia, întovărăşit de un acid care este pus în gura animalului, el poate căpăta după această experienţă virtutea de a provoca secreţiunea. A mai probat astfel, că obiectul lucrează dela distanţă nu numai prin ansamblul tuturor proprietăţilor sale, ci şi prin atributele particulare fiecărei proprietăţi. Suma tuturor excitaţiilor reunite lucrează cu mult mai puternic decât fiecare din aceste excitaţii luată izolat. Zellony a demonstrat experimental că reflexul condiţionat pune în joc centrii cerebrali: operând scoarţa cerebrală a unui câine care prezenta o serie întreagă de reflexe condiţionate, aceste reflexe nu s'au mai produs.

Prin experienţele sale, Pawlow a arătat câteva din condiţiile de care depinde reacţia, legată de conştiinţă în special. El a găsit că reacţia atârnă în primul rând, de repetiţia percepţiilor. Legăturile centrului cu căile centripete, în special, sunt foarte fragile; pentru a deveni mai strânse trebue ca excitaţia provenită dela atributele fundamentale şi accidentale să se reînoească într'un mod constant. Odată stabilită, reacţiunea depinde de starea în care se găseşte animalul: dacă este sau nu preparat la experienţă prin foame. Dacă e înfometat, secreţia e întotdeauna pozitivă; în cazul contrar, aceasta e negativă. Din punct de vedere fiziologic, găseşte Pawlow, că gradul de excitabilitate şi facultatea de reacţie a centrului de salivaţie depind de compoziţia diferită a sângelui la animalul înfometat, deoparte, la cel satisfăcut, de alta. Din punct de vedere subiectiv, aceasta corespunde fenomenelor de atenţie. Reacţia e cu atât mai puternică cu cât percepţiile legate de excitant sunt mai numeroase şi cu cât sunt mai puţine excitaţii contrare concomitante.

Intre altele, Pawlow a mai făcut o constatare importantă. Dacă este pus animalul în faţa a două obiecte diferite, cari au efecte diverse asupra secreţiunii salivare — pâinea uscată, de o parte, şi carne umidă, de alta, spre exemplu — rezultatul experienţei va depinde de cea care excită mai viu câinele. In ce priveşte raportul dintre pasiunea puternică a animalului pentru un anumit obiect sau aliment şi declanşarea secreţiunii glandulare, Pawlow înclină să aibă o atitudine negativă. Totuşi, de altfel, cum am văzut şi din constatările sale de mai înainte, el nu este de loc înclinat să pună cu esclusivitate resortul reacţiunii glandulare în natura excitantului; la temelie, el socoteşte substratul unei manifestări psihologice asupra căreia trebue împinsă analiza spre a o descoperi. Nu putem admite că rolul glandelor salivare se mărgineşte la câteva funcţiuni banale, ca acelea de a spăla rănile animalului şi altele. Sistemul nervos al glandelor salivare îşi are distribuţia sa apreciabilă în masa cerebrală, diferită oarecum de cea a celorlalte aparate.

Alături de excitaţiile pomenite mai sus, un tot atât de important rol, — şi, poate, mai important din punct de vedere psihologic — îl au excitaţiile pe cari le determină semnele şi limbajul ca şi stările afective

sau emoționale. E banal de cunoscut și des repetat de cercetătorii cari au făcut experiențe asupra secrețiunilor, fenomenul numit «îi lasă gura apă», în urma lecturii unei rețete de bucătărie. E demn de reținut mecanismul acțiunii fenomenelor psihice asupra reflexelor secretorii, cum îl redă Mayer [10] după diferiți cercetători. Un corp excită terminațiile nervoase ale gurii; excitația se transmite dela acestea la nervul centripet, la centru, de aci, prin nervul centrifug, la glandă și glanda secretează. E reflexul absolut sau provocat, de care vorbește Pawlow. In acelaș timp însă, cu excitația se naște și o senzație o stare de conștiință. De aci încolo, totul se va petrece ca și cum această senzație ar deveni ea însăș excitatoare. Dacă imaginea legată de această senzație se naște în amintire, capătă și ea virtute excitatoare, tot așa cum oricare altă calitate a obiectului poate deveni excitație. Obținem astfel reflexul evocat nu provocat; percepția asociată dă impulsul reflexului. Senzația predominantă a haosului dă naștere indiscutabilă reflexului condiționat. In ce constă însă această putere excitatoare? O primă ipoteză ar fi că ea consistă în amintirea sau evocarea senzațiilor sub formă de imagini foarte vii. Psihologii, însă, postulează o alta; aceea a unui mecanism mult mai simplificat, în care senzația evocatoare se găsește direct legată de secrețiune. După ei, un cuvânt, poate fi asociat cu o salivație, n'are nevoe de a evoca un gust; ajunge să fi fost pronunțat o singură dată în prezența acesteia. Principial, cât și practic, și Pawlow înclină tot către această părere. Mayer, însă, crede în concilierea ambelor ipoteze.

In ce privește fenomenele secretorii determinate de stările afective, ele au fost observate prin studiul secrețiilor digestive. In experiențele pe care le-a făcut asupra câinilor, Pawlow a constat că nu există reflex direct, care să unească gura cu glandele gastrice. Prin urmare, când dăm o bucată de carne unui câine, glandele gastrice încep să secreteze, nu sub influența chimică a proprietăților acesteia, ci datorită unei excitații centrale, datorită emoției de plăcere care ia naștere.

Emoțiile violente se însoțesc adeseori de fenomene secretorii diferite. Ele pot să declanșeze hypersecrețiuni sau secrețiuni polyglandulare, dar pot să exercite deasemeni și fenomenul cunoscut al inhibiției. Dumas și Malloizel au studiat secrețiile glandulare în timpul emoției genitale; au mai studiat deasemeni furia și teama. E cunoscut faptul că energia emoțională se exprimă la individ sau la animal prin manifestări multiple — cum sunt acțiunile musculare, respiratorii și circulatorii — și prin manifestări polyglandulare, cari sunt primitive, preexistând tuturor fenomenelor de adaptare secundar posibile. Dumas și Malloizel au reeditat experiențele și procedeele lui Pawlow și ale colaboratorilor săi, ca: Wulfson și Haidenhain, asupra câinilor.

Excitația genitală, ca orice excitație nervoasă generală sau specială, prezintă variația de complexitate din punct de vedere al actului cerebral, el însuș, la rândul său, în relație intimă cu emoția provocată. Intre diferitele forme de excitație pe cari le-au întrebuințat Dumas și Malloizel în experiența lor vom enunța pe cea manuală și pe cea pro-

10 Mayer André: Excitation psychique et sécrétions (in Dumas: Traité I pp. 539—566).

vocată prin prezența femelei. In excitația genitală, la mascul, prin contact manual, ca și prin simpla vedere a femelei, au constatat, că este întotdeauna însoțită de o secreție abondentă de salivă sub-maxilară vâscoasă. Excitația manuală nu provoacă la început decât o mărire puțin importantă a secrețiunii, dar aceasta apare, mai târziu, sub forma unei adevărate descărcări în momentul primei ejaculațiuni, continuând și încetând odată cu oprirea erecțiunii. In timpul acestei excitații, câinele are o polypnee termică și în intervalele acestea se produc ejaculațiunile simultane de salivă și spermă. Dacă animalul e obosit prin încercările anterioare, nu se mai observă nici polypnee, nici salivație, precum nici ejaculație; sdruncinul aparatului secretor, ca și cel al altor aparate, e nul. In excitația prin prezența femelei, simpla vedere ajunge pentru a provoca o salivație extremă, cu unele diferențe specifice. Există și forme de excitație în care ambele fenomene se găsesc combinate.

Dar excitațiile genitale, oricare ar fi natura lor, provoacă la fel și o secreție de suc gastric, care este chiar foarte abondentă. Prin excitația manuală, spre exemplu, se obițn în 3 minute 6 cmc. de suc. A fost studiată de asemeni secreția renală în contactul simplu cu femela; de unde, în stare normală, ea este aproape constantă la 6 cm. c. pentru un timp de cinci minute, crește într'un timp egal, în urma excitațiunii, cu 9 cm. c.

In studiul furiei, produsă prin asmuțirea câinelui studiat asupra altui câine, Malloizel și Dumas au constatat o salivație abondentă în tot timpul experienței; între 10—15 cmc. pentru un timp de 5 minute. Se secretează deasemeni suc gastric și un suc acid, cu o mare cantitate de mucus. In 5 minute secreția stomacului mic este de 3 cmc. Secreția renală, dela 6 sau 7 cmc. pentru 5 minute, în stare normală, crește la 13 cmc.

In studiul spaimei au constatat, când fenomene secretorii, când fenomene de inhibiție, lucru care i-a dus la concluzia că această emoție nu este univocă. Sazaki și Bikel, doi alți cercetători — după referința unui articol al lui Mayer — au constatat fenomentul și pentru emoția furiei. Operând la câini esophagotomise — după unele din experiențele lui Pawlow, operație care de altfel a fost făcută și de Dumas și Malloizel — au produs fenomenul, experimentat tot de Pawlow, al «hrănirii fictive».Acest fenomen, produs cu aliment agreabil animalului, determină stomacul la o secreție foarte abondentă, de 66cmc. de suc pentru 20 de minute; dar secreția se oprește net în momentul în care i-se arată animalului o pisică, spre exemplu, care îl înfurie, și nu mai reîncepe de cât târziu, peste 25 minute aproximativ. Fenomene analoage se produc și la om, în special în ce privește secreția pancreatică.

Mayer deduce că, în ce privește fenomenele glandulare legate de emoție, se pune aceeaș problemă psihologică din cazul fenomenelor motorii, musculare, sau vasculare: sunt aceste fenomene efecte ale emoțiunii sau sunt substanța ei ? Teoria Lange-James e valabilă, cu alte cuvinte, pentru secrețiile glandulare cum este pentru alte reacții corporale ? E un lucru pe care-l găsește de discutat, cu toate că Pawlow, spre exemplu, nu ezită să creadă că conștiința acestei secreții este care aduce

starea psihică a apetitului, spunând: «Gustul este sucul». In orice caz, percepţiile senzoriale declanşază un fenomen, durere, furie — şi această emoţie se însoţeşte de reacţii musculare, vasculare şi secretorii. Ca atare, în toate cazurile, pare să se interpună între percepţia senzorială şi secreţie un fenomen nou, tradus în conştiinţă printr'o stare afectivă.

Continuând, însă, fenomenul de inhibiţie al reflexelor condiţionale, trebue să ne raportăm din nou la constatările şi contribuţiunile lui Pawlow. După Pawlow, o mare parte din activitatea exterioară aparentă a animalului superior sau normal, ni se prezintă, înaintea oricărui lucru, ca o serie de numeroase reflexe condiţionale. Reflexul condiţional salivar se găseşte în relaţii complexe cu lumea exterioară şi cu sistemul muscular, totuş rolul şi relaţiile lui în organism sunt cu mult mai simple decât cele ale altor glande. Numeroşi agenţi externi ca: sunete, culori, mirosuri, acţiuni mecanice — consideraţi ca indiferenţi pentru această glandă — pot fi transformaţi în excitanţi temporali pentru declanşarea secreţiunii salivare. Pawlow ajunge, însă să-şi pună întrebarea: în ce condiţii externe sau în cari stări interne excitantul condiţional îşi pierde acţiunea habituală şi căpătată? Aceste condiţii i-se par numeroase. Colaboratorii lui Pawlow i-se plângeau adesea de starea de somnolenţă, terminată printr'un somn profund, în care cădeau animalele supuse experienţei, când utilizau ca excitant o temperatură de 45° sau de 0°. Concentrându-şi, însă, atenţia asupra acestei dificultăţi, i-a descoperit mecanismul. Convingându-se că nici harana şi nici acidul nu puteau să fie cauza acestei dificultăţi, nu mai rămânea decât faptul că temperatura cauza un nou fenomen care intervenia în timpul experienţei. Alături de fenomenele active, Pawlow presupune şi un reflex pasiv, care provoacă somnul. In unele cazuri, lumea externă forţează animalul la o activitate diferită, legată absolut de distrugerea materiei vii, dar în altele, şi mai ales când această activitate devine superfluă, îi comandă imperios un repaus, care îi asigură restabilirea materiei vii distrusă de activitate. Reflexul care provoacă somnul nu este decât unul din modurile de oprire ale reflexului condiţional. Pawlow îl numeşte oprirea generală comună, pentru că opreşte toate celelalte fenomene nervoase complexe, cu excepţia celui de care vorbim [11].

In orice moment al experienţei se vede apărând o reacţie pozitivă, activă, a animalului la fiecare variaţie a mediului din jurul său; are o activitate aproape continuă care provine din partea unuia sau altuia din punctele sistemului nervos central. Alte puncte, excitate la rândul lor, oprimă reflexul condiţional experimentat. In faţa exigenţei excesive a mediului exterior, activitatea prezentă trebue să înceteze provizoriu. In aceasta consistă inhibiţia reflexului condiţional. Distrucţia ameninţătoare a organismului provoacă o reacţie protectoare a animalului sub aspectul unor mişcări destinate să îndepărteze cauza distructivă. Lunga serie a influenţelor exterioare, ca şi interioare se încrucişează cu activitatea nervoasă complexă, studiată, cu reflexul condi-

11 **Pawlow:** L'inhibition des réflexes conditionnels. (Journal de Psychologie, 1913, pp. 1—15).

ţional. In procesul inhibiţiei, Pawlow constată o suprapunere şi complinire de opriri de procese, destul de dificilă: apariţia la intervale apropiate a diferiţi agenţi externi, fără influenţă imediată asupra animalului, cari se prezintă indiferenţi faţă de acţiunea întreprinsă, iar mediul în extincţie, fără influenţă şi el. Când excitantul condiţional se întâlneşte sau coincide la un moment dat cu non-condiţionatul, dela care primeşte acţiunea sa excitantă, aceasta se suprimă. Această oprire a relaţiei temporare a reflexului condiţional o numeşte Pawlow oprire internă, în opoziţie cu seria opririlor externe. Deasemeni, dacă un oarecare agent neutru în toată putera cuvântului, coincide de câteva ori cu excitantul condiţional, fără să fie însoţit de excitantul non-condiţional care l-a suscitat, se desvoltă oprirea internă; combinaţia dată pierde puţin câte puţin acţiunea sa influentă, pe care o are dela excitantul condiţional. Acest agent suplimentar neutru, care prin vecinătatea sa a oprit treptat acţiunea excitantă a unui reflex condiţional, îl numeşte oprire condiţională.

Oprirea internă are rolul considerabil în activitatea sistemului nervos de a însoţi constant activitatea lui diferenţială.

Dar procesul opririi interne este mult mai slab decât cel al excitaţiei; el iese din oprire ca şi cel al excitaţiei condiţionale. Suprapunerea, foarte complexă, a opririlor o studiază Pawlow în exemplul următor: Insoţesc hrana pe care i-o dau unui câine de sunetul unui tub. Produc apoi sunetul fără să-i mai dau hrană şi produc astfel reflexul condiţionat. Dar acest sunet îşi pierde puţin câte puţin activitatea excitatoare şi devine indiferent pentru glandă. E mecanismul de oprire internă care l-a făcut inactiv; este interior împiedicat. Adaug la tonul devenit inactiv un nou agent, de exemplu strălucirea unei lămpi electrice. Acest agent, fără nici o relaţie şi nici un moment, cu nici o stare izolată a reflexului, redă excitantului condiţional acţiunea sa excitantă. Saliva se produce. Explicaţia: claritatea subită a lăpii a împiedicat oprirea internă şi în acest mod a despiedicat şi restabilit reflexul condiţional. In acelaş mod are loc despiedicarea şi în alte cazuri de oprire. Oprirea condiţională se despiedică asemeni unui caz particular al opririi interne.

De unde provine însă această posibilitate de despiedicare a reflexului? Din faptul că — după cum s'a spus — procesul de oprire internă este mult mai mobil decât cel al excitaţiei; pentru aceasta intensităţile apreciabile ale agenţilor externi, jucând rolul de opriri, sunt suficiente spre a împiedica oprirea internă, dar nu pentru a împiedica procesul mai persistent al excitaţiei condiţionale. Opririle reflexe condiţionale de mai sus, la o limită determinată a intensităţii lor, apar ca opriri ale opririi interne: ca agenţi de despiedicare. E greu, însă, în massa excitaţiilor cari asaltează animalul să distingi de fiecare dată agentul care produce acţiunea de oprire asupra acestuia — spune Pawlow; de altă parte, fiecare agent nou lucrează, fie asupra reflexului condiţional, fie asupra opririi interne.

Totuş, profitând de proprietăţile opririi interne de a însoţi activitatea diferenţială a sistemului nervos central, Pawlow a studiat ana-

lizorul auditiv al câinelui. A constatat astfel, că acesta percepe între 70.000—80.000 de oscilaţii pe secundă, în timp ce omul distinge numai între 40.000—50.000. Distingerea sunetelor de asemeni e foarte delicată la câine. Face din fiecare densitate a aceluiaş sunet un excitant reflex particular. Analiza intensităţii se adresează elementului nervos cel mai simplu, fibrei nervoase, şi consistă în măsurarea timpului de către animal. Cu variaţiile intensităţii ca unităţi, câinele măsoară timpul, întrucât acestea semnalează fiecare din momentele sale în sistemul nervos. Urechea câinelui e capabilă să distingă o lungime de interval de 1/40 din secundă.

Indiferent de observaţiile limitative şi reductoare cari s'au adus reflexelor glandulare în raportul cu domeniul fenomenelor psihice, obiectiv, totuş, trebue să recunoaştem într'o reală măsură importanţa lor. Studiul lor experimental a reuşit pe deoparte să umple un gol, pe de alta să certifice garanţia unor observaţii şi convingeri preexistente. Importanţa ca şi procedeul, acestui studiu sunt de natură psihofiziologică, orice s'ar spune. Experienţele produse au înclinat în primul rând, să arate mai mult sau mai puţin, locul pe care îl ocupă activitatea glandulară, secretorie, între latura pur fiziologică deoparte şi cea psihologică de alta. Datorită complexităţii aparaturii sale nervoase, această activitate vine într'un contact destul de simţitor cu activitatea centrală, căreia i-se subordonează atât de des, după cum am văzut. Determinantele sale de natură psihologică ne-au fost suficient evidenţiate prin reflexul condiţional. Reflexul condiţional, în sine, a fost mai departe un instrument de răscolire, de cercetare, cu o pretenţie modestă de explicare, a activităţii psihice, în special prin fenomenele de oprire sau inhibitorii, ataşate acestui reflex.

Domeniul emoţional, de asemeni, a căpătat mai multă lumină prin aceleaşi reflexe condiţionale studiate în cadrul său. Avem, apoi, aci o imagine mai luminoasă a asociaţiunii psihofizice; activităţile biopsihice ne apar într'o solidaritate mult mai intimă, alături de sensibilitatea manifestă, faţă de influenţele atât de complexe ale mediului extern ca şi intern.

Cu toate că Pawlow însuş se pusese mai mult sau mai puţin la adăpost de unele obiecţii, afirmând că metoda studiului vieţii interne rămâne încă de aflat, găsim, totuş, că tendinţa lui de a pătrunde experimental specificitatea fenomenului psihologic — ca şi cea pur obiectivistă a lui Bechterew — e supusă la îngrădiri destul de serioase. Ambele tendinţe, sau metode mai bine zis, surprind mai curând laturile acestei specificităţi — fără să negăm totuş marea importanţă a acestui lucru — dar conţinutul ei rămâne neabordat.

Potrivit naturii însăş a acestor metode, ele nu au capacitatea de a seziza decât, de o parte, începutul fenomenului psihic — adică acolo unde procesul părăseşte fenomene de altă natură spre a intra în domeniul psihic — de altă parte, sfârşitul său, adică acolo unde procesul părăseşte sau începe să părăsească domeniul psihic spre a trece într'altele. Numai pe aceste laturi fenomenul devine susceptibil de înregistrări experimentale şi obiective.

Sub acest unghiu de vedere socotesc valabilă obiecţia care s'a adus experienţelor lui Pawlow de a nu putea fi transmise cu deplină garanţie rezultatele lor şi altor cazuri. Dar tot sub această delimitare studiul reacţiunilor glandulare îşi găseşte numeroase şi legitime îndreptăţiri.

La sfârşitul cercetării noastre, mai ales azi când studiul psihologiei ameninţă tot mai mult să se îndepărteze de obiectul său special, rătăcind prin domenii şi metode cari nu-i sunt decât auxiliare sau parţiale şi mai cu seamă faţă de zelul multora dintre cercetătorii actuali, la noi chiar, cari tind să o identifice cu psiho-tehnica, se naşte în chip firesc întrebarea: Dacă psihologia poate fi o ştiinţă strict obiectivă, o ştiinţă care să înlăture complect din cadrul mijloacelor sale de investigaţie introspecţia, auto-observaţia ? Adică, mai bine zis, dacă psihologia şi-ar mai putea păstra locul său între disciplinele filosofice, la facultăţile de filosofie propriu zise, sau dacă nu cumva locul său ar fi mai îndreptăţit în laboratoarele altor facultăţi sau institute ale ştiinţei pozitive sau aplicate? Realitatea unei conştiinţe mobile, pururi înoite şi înnoitoare e un lucru asupra căruia nu mai încape nici o îndoială. A recunoaşte cu Ziehen, spre exemplu, că datele subiective nu introduc nimic în procesul explicativ al mecanismului psihic şi că actele cele mai complexe pot fi înţelese ca simplu mecanice sau materiale ar fi deasmeni o eroare. — Ca să fie dezise aceste lucruri, aproape întreaga psihologie ne stă la dispoziţe. Spre a arăta că lucrurile stau uneori invers, deci, vom cita din Al. Bain [12] care, peste preocupările sale intense de fiziologie în cadrul psihologiei, înţelege să păstreze cele două domenii ireductibile până la un punct: «Oridecâte ori vorbim de nervi şi de fibre, noi nu vorbim mai puţin de lumea a ceiace se numeşte în chip propriu gândire enunţăm fapte fizice cari o însoţesc, dar aceste fapte fizice nu sunt faptul psihologic şi chiar ele ne împiedică să ne gândim la faptul psihologic». Spre a sesiza fenomenul fiziologic, după Bain, ne servim de cercetări inductive; dacă vrem, însă, să prindem un fenomen psihologic, trebue să recurgem la intospecţie, la auto-observaţie. Observatorul care suscită într'altul fapte psihologice prin experiment nu le poate percepe; nu are în faţă decât fapte fiziologice de expresie, de limbaj, cari îi suggerează existenţa a oarecari fapte psihologice, numai după raporturile cunoscute prin observaţia de sine. Totuş, mai departe, Bain uneşte cele două domenii — fiziologic şi psihologic — printr'o corelaţie supusă legii de echivalentă. Distincţia esenţială dintre aceste două ştiinţe o menţin inevitabil atât metodele totuş cât şi faptele; legea echivalenţei îndritue pe Bain să treacă la unirea fizicului cu moralul [13].

Natural că nu am avea nimic de obiectat acestei corelaţii — dintre fiziologie şi psihologie, supusă legii de echivalenţă, — dacă nu am avea credinţa că astfel se lasă să dispară o bună parte din psihologicul cel mai specific. Spunem aceasta pentrucă e prea puţin probabil, că fiziologicul poate să-şi integreze pe deplin condiţionările de ordin social, ca şi alte dependenţe de un ordin spiritual şi de reală importanţă în ce priveşte mai ales determinările conştiinţei. Nu se poate pune cel puţin chestiu-

[12] Vezi: **Al. Bain:** Les sens et et l'intelligence; în l. franceză de M. E. Cazelles, Paris, Librairie Germer Baillière, 1874, Prefaţa traducătorului, p. XIII.
[13] Id., **ibid.**

nea că fiziologicul mai poate fi uneori un simplu suport de moment al diferiților factori pasageri, cari influențează conștiința?

Neapărat, însă, că fiziologicul, biologicul, dau indiscutabile determinări și condiționări vieții psihice superioare, conștiinței. Conștiința stă în strânse raporturi cu subconștientul și inconștientul. Și aceștia au ca substrat fiziologicul, după cum diferitele funcțiuni psihice au o localizare mai mult sau mai puțin determinată.

Ce trebue adăugat e că fiziologicul constitue calea pe care știința, relativ obiectivă, abordează domeniul psihologiei, fără ca, totuș, să poată pătrunde în miezul său specific, explicându-l poate, dar nu cuprinzându-l, nu cunoscându-l.

Cercetarea anatomică, în laborator, a sistemului nervos, cercetarea evoluției sale în corelație cu viața psihică, metoda comparativă, psihogeneza, determinarea cantitativă a corelațiilor funcțiunilor sufletești, cercetările de psihotechnică, de psihologie pedagogică, etc., cad, mai mult sau mai puțin sub priza aceleeași științe, relativ obiective; aduc evidente aporturi psihologiei, dar nu dau esențialul și nu esclud consultul autoobservației. — Viața psihică e determinată de impulsurile externe ei și evoluează adecvându-se variațiilor lor, într'o largă măsură; se obiectivează oarecum în aceeași lume externă. A studia viața sufletească în aceste începuturi și obiectivări externe e un lucru care se impune; e o necesitate pentru psihologie. Dar a ne mărgini aci, pretinzând că astfel epuizăm psihologia, e greșit, pentrucă nu în aceste impulsuri și obiectivări externe, ci între ele există adevăratul domeniu al psihologiei; între ele se produce procesul propriu al fenomenelor cu adevărat sufletești, spirituale în toată accepțiunea logică și istorică a cuvântului, lipsite adică de dimensiunile cari pot determina o spațialitate, dar dotate totuș cu calități sau intensități cari nu se pot repeta nici cel puțin de două ori aidoma, fiecare stare de conștiință înoindu-se și îmbogățindu-se prin conținutul întregei experiențe anterioare cât și prin complexul circumstanțelor momentului.

Dată fiind natura fenomenelor psihice, intuiția, observația internă, rămân încă instrumente de pătrundere a adâncurilor sufletești, pentru prinderea conținutului proceselor sale specifice.

In fața condamnărilor la cari procedeele de investigație ale științei, pozitive și obiective o supun, socotind-o drept o cunoaștere imperfectă, intuiția ne dă impresia acelui maestru, care părăsind tehnica rutinată, ar păstra totuș puterea pe care i-a dat-o experiența veche și cu care ar reuși să lămurească, în acelaș timp cu sine, și pe elevii săi, în abordarea domeniilor noi. Domeniile noi necesită incontestabil o asemenea procedare.

Domeniul vieții sufletești, mai ales al celei individuale, e un domeniu cu continue înoiri pe laturile sale cele mai proprii.

Reflexul condițional sau condiționat cercetat mai sus, privit mai de aproape — deși studiat la animale, cu toate că el poate avea o aplicație destul de însemnată și în lumea umană, — dovedește în însuș stadiul său această însușire a continuturilor sufletești, prin elemente și influențe nefiziologice, cari, mai mult chiar, pun stăpânire și diriguesc fiziologicul în manifestările sale funcționale cele mai proprii. Cercetată, mai departe, viața psihică pe treptele sale mai înalte, cum ar fi în domeniul

emoţiilor, sentimentelor, simbolurilor, gândirii, etc., unde evaluările cantitative ar fi simple aberaţii eterogene, în faţa iponderabilului celui mai pur şi mai specific al sufletescului sau spiritualului, ne dăm şi mai bine seamă cât de redus rămâne suportul fiziologic al acestor fapte de conştiinţă, fără ca ele totuş — trebue să recunoatşem — să poată fi înlocuite în rolul lor, făcând parte din temelia necesară vieţii, deasupra căreia se desfăşură toate celelalte fenomene.

In rezumat, vom atrage atenţia că nu ne declarăm împotriva acestor cercetări obiective sau experimentale; din contră, le găsim rostul şi motivarea, dar trebue să subliniem, considerând drept eroare sau exces de zel confundarea acestor operaţii cu însuş obiectul psihologiei, confuzie aproape generalizată azi la noi.

Alexandru Ionescu

Ep. Bucevschi — Altarul Catedralei dela Zagreb

LITANIE PENTRU EL

Mă chemai înfrigurat. M'ai căutat în lumea întreagă. M'ai căutat în imaginea sutelor de femei. Şi nu ai ghicit că eu sunt cea spre care năzuia cu arzătoare dorinţă sufletul tău însetat de dragoste curată. Ai suferit nespus pentru a descoperi pe acea unică după care de veacuri, în şirul vieţilor vremelnice, alergai neobosit şi nu o puteai ajunge...

Eram lângă tine... Şi totuşi, blestemul era mai puternic decât dorinţa ta nepotolită. M'ai căutat în câmpiile dumnezeeşti ale Eladei, în pustiul Egiptului, leagănul primei noastre iubiri, în paradisul terestru al celor dintâi oameni. Şi nicăeri nu m'ai aflat. Şi braţele tale cădeau doborîte de greutatea lanţului ce trebuiau să poarte.

Eram lângă tine... Dar un văl acoperia imaginea dorită a celei pe care o căutai neobosit. Şi într'o zi, când zeii neîmblânziţi ai străvechiului Egipt au avut o clipă de uitare, dând la o parte vălul într'o străfulgerare de luciditate ai crezut că o descoperi pe cea îndelung căutată, pe care inima ta o cerea cu aprigă însetare. Era o biată copilă naivă şi încrezătoare. Luminoasă ca o rază de soare. Frumoasă ca o crăiasă din basme. Dalbă şi curată ca un crin sărutat de roua zorilor. Neştiutoare ca un copil ce priveşte cu ochi mari viaţa. Entuziastă cu toată puterea tinereţii ei înmugurite.

Eram în faţa ta... Ai deschis ochii mari a uimire, te-ai simţit străbătut de fiorul supremei revelaţii şi mi-ai vorbit cu glas din alte vremi:

— «Tu cea mai desăvârşită dintre femei, pe care o caut neobosit de atâtea mii de ani, e cu putinţă oare să te regăsesc însfârşit? Eşti cu adevărat tu, cea râvnită de mine, fără de care mă simt singur şi pustiu în lume»?...

Eram lângă tine şi mă contemplai vrăjit, neîncrezător în minunea ce se înfăptuise. Era cu putinţă oare? Farmecul se destrămase... Blestemul se risipise. Femeia pentru care suferiseşi şi fără de care viaţa ţi se părea tristă, monotonă şi fără sens, se afla în faţa ta...

Apoi din nou ai vorbit:

— «Făptură preamărită şi îndelung căutată, te simt că eşti tu cea aleasă între alese, tu care ai fost şi eşti desăvârşirea mea. Cu ce am meritat păcătosul această supremă mărturie de bunăvoinţă din partea Dumnezeirii? Imi vei îngădui să ating cu buzele mele nevrednice făptura ta dumnezeiască, desăvârşirea ta de zeiţă păgână? Peste putinţă ca un pământean să fi zămislit minunea trupului tău, armonia fără seamăn a acestor linii pe care le descoperă ochii mei uimiţi. Nu, nu, tu nu poţi fi din lumea noastră a viermilor. Tu eşti de esenţă divină şi noi nu suntem demni decât să ne închinăm Ţie, să cântăm perfecţiunea întruchipată în tine. Cum să-ţi cânt iubirea mea, cum să te fac să

înţelegi câtă adorare este în imnul de preamărire pe care, nedibaciu şi umil, încerc să-l înalţ, prinos adus făpturei tale»...

Aşa mi-ai vorbit... Acestea şi încă atâtea altele mi-ai spus...

Eram lângă tine, împărtăşindu-mă sfioasă şi neştiutoare din bucuria fără seamăn ce ţi-o dăruisem. Şi tot sfioasă, dar nemăsurat de fericită, am încercat să desluşesc ce vroiau să însemne cuvintele tale neînţelese. Vorbiai o limbă ce-mi era străină. Simţeam însă că eşti singurul om lângă care puteam fi cu adevărat fericită. Tu şi numai tu erai acela pe care-l atşeptasem. Erai Făt-frumosul meu şi eu sclava ta supusă. Erai cel mai ales, cel mai mândru, cel mai înţelept dintre toţi bărbaţii pământului. Şi mi-am arătat spre tine, faţa mea cea adevărată de îndrăgostită până la nefiinţă...

Atât a fost deajuns pentruca blestemul de veacuri să aibă din nou putere asupra noastră. Scurtul răstimp de fericită regăsire fu urmat de despărţirea cea fără de întoarcere. Scurtul răstimp de fericită regăsire ca o bucată de cer albastru aurit de o rază de soare, în mijlocul unui cer negru de nori, greu de furtună şi tunete.

Am fost lângă tine ca o zi luminoasă şi blândă de Mai... Am fost lângă tine ca mireasma parfumată a florilor; ca un izvor de apă vie dătător de viaţă veşnică.

Dar cruntul, aprigul blestem de dincolo de veacuri ne-a despărţit. Cum de ţi-am putut spune că ai toată iubirea mea? Că tu singur mi-ai stăpânit totdeauna gândurile şi simţirea?! Cu vorbele mele nechibzuite am rupt vraja ce ne învăluia.

Ca un tunet, blestemul vechiu de milenii ne-a despărţit iarăşi... In multele trăiri ai ispăşit o parte din grelele păcate, dar nu îndeajuns spre a fi iertat.

Am fost lângă tine ca un tril de privighetoare ce încântă pe călătorul rătăcit seara în pădurea fără nume... Am fost asemeni diamantului ascuns privirilor, ce aşteaptă şlefuitorul măestru spre a fi preschimbat în cea mai de preţ podoabă pe diadema încununării...

Ai vrut să fii şlefuitorul, dar Zeul păgân de al cărui râs sarcastic te temeai, Tu ce nu te temeai de nimic şi de nimeni, te-a făcut să iei diamantul drept sticlă... Zeul tău era zeul adâncurilor de nepătruns, zeul întunericului veşnic, de dincolo de vămile cele netrecute ale milenarului Egipt... El era arhanghelul tău negru care îţi şoptea toate gândurile ţie celui zămislit din lumina eternului soare. Căci blestemul apăsa greu asupra ta... Ai târât după tine dealungul tuturor vieţilor trăite prin secoli, imaginea hâdă a acestei plămădiri de întuneric şi batjocură pe care în această trăire îţi plăcea să-l numeşti Demon.

Iţi plăcea, de dragul lui, să întinezi totul până şi crinul neprihănit, numai să nu-l mai auzi în întunericul singurătăţii tale...

Şi totuşi totdeauna ai fost un nobil, un neînfricat luptător, un mândru şi falnic bărbat, un prieten fără pereche. Când el te părăsea pentru un timp, erai neasemuit de blând, nesfârşit de bun. In ochi ţi se citea nemărginita duioşie a aezilor din vremi străbune.

Şi adâncimi de abis avea gândirea ta.

Şi cântec de liră era simţirea ta.

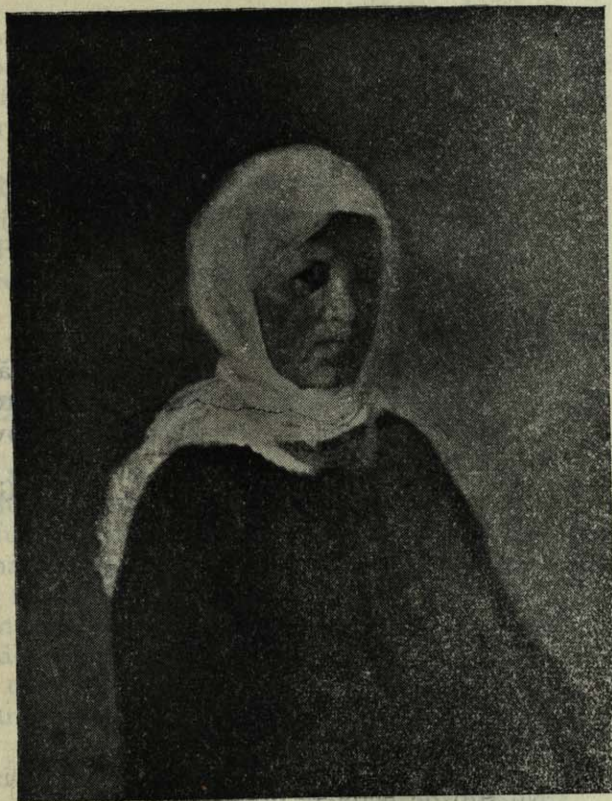
Şi cuprindeai ades, în lungi uitări de tine, lumile cari au fost şi cele ce vor veni.

Te robea un asfinţit de soare, armonia unui vers, un colţ ascuns de natură, dar mai ales urmele vremilor cari au fost. Credeai în viaţă, în puterea ei nebiruită de a răzbate, prin moarte chiar. Dar viaţa erai tu! Căci Tu m'ai creiat ca un alt Pygmalion îndrăgostit de statuia căreia i-a dat viaţă cu puterea iubirei sale. Asemeni statuei reci, neînsufleţită, eram... Şi ai venit tu cel îndelung aşteptat şi ai dat viaţă statuei cu înflăcărarea dragostei tale.

Şi a gemut şi s'a svârcolit statuia la picioarele creatorului ei, până ce văzând nepăsarea celui ce-i dăduse lumină din lumină, viaţă din viaţa lui şi simţire din simţirea lui, s'a sfărâmat de durere devenind din nou neînsufleţită, deastădată desfăcută în mii de fărâme, pentruca nimeni să nu cunoască nemăsurata ei frumuseţe şi nesfârşita ei durere.

Şi a plâns şi va plânge mereu sărmana statue sfărâmată, prin toate rănile sfărmăturilor ei, pe cel în veci iubit, pentru deapururi pierdut în negura veşniciei.

Alice Basarab

Ep. Bucevschi Domnica Gheorghian

B U C O V I N Ă...

Bucovină, Bucovină,
Lasă visul să te fure,
Feciorelnică pădure,
Plaiu înalt şi apă lină.

Pletele-ţi să se resfire
Şi frumos să te 'nfăşoare,
Cu sclipire de izvoare
Şi parfum de mânăstire.

Lespezi vechi cu graiul slovei
Stau şi-acum să spună ele
Că eşti salbă de mărgele
Şi brăţară a Moldovei.

Din adâncuri te coboară
Ca o gingaşă domniţă
Să 'mpleteşti cu-a ta igliţă
Basmul nostru peste ţară.

Umbră fără de hodină,
Plânge dorul fără leac,
Peste ţară, peste veac,
Bucovină, Bucovină.

G. Ursu

S T Ă R U I R E L Â N G Ă V I S

Te cresc, himera mea, te înfăşor
In cuib vremelnic inundat de soare;
Himera mea — neliniştit cocor —
Care-a crescut, ca 'n alte lumi să sboare.

Nu ştiu de ocrotesc ori de alung
Lumina pripăşită lângă mine,
Cum nu ştiu dacă trebue să plâng
Când râde versul meu în mâini străine

Şi urc împiedecându-mă de-un nor
Cu mâinile pe suflet furişate
Să nu-mi aud neliniştile toate
Eu cel în noaptea vastă sburător...

Ştefania Stâncă

D O R D E F R A Ţ I

Prietene, amintirile să le purtăm
într'una amândoi cu sufletul durut.
deşi surâsul oamenilor ca un blestem
ne 'ntâmpină mereu pe unde am trecut.

In înserare, tineri să ne ducem anii,
să 'ndure culmi de soare, aprige furtuni...
Cu fruntea la hotar ne-aşteaptă, drepţi, ciobanii
veacurilor: munţii credincioşi şi buni.

Mai trainic adăpostul ne va fi în stânci,
pe unde soarele de cerbi este aproape;
cânta-vom Domnului şi vom doini pe brânci
trecutul oglindit în roua din pleoape...

Robia fraţilor ne doare tot mai mult
şi dorurile noastre 's freamăt de pădure...
Tu 'nseamnă plânsul stelelor, şi eu ascult:
vecerniile din amintiri încet susure.

George Zamfira Antonescu

I Z V O R U L

Poate şi fuga izvorului ăsta, mai departe, duce
Cine ştie ce fugă isprăvită pe cruce.
O fi fuga vreunui Făt-Frumos pe a cărui năframă
N'a mai cercetat petele de sânge privirea de mamă,
Sau o fi vreo plecare de sfânt
Care nu şi-a spus din evanghelia lui nici un cuvânt,
Sau căutare de maică bătrână
După ciobănaşul răpus de plănuire haină.
Ei, dar unde-o fi izvorul meu, care a ieşit

Atunci când pe steiul de nimenea păşit,
A căzut cu aripile fulgerate acela care mi-e frate
In ochiul mort al apei din ciutură şi fântână,
Ori în negura în care m'a dus cineva odată de mână
Tovarăş cu un trunchiu de poveste.
Poate că vreun crâmpeiu din izvorul meu tot pe-aicea este

De-aceia-l simt cum stă încleştat
Cu nisipul din vad
Şi-şi strânge lumina trist şi 'ntunecat
Numai din stelele care cad.
De-aceia simt că răcoarea lui
Nu potoleşte setea nimănui
Şi albinele mor de sete haină
Pe oglinda lui mincinoasă, senină;
Că în vâltorile lui, argata cea bună a Sfintei Vineri
Prinde cu anii ei tineri
Lada cea plină cu vipere şi năluci;
Că în cleştarul negru al undelor lui
Nestemata din fruntea cerbului
Se face ţandără de tuci.

Plaiule, plaiule,
Mistreţele de aramă ale izvorului tău au sărit turbate
Din ţarcul răboajelor tale cu semne din bezne 'ngheţate
Şi 'n vadul izvorului meu cu nisipul din ţăndări de stele,
Fac sburdă nebună cu mistreţele mele,
Imi fac pânza apelor băltoacă
Şi 'n colţii lor îmi molfăe şi toacă
Luminile dimineţilor mele frumoase
Puse 'n frăgezimea veciilor de nenufari şi chiparoase.

O, dacă m'ar duce Cineva de mână
La steiul pe care a căzut cu aripile fulgerate
Acela care mi-e frate
In ochiul mort al apei din ciutură şi fântână !...

D. Nestorescu

S U R G H I U N

Viaţă ! treci pe lângă mine
Cu-atingeri puţine —
In afara mea...
O stea,
Atât de departe,
Că nu ştiu de eşti viaţă
Sau moarte...
Doar gândul că trăesc
Mă'nghiaţă...

Şi totuşi, durerea în care tânjesc
Mă 'mpacă 'n tăcere cu tine —
Cum morţii se'mpacă în ţintirim...

Viaţă ! atât de rar ne'ntâlnim !...

Ion Pajură

DOUĂ RELAŢII DESPRE ŢARA ROMÂNEASCĂ LA SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XVII

(25 AUGUST ŞI 1 OCTOMBRIE 1688)

I

In corespondenţa Generalului Veterani se găsesc, printre alte acte importante care privesc istoria ţărilor române dela sfârşitul secolului al XVII-lea, două relaţii despre Valachia, trimise de numitul general, curţii imperiale din Viena.

Una dintre aceste relaţii, trimisă dela Cerneţi, la intrarea trupelor imperiale în Ţara Românească, în cursul lunei August 1688, poartă titlul următor: «*Copia di relazione tradotta dal latino, mandata a S. M. C., dal Maresciallo Tenente Conte Veterani, dal Campo di Quernez. presso al Ponte Traiano, li 25 Agosto 1688*» [1].

A doua este trimisă de acelaş general dela Braşov, după terminarea marşului efectuat prin Valachia în curs de o lună (Septembrie 1688); are data de 1 Oct. 1688 şi poartă următorul titlu:

«*Relazione della Vallachia, mandata alla Maestà dell'Imperatore, dal Generale Maresciallo Tenente Veterani, il primo d-Ottobre 1688*» [2].

O parte din evenimentele descrise în prima relaţiune au fost amintite după alte izvoare, de d. Virgil Zaborovschi în lucrarea sa asupra Istoriei politice a Ţărilor Române, dela asediul Vienei, până la moartea lui Şerban Cantacuzino [3].

Asupra celei din urmă, a atras atenţia pentru prima dată C. Esarcu, care — răsfoisd archivele din Urbino, cu scopul de a vedea mai de aproape, din descrieri contemporane splendoarea serbărilor artistice ce se dădeau la curtea ducală — a dat şi peste cartoanele care închideau corespondenţa nobilului Urbinat, Contele Veterani [4].

Mai înainte însă de a o fi găsit Esarcu, corespondenţa generalului

1 Vezi: Lettere originali del Maresciallo Generale di Campo della Maestà Cesarea di Leopoldo I, Conte Fed. Veterani di Urbino, mss. vol. II (1683—1690). Cf. **G. Coatu**, Condizioni politiche dei Principati Romeni, attraverso il Carteggio del Conte Fed. Veterani, 1685—1695; Partea I. Documente..., N. 44.

2 Idem: cf. **G. Coatu**, Documente, N. 52. Cf. **Andrea Lazzari**, Vita di Frederico Veterani di Urbino... Urbino, 1805, pag. 114—116.

3 Titlul exact al lucrării este: «Istoria politicei externe a celor trei principate, Ţara Românească, Transilvania şi Moldova, dela Asediul Vienei (1683), până la moartea lui Şerban Cantacuzino şi suirea pe tron a lui Const. Brâncoveanu (1688). Fără an şi loc. (1925). Pentru relaţia respectivă, a se vedea pag. 134 ş. u.

4 **C. Esarcu**, Din Rimini, in Columna lui Traian. IV (1873), p. 197—99. Idem Documente istorice descoperite în Archivele Italiei, de . . . , Atheneul Român, Bucureşti, 1878, pag. 42—46. cf. **V. Zaborovschi**, Colecţia de documente externe a D-lui Basarab Brâncoveanu. Rev. Ist. XVII (1931) p. 113—118; **Idem.** Istoria..., p. 133, nota 1.

Veterani fusese cercetată de clericul Andrea Lazzari di Urbino, care, pe baza ei şi mai ales în ce priveşte partea italiană, a încercat o monografie asupra vieţii nobilului său concetăţean [5]. Lazzari, care a reprodus în anexă câteva din documente, publică şi aceasta — Relaţie asupra Valachiei — rămasă însă necunoscută publicului românesc.

In ultimul timp, d. Andrei Veress, care a publicat câteva din documentele dela Urbino [6], încearcă să dea într'o notă şi câteva lămuriri asupra intrării în Ţara Românească a Generalului Veterani, intrare pe care o fixează la 15 August 1687 şi aminteşte în treacăt şi de «relaţiunea amănunţită», a cărei dată, tot greşit, o pune la 10 Oct. 1688 [7], D. Veress, după cum se socoate dator a se explica în prefaţa volumului, avea aceste documente copiate de un profesor italian, iar pentru verificarea lor s'a deplasat la Urbino, în Noembrie, anul trecut [8]. Nu punem la îndoială buna credinţă a d-lui Veress şi nici competenţa d-sale ştiinţifică; dar îi amintim faptul că în timpul acela, volumul manuscris cu actele în cauză nu-i putea sta la îndemână. Credem că nu e nevoie de altă explicaţie, pentru a înţelege.

D. Veress nu publică însă între cele 11 scrisori şi Relaţia despre Valachia, deşi spune textual că este «cu totul necunoscută» [9]; pentru motivul, va fi crezut d-sa, că a fost publicată de Lazzari, în lucrarea pe care am pomenit-o mai sus. Nu ezită însă să publice alte acte, de mai puţină importanţă, care, spre mirarea d-sale, poate, se găsesc publicate în aceeaşi lucrare [10]. Că d. Veress nu a văzut documentele pe care le-a publicat este lucru sigur; iar faptele pomenite mai sus ne fac să credem că nu i-a căzut în mână nici lucrarea amintită a lui Andrea Lazzari, protopop de Urbino.

Pentru a aduce lumină în această chestiune, cât şi pentru a pune în valoare cuprinsul acestui document, unul din multele pe care le cuprinde corespondenţa Generalului Veterani, rămasă până acum inedită, [11] vom încerca, în cele ce urmează, să lămurim împrejurările în care a fost scrisă relaţiunea, locul şi data când a fost alcătuită, pentru a fi trimisă curţii din Viena. Tot odată, cum Generalul imperial, la intrarea în Ţara Românească, adică în August 1688, trimite un raport împăratului, în care îi descrie evenimentele petrecute dela plecarea sa din Caransebeş şi până în prezent, raport care, din cele ce spune d. Veress, pare unul şi acelaş cu cel din 1 Oct. 1688, vom alătura consideraţiilor noastre şi pe acesta, dându-i locul înainte, aşa cum înainte a fost scris şi

[5] **Andrea Lazzari,** Vita... etc.

[6] Vezi: **A. Vereşs,** Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării-Româneşti; vol. XI (1661—1690). Bucureşti, 1939.

[7] **Vereşs** o. c. pag. 286. In Lazzari, data e 1 Octombrie 1688.

[8] Idem, pag. XIX. (E vorba de luna Noembrie, 1939).

[9] Idem. pag. 286, nota.

[10] Vezi: o. c. pag. 285, documentul N. 180, publicat de Lazzari în lucrarea sa, la pag. 186; idem doc. 77, scos din Mon. Com. Trans.; (dar acesta are o deosebită importanţă pentru Istoriografia Ungară!) ş. a.

[11] **N. Iorga,** Istoria Românilor prin călători, ed. II, (1928), vol. II, pag. 96. Vezi deasemenea, **N. Iorga,** Socotelile Braşovului, în An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist. XXI, (1899), pag. 33, nota 3.

apoi — pentru alte lămuriri, le vom da la ambele și conținutul în limba italiană [12].

Indată după despresurarea Vienei, puterea Turcilor începe să decadă și armatele imperiale vor câștiga teren în Orient, cucerind pe rând, una câte una, toate cetățile supuse puterii musulmane, începând cu Buda [13] și continuând, după bătălia dela Seghedin [14] și Mohaci, cu întăriturile din Banatul Temișanei, Caransebeș, Lipova, Mehadia și Orșova [15]. Ele vor pune în curând mâna și pe Transilvania, care, sub conducerea lui Mihail Apaffi [16], nu mai prezenta destulă siguranță [17], atât în fața pretențiilor rebelului Tököli, protejatul Turcilor, cât mai ales, în fața deselor incursiuni ale Tătarilor din Bugeac, prin pasurile dinspre Moldova sau Țara Românească.

Transilvania reprezentând pentru imperiali un bastion întărit, împotriva puterii otomane, stăpânirea ei nu era fără importanță.

Lui Mihail Apaffi însă, prin tratatul dela Blaj, din 27 Octombrie 1687, i se recunoștea suveranitatea internă, sub protecția Turcilor. După căderea Muncaciului [18] coroana Ungariei devenind ereditară pentru Habsburgi, iar Iosif, fiul lui Leopold, încoronat ca rege ungar [19], situația se schimbă simțitor. Expansiunea austriacă nu mai e stânjenită de nimeni și Turcii vor trebui să renunțe pe rând la Transilvania, la Moldova și Muntenia [20].

Șerban Cantacuzino care știa însă că ocuparea țării lui ar fi adus repede și transformarea ei în provincie a Imperiului, cum se întâmplă și cu Transilvania, va face tot posibilul ca să-i împiedice, oferindu-le ajutoare, iar atunci când aceste eforturi s'ar dovedi infructuoase, să se

12 Vezi Anexa I și II dela sfârșit.

13 Buda cade la 1686; vezi scrisoarea lui Veterani către unchiul său Urbano Altoviti, din 22 Oct. 1686. — Lettere, mss., vol. II.

14 Bătălia dela Seghedin a fost la 1686; vezi Lettere..., ms., vol. II. Cf. **Coatu**, Documente, pag. 3. La asedierea Seghedinului de către imperiali, în armata turcească se găsea și un contingent muntean pe care-l comanda însuși fratele Domnului, Iordachi Cantacuzino, atunci mare spătar al Țării Românești.

Vezi: Memoriile Contelui Balleardi, Ms. în Bibl. S. Marco din Veneția, în **N. Iorga**, Câteva manuscripte și documente din țară și străinătate, relative la Istoria Românilor, An. Acad. Rom. — Mem. Secț. Ist. XXVIII, (1905—1906), pag. 508—510, (Luptele Contingentului muntean la Seghedin (1686).

15 **Zaborovschi** —, Istoria —, pag. 131.

16 Apaffi era recunoscut și de imperiali ca principe al Transilvaniei, după pacea dela Vaswar, 1664.

17 **N. Iorga**, Istoria Românilor, vol. VI, p. 358.

18 Șincai, citând după Ștefan Catona, arată că Principesa Rascoți, soția lui Tököli, a dat Muncaciul gen. imperial Caraffa, în 1688. Acesta ar fi trecut în urmă în Ardeal, înlocuind pe Ducele de Lorena și dând la 9 Mai legi nouă țării. V. **Șincai**, Cronica Românilor..., ed. II, (1886), vol. III, pag. 228—229. Idem, pag. 225, sub anul 1687.

19 **Coatu**, Documente..., N. 4, Lett. Da Seghedino, 15 Sett. 1687.

20 **Zaborovschi**, Istoria . . . , pag. 117.

înţeleagă cu duşmanii lor [21], Turcii sau Rebelii, pentru a le anihila influenţa în aceste părţi [22].

Comandant al trupelor din Transilvania devine Contele Caraffa; Generalul Veterani are ordin să meargă la Braşov pentru a împiedeca incursiunile tătăreşti [23]. Drumul său trebuia să fie prin Ţara Românească, unde, Şerban Vodă înclinat a ajuta pe Creştini [24], n'o putea face făţiş [25] din cauza obligaţiilor ce le avea faţă de Turci, precum şi de grija unei noi prădăciuni la care ar fi expus ţara, din partea Tătarilor din Bugeac [26].

La 7 August 1688, Veterani se găsea la Caransebeş, de unde trimetea o scrisoare Ducelui de Lorena, în care-i vorbeşte de ocuparea cetăţii din mâna Turcilor şi de planurile sale, în ce priveşte marşul spre Braşov [27].

[21] Despre legăturile tainice ale lui Şerban Vodă cu Tătarii, dusese vestea la curtea din Viena călugărul iezuit Dunod, deşi în acelaş an, 1688 Domnul promisese să ajute pe imperiali împotriva Turcilor. V. I. **Rodonič**, Situaţia internaţională a Principatului Ţării Româneşti în vremea lui Şerban Cantacuzino (1678—1688). An. Acad. Rom. Mem. Secţ. Ist., XXXVI, (1914), p. 965.

[22] O va face mai târziu şi Brâncoveanu, unindu-se cu Tököli şi cu Turcii împotriva Imperialilor lui Heisler, la Zărneşti, 1690. Vezi **I. Neculce**, Cronica..., ed. Procop. pag. 131. Vezi şi **N. Iorga**, Socotelile Braşovului, Acad. Rom. XXI, p. 238.

— Când, după trecerea unui an din domnie, armatele imperiale sub conducerea generalului Heisler, coboară în Ţara Românească, Brâncoveanu, în unire cu Tătarii, (pe care, se pare că însuşi i-a chemat în ţară), le goneşte peste **munţi. Neculce**, Cronica, p. 130. Vezi şi Cronica lui **Radu Popescu**, în Magazinul Istoric II, pag. 204.

[23] Vezi şi scrisoarea lui Veterani, din S. Giorgio, 9 Dicembrie 1690, în legătură cu prelungirea acestor incursiuni tătăreşti. — **Coatu**, Documente..., N. 124.

[24] **N. Iorga**. Ist. Rom. vol. VI. p. 360. Vezi şi **Hurmuzachi**, V. 142—43. Şerban Vodă oragnizase chiar o cruciată cu gândul de a ocupa Ţarigradul, în momentul când Turcii ar fi ocupaţi în luptă cu Nemţii la Belgrad. El se înţelesese cu Sârbii; la Nemţi trimisese pe fratele său Iordachi şi ginerele său Aga Bălăceanu — să vină cu armata; Muscalii să coboare în Crimeia iar Ioan Sobieschi în Bugeac. Numai Cantemir a fost împotrivă şi l-ar fi pârât la Poartă. Moartea l-a surprins însă pe Şerban şi planul său nu s-a realizat. Vezi Neculce, Cronica . . ., ed. Procopovici, pag. 126—127.

[25] Relaţia din 1 Octombrie 1688, în Anexă, pag.

[26] Idem. Vezi şi **C. Giurescu** şi **N. Dobrescu**, Documente şi Regeste privitoare la Const. Brâncoveanu, Bucureşti, 1907, pag. II. O înţelegere pentru un eventual ajutor împotriva Tătarilor făcuse Şerban şi cu Moscova. N. Iorga, o. c. p. 364.

Despre o politică a lui Şerban Vodă vorbeşte şi **Neculce** în Letopiseuţl său: «şi se agiunese Şerban Vodă şi cu Nemţii şi cu Moscalu şi cu Leşii...» **Kogălniceanu**, Letopiseţele Ţării Moldovei, Tom. II. p. 227. — Vezi şi **Enghel**, Hist. Valachiae. Part. I, p. 330 cf. **Şincai**, Cronica, III, pag. 229. **I. Radonič**, o. c. pag. 967.

[27] ...Questo luogo (Caransebeş) chiude la Transilvania, essendo a trej leghe della Porta di Ferro e dà commodo ad avvicinarsi alla Valacchia, come farò io una di questi giorni, tanto per risparmiare la Transilvania, quanto per far meglio sussistere questi reggimenti. E dovendo passare da Orsova, distante da questo campo cinque leghe, vedrò che luogo sarà quello; e se sarà possible, mettervi una nostra guarnigione, con ripararlo possible con serrare il passo del Danubio alle barche, che dalla Turchia passano a Belgrado.

E dopo di questo passo, riuscendo e non riuscendo, marchierò a Co-

Planul va fi urmat întocmai şi la 13 August. Veterani se găsea la Orşova [28]. Departe de aşteptările sale, cu trei zile înainte, Cetatea fusese ocupată de Sârbi şi Români, cari, la sosirea trupelor imperiale, se predau cu toate prăzile pe care le luaseră dela Turci [29]. Orşova fiind o cetate slabă, construită din lemn şi expusă focului, Veterani e determinat să nu lase aici o garnizoană puternică; dar cum oferea un loc minunat pentru opritul bărcilor turceşti care ar fi trecut cu provizii spre Belgrad, hotărî să lase acolo un comandant sârb [30], însoţit de o delegaţie de ţărani mai înstăriţi şi remarcaţi în lupta pe care au dat-o cu Turcii. Aranjat şi acest lucru, după cum însuşi mărturiseşte, Veterani va continua marşul său spre Braşov, trecând prin Ţara Românească [31]. Inţelegerea însă între Curte şi Principele Valahiei nu era deplin stabilită şi Veterani îşi începe marşul, fără să aibă ceva oficial aranjat. Poate şi pentru acest motiv scria el Ducelui de Lorena următoarele fraze: «*Vedrò che mina fa il Principe di Valacchia, secondo la quale mi regolerò in proseguire il servizio di S. M. C. e intanto procurerò il mantinimento di questi reggimenti e di non perder l'occhio a quello che sarà in maggior servizio della Maestà suddetta ed avviserò quanto accadrà...*» [32].

Şerban Vodă auzind de această intenţie a lui Veterani, care, realizată, i-ar fi compromis orice autoritate în faţa Turcilor [33] rugase mai înainte pe Impărat să dea ordin generalului să nu intre în Muntenia, lucru care dealtfel nu s'a respectat.

S'ar putea întâmpla ca această hotărîre să fi fost luată de Curte în urma ezitării Domnului Muntean de a ieşi din rezerva pe care şi-o impusese, mai ales în urma răspunsului categoric al Impăratului care-i preţuia dovada de credinţă dacă atacă pe Tătari [34]. In această atmosferă, Generalul Veterani intră în Ţara Românească şi la 23 August 1688, se găsea la Cerneţi, aproape de Podul lui Traian, de unde trimite Curţii din Viena o relaţie asupra evenimentelor care au decurs dela plecarea sa din Caransebeş şi până în prezent, relaţie a cărei copie se găseşte între hârtiile

rona, tanto per gli ordini della Corte, quanto per quelli del Sig. Conte Caraffa.

Vezi: Estratto della lettera scritta al Duca di Lorena, tocante le novità di questo Corpo. Ms. vol. II. Cf. **Coatu**, Documente..., N. 44.

28 Vezi scrisoarea din 13 Aug. 1688, Dal Campo presso Orsova, Lettere.... vol. II. Cf. **Coatu**, Documente..., N. 43.

Despre cuprinderea Caransebeşului şi transportarea garnioanei de aici la Timişoara, precum şi despre continuarea marşului spre Orşova, către frontiera valacă, vezi şi **V. Mihordea**, Les principautés Roumaines dans la presse française au XVII-e siècle, (1680—1699). Extrait de «La Gazette», în Mélanges de l'Ecole Roumaine en France, X (1932). Paris, Documentul N. 108, pag. 77.

29 A doua scrisoare către Ducele de Lorena, în **Coatu**, Documente..., N. 44.

30 Acelaş lucru îl afirmă Veterani şi în Memoriile sale. Vezi Memorie del Maresciallo..., p. 4. Cf. **Zaborovschi**, Istoria..., pag. 135, nota.

31 ...«Traverserò, se la possibilità del cammino me lo permetterà, la Valacchia, per causa dei carri, per andare a Corona, secondo gli ordini...» (Lettera al Duca di Lorena).

32 Idem, Lettera cit.

33 **I. Radonič**, o. c. pag: 964. Cf. N. Iorga, Genealogio Cantacuzinilor, p. 222—227. Vezi şi **Mihordea**, o. c. pag. 24.

34 **N. Iorga**, Socotelile Braşovului, pag. 233.

din Urbino, care fuseseră cândva trimise unchiului său din Roma, Abatele Urbano Altoviti [35].

Ce cuprinde relaţia trimisă dela Cerneţi?

Privit în general, raportul cuprinde, după cum am afirmat, o expunere a tuturor evenimentelor până la intrarea în Ţara Românească şi începerea marşului prin ea. Mobilul esenţial al acestui raport este însă o înţelegere pe care o făcuse cu Turcii şi care a eşuat, datorită intervenţiei lui Tököli cu Rebelii săi. Vom vedea îndată cum au decurs lucrurile.

Ajuns la Cerneţi, Generalul Veterani este întâmpinat de Colonelul Magni cu garda şi echipa de înquartiruire, pentru plasarea trupelor în locuinţe. In scurt timp, două Agale din Novograd vin pe rând şi îi prezintă daruri, anunţându-l că, Comandantul cetăţii ar fi dispus să i-o închine, spre a nu risca o altă incursiune din partea unor cete de tâlhari [36]. Repetată această cerere, Veterani o primi, mai ales că nu risca nimic, dată fiind Dunărea la mijloc, obstacol destul de serios pentru orice acţiune duşmană. Acceptată propunerea, cele două Agale dădură pe faţă faptul că, două mile mai sus de Orşova, stăteau acostate un mare număr de bărci care ofereau cinci mii de taleri pentru paşaport; acest lucru dacă s'ar fi ştiut mai înainte, târguiala n'ar fi mai suferit întârzieri din partea lui Veterani. Intre timp, bărcile înaintează până la Orşova, cucerită deja de imperiali şi pusă acum sub un comandant sârb [37]. Deşi escortate pe uscat de 15.000 de Ieniceri, bărcile au de suferit mari pagube, o parte fiind ocupate, iar alta — mai mare — naufragiate. Un detaşament sub comanda Col. Erbeville este trimes pe insulă (Ada-Kaleh, pentru a le împiedeca trecerea, fără a reuşi însă. Ingroşat rândul apărării, nu duce la un alt rezultat.

Intre timp sosi plenipotenţa din Novograd cu tratatul de care a fost vorba şi al cărui conţinut îl dăm în anexă. Dealtfel, foaia care cuprinde stipulaţiile acestea, se găseşte între acte, alăturată relaţiei de care vorbim, formând miezul ei, după cum însuşi autorul o spune [38]. Deşi slab ca forţă armată, fără tunuri şi mortiere, la sosirea plenipotenţei, Veterani prinde curaj şi cere ostatici — ca garanţie pentru o eventuală schimbare de opinii în Novogradul întărit, prin venirea în ajutor a celor de pe bărci. Baronul de Orlich este trimes cu 200 de călăreţi la Porţile de Fier, unde erau acostate bărcile, pentru a atrage prada, cât şi pentru a da celor de aici impresia unei puternice armate imperiale, gata a face faţă oricărei situaţii [39]. Efectul

[35] Relaţia trimisă unchiului său, a fost însoţită şi de o scrisoare, care se păstrează între Documente. Vezi scrisoarea din Cerneţi, 23 Agosto 1688; cf. **Coatu,** Documente..., N. 43 bis.

[36] De notat faptul că în această vreme, Belgradul căzuse şi o parte din Turci se refugiau înspre aceste părţi.

[37] Vezi mai sus întâmplarea cu Orşova.

[38] «...le copitolazioni ratificate, de' quali si ha il tenore in fine della presente relazione. V. Relaţia A.

[39] Era o tactică de a schimba aparenţele, deoarece forţa sa o mărturiseşte împăratului în felul următor: «...e mi consolai di veder stabilito il trattato, con si poca apparenza di conclusione, poichè io avevo meco solamente quattro reggimenti e mezzo, senza canoni e mortari, due giorni prima rimandati con pochi

nu întârzie și Turcii primesc toate condițiile tratatului, trimițând și ostatecii ceruți.

Ienicerii care însoțeau bărcile [40], auzind de armata germană între Orșova și Novograd, se puseră pe fugă, ca la 10.000, transportând cu ei și prada de războiu, mai prețioasă, iar restul de 5.000, între cari Sârbi și Români, căzură în cursă, sau fugiră abandonând prada. Intâmplarea a fost norocoasă și după cum însuși scrie, Veterani o atribue întâi lui Dumnezeu și în al doilea rând neînvinsei armate imperiale. Norocul acesta îl umple de încredere și fiind informat, poate și de anumite procedee întrebuințate de Domnul Munteniei, își exprimă părerea că dacă ar avea libertatea, ar putea cuceri în scurt timp Provincia (e vorba de Muntenia), așa cum fără vărsare de sânge, obținuse stipulațiile din tratatul cu cetatea Novogradului [41].

In aceste împrejurări, Marele Logofăt și Banul Valahiei, Nepoții Principelui, «Nipoti di quel Principe», vin să-l roage din partea sa, ca să întrerupă marșul prin țara lor, ca nu cumva Tătarii — după ieșirea lui — să găsească motiv de a o invada [42]. Li se dau asigurări, invocându-se argumentul că, dacă Turcii au cedat o cetate întărită și cu perspective de a fi ajutată de 15.000 de Ieniceri, pe care nu i-ar fi putut împiedica, în situația grea în care se afla, cu atât mai ușor s'ar putea înlătura o eventuală incursiune dușmană, mai ales în câmpul deschis al Munteniei. La fel se dau asigurări de bună ordine

pedoni, con le quali forze era impossible condurre a fine un tale acquisto». V. Relația A.

40 Bărcile erau venite dela Belgrad, la începutul asediului și nu putuseră înainta din cauza scăderii apelor Dunării. V. Relația din 19 Sept. 1688, în **G. Coatu**, Documente..., N. 50. Belgradul va cădea însă tocmai în 6 Sept. 1688. **Șincai**, Cronica, pag. 229. Bărcile erau plecate mai dinainte, iar de o slăbire a Turcilor la Belgrad, bănuise Veterani, chiar în momentul când i-a venit plenipotența dela Novigrad. (Vezi Relația, pag...).

41 ...«Credo certo se ne avessi la facoltà necessaria che in breve tempo ridurrei questa Provincia, avendo, senza maneggio e senza sfoderar la spada neppure d-un soldato..., stipulate le convenzioni». V. Relația A., Cf. **Coatu**— Documente... N. 44.

42 In Cronica Țării Românești sunt amintite aceste fapte, cu deosebirea numai că se dă aici ca trimes numai Logofătul Brâncoveanu. Iată pasagiul: «...De acolo s'au ridicat o seamă de oști nemțești, fiindu-le cap. Veterani Generalul, de au trecut în Țara Românească și s'au tăbărît la Turnul Severinului. Atunci Șerban Vodă de aceasta înțelegând, de grabă trimise pe nepotu-său Costandin Brâncoveanul, Vel-Logofăt, cu cărți la Veterani Generalul, cu multă rugăciune și cu multe daruri scumpe, ca să se întoarcă înapoi, iară ca nu cumva simțind Turcii, vor zice că este țara hainä și vor porunci Tătarilor de vor veni aici în țară să o robească.

Atunci Veterani Generalul, înțelegând de aceasta, numai decât s'au ridicat de acolo cu toată oastea lui de au venit pre supt munte până la Câmpulung..., etc.» **Istoria Țării Românești de când au descălecat Românii**, în Magazinul Istoric pentru Dacia, Tom. V, București, 1847, pag. 31.

— Cf. **Giurescu** și **Dobrescu**, Documente..., pag. III.

— Relația din Viena din 19 Sept. 1688, confirmă însă cele spuse de prezenta relație a lui Veteroni, anume că au fost trimeși înaintea lui doi ambasadori: adică Marele Logofăt și Marele Ban. — Iată textul de aici: «Il Principe di Valacchia gli ha spedito (lui Veterani) due ambasciadori, pregandolo di non avanzarsi per non dar sospetto a Turchi, che si intenda con noi, ma doveva dare denaro e viveri. **Coatu**, Documente..., N. 50.

şi riguroasă disciplină militară încredinţând că ar fi aprovizionat cu merindele necesare (vettovaglie) şi că n.ar putea schimba drumul prin alte părţi mai muntoase şi deci mai periculoase; dar că ajuns la Braşov, la orice cerere a Principelui Muntean, va da orice asistenţă posibilă, având grija de a nu-l supăra, ci din contra, de a-l menaja ca pe un om de încredere [43].

Şincai în cronica sa, luând după Engel [44] evenimentele petrecute în acest an, spune că după zisele lui Brancovici la Viena, Generalul Veterani a fost trimes în Ţara Românească, pentru a o apăra împotriva Turcilor. Şi cum Şerban Vodă şi mai ales boierii lui se temeau de această intrare, au trimes pe Logofătul Constantin Brâncoveanu cu daruri şi cu rugămintea să iasă din ţară, ca să nu se mânie Turcii şi să trimită pe Tătari să prade ţara. Aceasta nu i-ar fi plăcut lui Veterani, care s'a îndreptat în spre Câmpulung, oprind la sine pe Gheorghe Brancovici care vorbise la Viena în numele Domnului şi care se întorcea acum prin Ardeal [45].

Cu siguranţă că nu poate fi vorba decât de iernarea trupelor iar nu despre o stabilire a numitului General în Muntenia, deoarece am văzut mai sus, în scrisoarea către Ducele de Lorena, că el avea ordin să meargă la Braşov [46], «termine prefisso». De o convingere pe care i-ar fi sugerat-o soliile muntene [47], raportul de mai sus nu spune nimic; iar răspunsul pe care el l-a dat acestor delegaţii trimise de Şerban Vodă, îl schiţează pe scurt în cele ce a scris către Impărat.

Dar, continuă relaţia, în momentul când totul se socotea aranjat, la 19 August, ajunge ştirea despre o lovitură a lui Tököli [48], care cu 300 de credincioşi de ai săi atacă Orşova, tăie în bucăţi ca la 1000 dintre Sârbii

[43] ...«Che giunto a Corona ad ogni cenno di S. A. le avrei prestata ogni assistenza possible, procurando non irritare quel Principe, ma tenerlo bene affeto e confidente con buone parole ed espressive di complimenti...»
V. Relaţia A., pag... Dealtfel, prietenia lui Şerban Vodă nu-i era indiferentă Generalului Imperial, mai ales in conjunctura politică din aceasta vreme. Domnul Muntean punea la cale o cruciadă împotriva Turcilor, iar numele său era temut la Poartă. **Neculce, Cronica...**, ed. Procopovici, pag. 127. Vezi şi **N. Iorga,** Operele lui Constantin Cantacuzino, Bucureşti, 1901, pag. VI.

[44] **Engel,** Hist. Valachiae, I, pag. 330 sg.

[45] **Şincai,** Cronica..., Tom. III, pag. 229—230. Cf. Magazinul lat., V, pag. 31.

[46] **G. Coatu,** Documente..., N. 42, 43.
Cronica anonimă a Ţării Româneşti vorbeşte şi ea de această trecere a Generalului Veterani spre Braşov, atunci când povesteşte evenimente mai târzii din vremea lui Brâncovanu:
«Eară dacă au ajuns la Cerneţi i-au venit poruncă dela Impărăţie să facă Cetatea Cladovei care mai înainte de câtăva vreme era spartă de Nemţi, carii întâi cu Veterani Generalul au venit o seamă de Nemţi, în zilele lui Şerban Vodă, de au trecut prin ţară la Braşov...» Mag. Istoric, V, p. 138.

[47] **N. Iorga,** în Socotelile Braşovului..., spune că la intrarea Generalului Veterani în Muntenia «Două solii muntene, din care făceau parte Constantin Brâncoveanu, Constantin Bălăceanu şi Mihai Cantacuzino, izbutiră să-l convingă a trece la Braşov. (Septembre)'. o. c. pag. 233. Idem, Operele lui Const. Cantacuzino, pag. VII.

[48] ...«quel famoso e scellerato ladrone di Tekeli...» V. Relaţia, A., pag... In altă parte, în corespondenţa lui Veterani, Tököli e numit «nelegiuitul» (empio Tekeli).

cari n'au găsit bărci să se transporte în altă parte; afundă bărcile care navigau liniștite și pune la închisoare delegația, care în frunte cu comisarul imperial Offen, era trimisă să ceară suma prevăzută în contract, tocmai în momentul când i se numărau banii [49]. Simțind că ar fi la mijloc o trădare, Veterani trimise un Agă cu scrisori către ofițerii lui, acum prizonieri și amenințări pentru Pașă de a-i pune în libertate; îl consilie apoi că nu trebue să se lase corupt de acțiunea infamă a lui Tököli, în alte împreurări ne mai putând conta pe cuvântul său și pe al întregei sale națiuni. Un alt delegat e trimis din partea celor 24 de ostateci, ținuți aici conform înțelegerii, dar care nu s'a mai întors.

Intre timp, fluviul se umflă și bărcile urmând malul opus, apărate de Cavaleria Tekeliană, pornesc, fără a mai fi putut fi oprite de Colonelul Magni, care străjuia în insulă. Armata Imperială pierde o bună pradă [50], pe lângă ofițerii cari erau închiși de inamic. Nu mică este înfrângerea morală, de care scria Impăratului că tăinuește de a mărturisi ceva, în această privință. «Dissimulo per ricaverne qualche notizia». In situația aceasta critică, Veterani va avea nevoie de sprijinul Românilor pentru a pedepsi pe trădători. Și Șerban Cantacuzino i-a stat în ajutor, dând în numele său trei patente țăranilor dela Dunărea, ca să alerge în ajutorul imperialilor. Cete de Sârbi și de Haiduci au fost chiar observate în urmărirea dușmanului [51]. Pentru aceasta, după restabilirea lucrurilor, își arată gratitudinea față de Domnul Muntean, care va putea zidi pe aceste locuri o nouă Orșovă [52]; cea veche fusese incendiată și dărmată.

Cu oarecare indicii pe care le mai dă asupra procedeului pe care-l va întrebuința, atât față de prizonierii turci, cât și față de cei 24 ostatici pe care-i avea la sine. Generalul Veterani termină prima sa Relație, pe care o înaintează Impăratului, la 25 August 1688.

Din ea se pot desprinde următoarele fapte:

1. Generalul Veterani avea ordin să meargă la Brașov pentru a supraveghea incursiunile tătărești prin pasurile Moldovei.

2. Marele Logofăt și Banul Valahiei îi prezintă daruri și-i fac rugăminte să nu treacă prin Țara Românească, pentru a nu da ocazie de suspiciune Turcilor.

49 Suma prevăzută în stipulațiile tratatului, era de 100.000 de scuzi, din care 75.000 trebuiau plătiți în numerar ,iar 25.000 în mărfuri: aur, mătasă, etc. — Vezi: **Capitoli ne' quali si concede passaporto alla guarnigione di Novigrad ed a-fuggitivi da Belgrado.** Anexă B.

50 ...«Ho relazione che sono andate a male 800 barche. ed altre 200 de Belgrado in quà si sono sommerse; nè vi è dubbio che sarebbe stato un pingue bottino, se il fiume ed i naufragi non l'avessero defraudato». V. Relația, A.

51 «Se riusciva la trama in cui il Principe din Valacchia ha dimostrato gran prudenza al nostro partito, con fare accorrere i paesani e spedire tre patenti in mio nome, certo che non ci scapava dalle mani, perchè calando da Orsova, vidi gli Rasciani ed Aiuduchi che ne seguitavano la traccia...» Vezi Relația, A., pag... — V. și **Zaborovschi**, Istoria..., pag. 135.

52 ...«Così mi renderò grato al Principe di Valacchia, che potrà risarcirne la propria Orsova, non tornando il conto a presidiare d'Alemani fortezze tanto remote». Relația, A.

3. Căderea Belgradului cât şi supunerea neaşteptată a Novigradului procurară destule argumente despre slăbirea puterii turceşti, motivarea cea mai puternică pentru Generalul imperial, în favoarea continuării marşului său prin Muntenia.

4. Ajutorul dat de Şerban Vodă Imperialilor, cu ocazia loviturii lui Tököli, restabileşte raporturile între Veterani şi Domnul Muntean, raporturi care se vor îmbunătăţi mai mult, la urcarea pe tron a lui Brâncoveanu.

5. Veterani nu va rămânea în Muntenia — ci îşi va continua marşul său spre Braşov, «*termine prefisso*», unde va ajunge la 1 Octombrie, 1688 [53].

Marşul acesta prin Ţara Românească constitue însă obiectul celei de a doua Relaţiuni, pe care Veterani o va trimite Curţii Imperiale din Viena, relaţiune al cărei conţinut îl vom analiza mai departe.

II

După cele ce am văzut că s'au petrecut până acum, Generalul Veterani, fără o prealabilă aprobare dela Curte [54], îşi începe marşul prin Ţara Românească în ultimele zile ale lunei August. La 3 Septembrie se găsea la Craiova, iar după alte câteva zile, la 7 ale aceleiaşi luni, trecea Oltul [55], cu direcţia spre C.-Lung. La 30 Septembrie ajunge la Braşov şi de aici trimite o scrisoare la Roma, prin care anunţa că va continua marşul către pasul Moldovei, unde apoi, va sta până la noi dispoziţiuni. Aici aştepta şi delegaţia munteană pentru a o trimite la Curte [56].

Odată cu această scrisoare, este trimisă şi Relaţia despre Valahia, ţara pe care o străbătuse timp de o lună de zile [57]. Relaţia poartă data de 1 Octombrie 1688. După cum vom putea vedea, această relaţie cuprinde observaţii cu caracter geografic, economic şi militar, acestea din urmă interesându-l, în special, pentru eventualele planuri pe care le avea, fie pentru înquartiruirea şi aprovizionarea trupelor imperiale, fie chiar în vederea unei viitoare ocupaţii, dela care nu s'ar fi dat în

[53] Se pare că în Braşov era ajuns înainte de această dată. După **N. Iorga**, încă dela 6 Septembrie avangarda începuse să sosească la Braşov, iar la 28 Sept. Veterani a ajuns în oraş şi el.

N. Iorga, Cronicele Muntene. în An. Acad. Rom. M. S. I. Tom. XXI (1899 pag. 327. Idem, Socotelile Braşovului, pag. 235.

O scrisoare a lui Veterani din 30 Sept 1688, datată «Dal Campo presso Corona», spune: «Io mi trovo presso Corona e domani o l'altro marcio verso il passo della Moldavia...» **Coatu**, Documente, N. 51.

O altă scrisoare din 1 Oct. 1688 trimisă la Roma e datată: «Dal Campo sotto Corona».

[54] La 3 Septembrie 1688, Veterani scria din Craiova unchiului său: ...«benchè habbia fatto questa marcia senza ordine della Corte. spero però che sarà di profitto...» Lettere, ms., vol. II. cf. **Coatu**, Documente, N. 46.

[55] V. Scrisoarea, Dal Campo presso il fiume Olt, 30 Sett., 1688. **Coatu** — Documente...., N. 47.

[56] Lettere, Dal Campo presso Corona, li 30 Sett., 1688. **Coatu** — Documente. N. 51.

[57] ...«Qui accluse gli mando la copia della Relazione che mando a S. Maestà — della Valacchia...» — V. Scrisoarea cit.

lături [58]. De sigur, că aceste observații — mai ales cele de amănunt — nu sunt făcute decât asupra părții pe care a putut-o cunoaște mai bine, adică aceia pe unde și-a urmat marșul său spre Brașov. O spune singur în descrierea sa: «Questa è dunque la costituzione del paese visto. Dalla parte poi a man diritta a questa, le relazioni sono ottime, ma alcuno di noi non l'ha veduta...» [59]. In afară de aceasta, descrierea cuprinde impresiile pe care le-a putut nota, în timpul, relativ scurt, pe care l-a petrecut aici, timp de o lună numai.

Una din copiile acestei relații, (între documente se găsesc trei), poartă chiar titlul următor : «*Relazione della mia marcia in Valacchia, con quelle circonstanze possibili che ho potuto osservare*» [60], ceeace denotă că nu este un studiu mai vast de talia aceluia pe care-l va scrie concetățeanul său, dela Curtea lui Brâncoveanu, Anton-Maria Del Chiaro, cu 30 de ani mai târziu [61]. Ea cuprinde însă câteva puncte interesante, pe care le vom pune în lumină la rândul lor.

Veterani știe că Țara Românească cuprinde în totul 17 județe, fără nici o cetate întărită, — aceasta nefiindu-i permis de către Turci. In fiecare din aceste județe s'ar putea încartirui un regiment. Dealungul Dunării se găsesc trei cetăți turcești: Chilia, Giurgiul și Brăila; o a patra întăritură ar fi Focșanii, denumită de el «Pasul Bugeacului», pe unde, de obiceiu, trec Tătarii și prin celălalt pas — al Buzăului, vin în Transilvania. Aceasta e marea piedică pentru Români [62]. Pentru armatele imperiale, locuri de trecere sunt, după Orșova, punctul prin care au intrat, Rucăr, Dragoslavele și Buzăul. Acesta din urmă la patru ceasuri departe de Brașov, dar mult mai comod pentru a trece din Transilvania, în Câmpia Munteană. Pentru a trece munții însă cu armata, (4 regimente și jumătate) și cu bagajele necesare, i-au trebuit 8 zile și jumătate.

Nu-i sunt indiferente bogățiile țării, în partea dinspre munte constând în văi și păduri [63], fortărețe naturale ale Valachiei, iar în partea dinspre Dunăre «tutto in pianura fertile, munito di villaggi e monasterii». Veniturile constau din marea cantitate de grâu, vin, vite și miere, din belșug în timp de pace, pentru a aproviziona și alte țări. Cheia de desfacere a acestor bunuri, după căderea Belgradului, e Nicopole, de partea cealaltă a Dunării, așa cum ar putea să fie Orșova, de partea ceastălaltă, dacă ar fi întărită; deși spune el, Poarta de Fier e așa de îngustă, iar orașul, la marginea țării [64].

58 ...«In questo mentre mi riesce di umanizzare questi Valacchi e di pescare quei lumi necessarii per poi dar conto a S. M. avendo in pensiero d'intraprendre qualche disegno sopra di questa Provincia». Scrisoarea din 3 Sett. 1688; **Coatu** Documente, N. 46.

59 Relația, B., anexă, pag...

60 Lettere, Ms. vol. II; cf. **Coatu**, Documente, N. 52, nota 1.

61 **Del Chiaro, Anton-Maria**, Istoria delle moderne rivoluzioni della Valacchia..., Venezia 1718, ed. **N. Iorga**, București 1914. 4⁰, 256 p.

62 Aceasta era una din cauzele pe care le arăta Șerban Vodă, în fața unei alianțe care i se cerea de către Imperiali. Vezi mai sus.

63 Vezi și **Del Chiaro**, o. c. pag. 21 și u.

64 Orșova fusese însă distrusă, după cum am văzut din relația precedentă.

Cunoaşte cele 4 ape mari (fără poduri), peste care a trecut [65]: Jiul, Oltul, Argeşul şi Dâmboviţa; două dintre care, chiar şi în timpul cel mai secetos, nu se pot trece fără bărci; la fel celelalte, când vin ploile. Deprins cu oraşele mari ale Italiei şi cu felul de a construi al acesteia, totul numai din piatră, nu este prea plăcut impresionat de oraşele noastre, pe care le consideră ca pe nişte sate mai mari. Craiova consistă din câteva case sărace, în pământ, iar Piteştii care este preţuit ca un oraş, se poate lua drept un sat, ale căruia împrejurimi sunt bogate, în special în vii. Aceiaşi impresie o are despre Câmpulung, care, pentru localnici, trece drept unul din cele mai frumoase oraşe, El nu a văzut în Câmpulung acel loc renumit, unde la jumătatea lui Iulie, spune Del Chiaro, se face un târg la care vin negustori din multe părţi... şi nici nu îl interesau aceste lucruri. Dar nu a văzut nici oraşele de mare importanţă în acea vreme: Târgovişte, Focşanii, Ploeştii, Gherghiţa etc.. pe care Del Chiaro le notează în mod deosebit [66]. Veterani e militarul pe care-l interesează totul, dar numai în legătură cu ce îi este necesar, pentru rostul său aici. Concluzia pe care o scoate, după ce descrie sub această faţă lucrurile, este aceia că, nu este posibil să încuartiruiască trupe în aceste părţi; iar acolo unde ar fi posibil, nu se poate din cauza pasului Bugeacului [67], a Nicopolului [68], precum şi a cetăţilor turceşti amintite [69]. Greutatea o găseşte nu numai în ce priveşte încuartiruirea, dar şi în aceia a primejdiei pe care o prezintă aceste puncte, pentru a putea trimite ajutoare, sau pentru a se retrage în cazul când n'ar conveni cu Valachii şi, din lipsă de hrană, n'ar putea continua marşul.

Aceasta era partea cea mai grea pentru Generalul Imperial, mai ales că toate promisiunile făcute de Domnul Muntean, nu erau decât secrete, cum tot secrete erau şi contribuţiile acordate [70]. Pentru a pune stăpânire pe aceste locuri, însă, spune el, ar trebui 18 sau 20 de regimente. Prima măsură ar fi aceea de a asigura Pasul Bugeacului, dar şi în acest caz, n'ar fi asa de uşoară o încuartiruire, dacă nu se câştigă simpatia Valachilor, cărora neconvenindu-le sarcina trupelor pe capul lor, ar părăsi casele, luând tot ce au în ele şi retrăgându-se în locuri mai sigure, aşa cum fac de obiceiu la năvala Tătarilor [71].

Veterani îşi punea astfel în faţă toate posibilităţile şi toate riscurile ce

[65] Drumul lui fiind mai mult prin partea dela poalele munţilor, cu siguranţă că nu le-a putut vedea decât în partea lor superioară pe cele din Muntenia. Jiul şi Oltul le-a trecut însă prin locuri abundente cu apă.

[66] **Del Chiaro,** o. c. pag. 29.

[67] Pe unde veniau Tătarii.

[68] Drumul Turcilor — pentru Ţara Românească.

[69] Giurgiu, Brăila, Chilia (raiale turceşti).

[70] «Deve aversi in considerazione dalla Corte che tutte le offerte e esibizioni che i Valacchi presentemente fanno, non le fanno che segretamente, come anche le contribuzioni che accorderanno, mentre nello stato presente sono da ogni banda totalmente al Turco soggeti». V. Relaţia, A.. anexă.

[71] Dealtfel, în anul următor, în timpul Domniei lui Brâncoveanu, când oştile Generalului Heisler au venit în Muntenia şi Domnul avea îndatorirea de a le ţinea cu proviziile necesare, Vodă a dat ordin ca ţara să nu se «bejenească», iar pe cine îl prindea, spune Neculce, îi tăia nasul şi urechile, ca să stea pe loc şi să poarte de grijă celor necesare armatelor. **Neculce,** Cronica . . . , ed. Procopovici, pag. 129.

le-ar avea de aici. O contribuție însemnată crede el că n'ar putea avea dela Munteni, până când nu se dau afară Turcii, față de care acuma ei plătesc 400 sau 500 de pungi de bani anual și provizii, ceiace n'ar fi posibil să mai poată plăti și altei puteri, în acelaș timp.

In fine, o ultimă considerație pe care Veterani o adaugă în raportul său, este aceia că, numai fortificându-se Focșanii s'ar putea asigura Țara Românească și Transilvania de incursiunile tătărești.

Unele aprecieri pe care le face asupra populației sunt explicabile dată fiind suspiciunea pe care o avea mereu prezentă asupra Domnului — care pentru interesele țării sale — ducea o politică de duplicitate, între forțele imperiale și cele otomane, în luptă. Așa de ex. spune el: «*L'humore di questi popoli lo ritrovo instabile, subitaneo e brutale, conoscendo non esservi altro mezzo che la sola forza per fargli mantenere ciò che promettono, e senza questa verun fondamento vi si puol fare*» [72].

Relația vorbește apoi despre o hartă care, desigur, a însoțit și originalul trimes la Viena, dar pe care n'am putut-o găsi între hârtii. Nu va fi fost însă o hartă politică amănunțită, ci un plan de marș, cu punctele mai însemnate, localități și pasuri de trecut [73], așa cum se găsesc multe între hârtiile unui alt general, Luigi Ferdinando Marsili, care a fost și el prin părțile noastre, și care a lăsat multe lucruri privitoare la Istoria și Geografia Țărilor Române, dela sfârșitul secolului al XVII [74].

Așa dar: Generalul Veterani care avea ordin să meargă dela Orșova la Brașov, pentru a opri incursiunile tătărești prin pasurile Carpaților, trebuia să treacă prin Muntenia.

Oprit în drumul său de căderea Orșovei și de incidentul cu predarea Novogradului, după căderea Belgradului, Generalul Imperial, ajuns în Țara Românească, poate și cu alte gânduri, își dă seama de cât folos îi poate fi un acord cu Principele de aici, atât în lupta comună împotriva Turcilor [35], cât și împotriva rebelului Tököli, pretendentul susținut de Otomani, la scaunul Transilvaniei.

Trecerea prin Țara Românească se face, cu toată insistența soliilor trimise de Șerban Vodă; trupele imperiale nu se vor opri însă aici, ci vor mărșălui spre Brașov, unde Veterani avea destinație precisă. Tot aici va primi și Delegația munteană, pentru a o îndrepta către Viena, în vederea definitivării acordului dintre cele două țări.

Șerban Cantacuzino care începuse o politică de echilibru între puterea habsburgică, ale cărei forțe creșteau necontenit și aceia a Turcilor, în decădere după despresurarea Vienei, dar cu destulă energie pentru a opri în loc planurile mărețe ale celor dintâi, muri tocmai în pragul acestor tratative (29 Oct. 1688).

[72] V. Relația, pag...

[23] Dealtfel, itinerariul lui Veterani prin Țara Românească, îl putem ușor stabili după scrisorile sale pe care le trimite din diferite puncte ale drumului urmat: Cerneți, Craiova, Olt, Câmpulung, Pasul Buzăului, Brașov.

[74] Manuscrisele Contelui Marsili, în număr de 150, în mare parte nepublicate, se găsesc la Biblioteca Universității din Bologna.

[75] Neculce spune în Cronica sa că Turcii nu puteau să-l mazilească, căci se temeau de numele lui. Letopiseț II, pag. 236.

Generalul Veterani își dă seama de interesul pe care îl prezinta pentru imperiali prietenia Principelui Muntean, și aceasta o comunica și Împăratului, în raportul său personal și confidențial. Despre o constrângere pe care ar fi putut s'o exercite asupra Domnului, cât și asupra țării, nu putea fi vorba, deoarece, dacă nu se câștigă asentimentul populației, Veterani știe că planul de înquartiruire forțată este riscant.

Românii promit în secret ajutor imperialilor, dar în cazul când le-ar simți povara, sunt gata să-și părăsească locuințele, retrăgându-se în păduri și luând cu dânșii tot ce pot apuca [70]. Singura posibilitate întrevăzută de Veterani, ar fi aceia de a izgoni pe Turci, pentru a se putea substitui imperialii ca beneficiari ai tributului și proviziilor românești, de care aveau absolută nevoie.

Observațiile generalului Veterani, în «Relația» pe care o face despre Țara Românească, sunt interesante și din acest punct de vedere. Ele pun în lumină raporturile politice dintre Curtea Imperială și Domnul român, Șerban Cantacuzino. Aceste raporturi însă se vor schimba mult, odată cu urcarea pe tron a lui Brâncoveanu, față de care Veterani avea mai multă încredere.

Și când, contrar recomandațiilor pe care el le făcea Curții din Viena, aceste legături se vor întrerupe, greșala va fi scump plătită de Imperiali, prin înfrângerea dela Zărnești, din 1690, consecință firească a abandonării planului politic trasat între Generalul Imperial și Domnul Muntean.

Roma, 28 Septembrie 1940.

Dr. George Coatu

A.

COPIA DI RELAZIONE TRADOTTA DAL LATINO, MANDATA A S. M. C. DAL MARESCIALLO TENENTE CONTE VETERANI, DAL CAMPO DI QUERNEZ, PRESSO AL PONTE TRAIANO, LI 25 AGOSTO 1688.

Nel proseguire l'accennato viaggio da Orsova a Corona per la Valacchia mi feci precedere a Quernez il Colonnello Magni con Guardia e Maestri de' Quartieri per piantare gli alloggiamenti. Sul fare del giorno un Agà di Novigrad venne a presentarmi un picciol vaso di caviale, onde argomentai che gli affari a Belgrado pigliassero cattiva piega per gli Ottomani. Stavo frattanto riconoscendo le Guardie et ordinando le cose necessarie per gli aloggiamenti, sopra le sponde del Danubio, agli antichi frammenti lel Ponte Traiano. Ed ecco il secondo Agà, con lettere del Bassà di Novigrad e tre fazzoletti in dono. Ringraziatolo e datogli ordine di compire in mio nome col suo Bassà, sorisi, confermandomi nel primo pensiero che i Turchi avessero la peggio sotto Belgrado.

Procurava il detto Agà d'insinuarmi che il suo Comandante era

[70] Refuzul acesta pentru inquartiruirea trupelor îl avusese Veterani și din partea Transilvănenilor. Faptul este confirmat printr'o scrisoare a sa din 15 Sept. 1687, trimisă din Seghedin, atunci când se întorcea dela Mohaci. Lettere..., ms., vol. II, cf. **Coatu,** Documente, N. 24.

disposto di cedere piuttosto alla mia fede la Piazza, che ad una incursione di ladroni, e lo congedai rispondendo che ritornasse il giorno seguente.

Deve sapersi che io vedevo la Piazza di Novigrad nelle ulteriori rive del Danubio in Bulgaria e di qui le mie truppe in Valacchia onde poco applicando a questi progetti, me n'ero quasi scordato, stimando la faccenda degna delle risa e da farvi niun fondamento. Ma tornati puntualmente ambi gli Agà a propormi constantemente la resa della Piazza, *vedendo che nulla si azzardava col Danubio frapposto*, diedi orrecchio alla proposizione e l'accettai. Allora i detti Agà mi rivelarono che due miglia sopra Orsova stava arripato gran numero di barche che offerivano 5 mila talleri per il passaporto. Se avessi avuto notizia di questo sulle prima, non avrei differito a stabilire la resa della Piazza, molto opportuna per impedire loro il passaggio, ma non vi era rimedio, ed interrogavo gli Agà se approdando le dette navi, starebbero fermi nei patti, che da me giudicavansi affatto vani. Essi però stabilitili si ratirarono a Novigrad.

In compagnia del Colonnello Erbeville, Magni, Pace, ed altri Ufficiali, andavo studiando la forma di danneggiare l'inimico; quando vidi avanzare le accennate barche al passo di Orsova presidiato da me di Rasciani, e sebbene venivano scortate per terra e per acqua da 15 mila Giannizzeri, non mancarono d'infestarle in modo che ne occuparono quattro o cinque, e finalmente non lungi da Novigrad ne diede a traverso al numero din 150 în 160, parte fracassate, parte incagliate o sommerse nell'urtare ne' scogli e sassi circostanti alla Porta di Ferro.

Udita tal nuova feci toccare alle armi, invitando nell'isola frapposta il Barone di Erbeville con 500 cavalli ed altrettanti pedoni in groppa additandoglii il sito ove potesse restringere il passo alle barche. Ma trovarono così rapida la corrente, che non ebbi l'intento, benchè facessi rinforzate con nuova gente più atta, il detto Colonnello col suo Tenente. Si fece ogni cosa con maturo consiglio, ma nulla giovò a trattenere il passaggio delle barche.

Sulla mezzanotte fui avvisato che comparivano da Novigrad otto Turchi con la plenipotenza del trattato. Io per secondare l'impresa ed accrescere vieppiù il terrore, feci all'alba marchiare il Colonnello Erbeville con 300 in 400 cavalli alla difesa di un forte alzato di là dall'acqua e mi studiai di tirare con i cavalli le barche di là dal fiume, ma vedendone due affogati desistei dall'impresa.

Circa il mezzo giorno desisterono gli otto Turchi con le capitolazioni ratificate (de' quali si ha il tenore in fine della presente relazione), stupito e contento della vanità di mal concepite speranze, quanto era di chiudere e passare sì vasto fosso come il Danubio. Ciò non ostante ordinai al Colonnello Erbeville che accendesse spessi fuochi, desse frequenti allarmi per acerescere il terrore. Mentre io stavo divisando con gli otto Turchi che rispedii con l'ordine di dovermi consegnar nelle mani 24 dei più riguardevoli fra loro, per cautela del primo punto, assai scabroso per la dedizione della Piazza, protestando di voler maturare bene la faccenda.

Fatto questo, ordinai al Barone di Orlich, Prefetto delle Guardie, che si avanzasse con 200 cavalli alla Porta di Ferro, ove si erano arenate le barche per tentarne il bottino e per dare maggiore apprensione al nemico. Sortì l'effeto, perchè alla sera mi furono condotti li 24 ostaggi richiesti e mi consolai di veder stabilito il trattato con sì poca apparenza di conclusione, poichè io avevo meco solamente quattro Reggimenti e mezzo, senza cannoni, e mortari, due giorni prima rimandati con pochi pedoni, con le quali era forse impossibile condurre a fine un tale acquisto.

[illegible]essano i medisimi Turchi fatti schiavi ed i più accorti fra 325 Cristiani rimessi in libertà, che li suddetti 15 mila Giannizzeri alla vista dell'armi Cesaree, si erano o dati alla fuga o venivano tagliati a pezzi dalle medesime, poichè due miglia sotto Orosova accorgendosi che gli Alamanni stavano accampati tra la detta Orsova e Novigrad, se ne mise in fuga di essi un numero di 10 mila, verso le montagne e le selve, asportando il bottino più prezioso; gli altri 5 mila, con Rasciani e Valacchi, caddero nelle insidie tramate ai suoi e vedutine uccisi duecento, fuggirono abbandonata la preda.

Caso in vero di mera fortuna, l'onor del quale deve attribuirsi a Dio prima e poi alle armi invitissime di V. M., mentre al solo suo nome, s'imprime nel cuor dei nemici venerazione e terrore. Credo certo se ne avessi la facoltà necessaria che in breve tempo ridurrei questa Provincia, avendo, senza maneggio e senza sfoderar la spada neppure d'un soldato, stipulate le convenzioni.

Per rimuovere da me ogni traccia di privato interesse, avevo deliberato di mettere a piedi di V. M. il denaro da acquistarsi secondo l'accordo, e non potendo per mia parte impedire il passo alle barche, per l'altra non volendo s'imputasse di averglielo conceduto, stimai prova maggiore della mia attenzione, ed ossequio alla M. V., appigliarmi a questo consiglio.

In questi frangenti il Gran Cancelliere e Bano di Valacchia, Nipoti di quel Principe, vennero a pregarmi da parte sua di desistere dalla marcia per i suoi stati, acciò i Tartari dope la mia uscita non pigliassero occasione d'invaderli.

Risposi persuadendoli col fatto a non temere; credessero come il nemico atterrito rendeva una Piazza forte e ben munita, non ostante che io fossi accampato di quà e di là si accostassero 15 mila Giannizzeri de' quali non avrei potuto impedire il soccorso. Molto meno dunque era da apprendersi impensata incursione ove noi in campo aperto potevamo star loro a fronte e combatterli.

Promisi di procedere con buoni ordini e rigorosa militare disciplina, come avevo cominciato, confidando che sarei stato provvisto delle necessarie vettovaglie. Per altro non potevo mutar cammino, ritornando a Corona termine prefisso, per altre strade molto disastrose ed alpestri. Che giunto a Corona ad ogni cenno di S. A. le avrei prestata ogni assistenza possible; procurando non irritare quel Principe, ma tenerlo bene affetto e confidente con buone parole ed espressive di complimenti.

Purtroppo stavo sopra pensiero che, nel dare l'ultima mano

all'opera, come macchina appoggiata a deboli fondamenti, potese di leggieri vacillare per ogni sinistro evento, quando sotto il 19 corrente accadde che quel famoso e scellerato ladrone di Tekely con circa 300 dei suoi seguaci, tra le 5 a sei ore del giorno, assalì d'improvviso i Rasciani rifuggiati nel tempio del borgo e tagliò a pezzi da 1000 di quelli, che per mancamento di navi da traggittarsi erano rimasti indietro.

Così a mano salva incendiò e demolì il borgo presso la città, affondò le barche che più confidentemente navigavano, fece mettere in prigione legato il commissario Imperiale Offen, sopraintendente della munizione, col suo Cancelliere e Servitore ed il mio Tenente e Cornetta che avevo mandati ad esigere il contante, nell'atto medesimo che stavano numerando la somma. Nè punto divertì il tradimento che io facessi subito tener sotto custodia li 800 Turchi che alla Porta di Ferro si trovavano liberati in vigore dell'accordo, quali furono spogliati e divisa la preda e mi saranno alli 21, condotti nel Campo. In tali accidenti spedi un Agà del cui ritorno sotto pena della vita presi sicurtà da due dei suoi; li consegnai lettere per li miei Uffiziali, con comunicazione al Bassà che non dovesse lasciarsi sovvertire dall'empio Tekely ad azione così infame di tradire la fede data, poichè altrimenti in verun altra congiuntura si sarebbe creduto a tutta la nazione, dalla quale non mancherebbe occasione in ogni luogo di compensarsi e che avrei pubblicato per tutto un atto tanto indegno.

Sebbene pareami d'aver compiuto abbondantemente, sebbene invano, alle mie parti, pur condiscendendo ai pianti delli ,. . . 24 ostagi lasciai che spedissero indirettamente un altro Turco che non è ritornato o come spergiuro o come trattenuto da essi, che non danno alcun indizio a pensare a liberarli.

Sulle 12 del mezzo giorno, gonfiatosi il fiume, le barche al favor del vento e della Cavalleria Tekeliana, facevano con buon ordine la loro navigazione, radendo l'opposta riva. Subito me ne avvidi feci passare all'Isola il Colonnello Magni con cavalli e Fanti in groppa per danneggiarla, ma tutto invano, essendo riuscito predarne solamente due slontanatesi dalle gregarie.

Ho relazione che sono andate a male da 800 barche, ed altre 200 da Belgrado in quà si sono sommerse; nè vi è dubbio che sarebbe stato un pingue bottino, se il fiume ed i naufragi non l'avessero defraudato. Me ne rincresce assai, ma molte più della parola data, delli schiavi miei Ufficiali e di questi Turchi. Dissimulo per ricavarne qualche notizia.

Asicurato da Signori Valacchi, procuro di terminare la faccenda col concerto di precludere ai traditori ogni scampo. Se riusciva la trama, in cui il Principe di Valacchia ha dimostrato gran prudenza al nostro partito con fare accorrere i paesani e spedire tre patenti in mio nome, certo che non ci scappava dalle mani, perchè calando da Orsova vidi gli Rasciani ed Aiduchi che ne seguitavano la traccia. E si vocifera ancora che, uniti ai Villani, li daranno assai che fare a salvarsi. Ora circa li 24 ostaggi come ,interesse spettante a V. M. nulla delibero fuorchè di mandarli ben custoditi a Corona. Circa gli Schiavi 800 presi alla Porta di Ferro, benchè mi sia lecito, pur non m'è decoro imbtattare

di quel sangue la spada, che più volentieri impugno contro gli squadroni in battaglia.

Oggi li 25, passate le barche e la Cavalleria del Tekely, ho spedito esploratori a riconoscere la serie del fatto. Riferiscono che le vettovaglie e munitione è totalmente guasta da' fuggitivi, che vi hanno lasciati 8 piccoli cannoni di bronzo, quali ho fatto asportare e demolire subito la città incendiata. Così mi renderò grato al Principe di Valacchia, che potrà risarcirne la propria Orsova, non tornando il conto a presidiare d'Alemanni fortezze tanto remote.

B.

CAPITOLI NE' QUALI SI CONCEDE PASSAPORTO ALLA GUARNIGIONE DI NOVIGRAD ED A' FUGGITIVI DA BELGRADO.

I) In esecuzione de' capitoli stipulati alle 4 dopo mezzogiorno i Turchi consegnino subito il Castello di Novigrad, da presidiarsi a beneplacito dell'Ecc. mo Generale Conte Veterani, lasciativi ivi armi, munitioni, cannoni con loro attrezii. Per maggiore cautela resteranno 24 de' suoi Turchi per ostaggio e i Tedeschi saranno transportati dalle barche istesse sulle quali arriveranno li Turchi.

II) Tutti i Cristiani, di qualunque condizione e sesso saranno rilasciati illesi con i loro beni sotto pena di nullità d'accordo in caso di contravvenzione

III) Non sia lecito ad alcuno della guarnigione di Novigrad o de' Turchi fuggitivi da Belgrado ed altrove inferire alcuna molestia a sudditi Rasciani e Cristiani del paese.

IV) I fuggitivi da Belgrado paghino 75 mila in contanti e 25 mila in quel genere di merci, oro, seta e simili a soddisfazione dell'Ecc. mo Generale Veterani, conforme la tassa sopra le barche che avrà fatto il Bassà.

V) A quest'effeto le navi si accosteranno una per volta all'Isola pagando la sua quota, ma se volessero pagare la somma per intiero, possono proseguire liberamente il loro camenino.

VI) Domani li 18 si presenteranno nel Campo Cesareo il Bassà con due Turchi per ogni luogo da trattenersi sino al pagamento della somma e adempimento di questi Capitoli.

VII) Tanto a' Turchi del presidio di Novigrad, quanto a Turchi fuggitivi da Belgrado, si promette scorta di milizia Tedesca sino a Vidino con passaporto per l'insulti dei Cesarei e Predatori Valacchi.

VIII) I Turchi di Vidino rilasceranno tutti i Marinari Cristiani senza danno e incomodo.

Quali punti sono stati dall'una e dall'altra parte stabiliti e firmati con la propria soscrizione e sigillo.

Dato nel campo Cesareo a Quernez 15 agosto (1688).

C.

RELAZIONE DELLA VALACHIA MANDATA ALLA MAESTÀ DELL'IMPERATORE DAL GENERALE MARESCIALLO TENENTE VETERANI, IL PRIMO D'OTTOBRE 1688 [77]

La Valacchia tutta contiene in se stessa diciasette [78] distretti, o comitati che vogliamo dire, senza alcun luogo murato, non venendo ciò loro permesso dai Turchi. Secondo le relazioni per l'Alloggiamento delle truppe, si ricava che in ciascheduno di essi vi si possa acquartierare un Reggimento. Il paese è naturalmente forte, consistendo in boschi, e in valli, le fortezze della Valacchia, particolarmente in quela parte per dove siamo marciati. Alla mano dritta della nostra marcia, verso il Danubio, dicono essere un bel Paese, tutto in pianura fertile, munito di villaggi e monasterii.

Le di loro principali entrate consistono in copiosa quantità di grani, vini, bestiami e miele, bastevole particolarmente in tempo di pace a provvedere altre Provincie come succede. L'umore di questi popoli lo ritrovo instabile, subitaneo e brutale, connoscendo non esservi altro mezzo che la sola forza per fargli mantenere ciò che promettono, e senza questa verun fondamento vi si puol fare. Non ostante che Belgrado sia caduto a S. M. l'Imperatore, con tutto questo, Nicopoli, città dell'altra, parte del Danubio, non lascia d'essere la chiave della Valachia, si come altra dalla nostra banda sarebbe Orsova — se fosse un luogo forte, benchè il posto della Porta di Ferro, sia molto angusto e che nor confini che con l'estremità della medesima Valacchia, nel cuore della quale, da questa parte, lungo la riva del Danubio trovansi tre fortezze turche, nominate: la prima Kulla, la 2-a Giurgion, la 3-a Braila, oltre il passo di Bugiacco, nominato Foksan, nei confini della Valacchia, che comunica parimenti con il passo di Bossa, per il quale i Tartari passano ordinariamente in Transilvania. E questo tiene ancora in maggior freno i Valachi delle sopra accente fortezee turche. All'incontro noi non abbiamo che il passo d'Orsova e il passo chiamato Dragoslav e Ruchal [79], quaranta cinque leghe di marcia distante dal primo, vicino alla Porta Rossa, quattro ore lontana da Corona. Per passare questa montagne con quattro Reggimenti e mezzo, e col necessario bagaglio, con l'aiuto ancora della notte, senza pur perdere un momento di tempo, vi si sono consumate otto giornate e mezza. Vi è ancora il passo di Bossa in Transilvania in Valacchia [80], quaranta cinque leghe di marcia, come appare nella delineata carta che acclusa qui mando.

Paese del tutto sterile, con boschi e montagne, che ha quattro fiumi senza ponti, chiamatti: il primo, Zii, il 2º, Olt, il terzo Arges, il 4º Dibo-

[77] Există 3 copii; două cu titlul: «Relazione della mia marcia in Valacchia con quelle circostanze possibili che ho potuto osserbare».

[78] In altă copie, fraza de început vorbește de 19 județe.

[79] Rucăr și Dragoslavele.

[80] In altă copie fraza aceasta este puțin schimbată: «Conforme il disegno che mando accluso, si contano a cinque leghe di marcia da Orsova alla nostra uscita di Valacchia in Transilvania».

vissa [81]; due dei quali anche nella più arida stagione non si possono passar senza barche e similmente gli altri due, quando vanno le pioggie. Dopo passata la prima acqua, trovasi una città nominata Craijova, che consiste in alcune miserabili case sotto terra, come anche nel progresso del cammino trovansi diversi Monasterii, nei deserti e boscaglie.

Passato poi il fiume Olt, s'incontra la pianura, però sempre interrotta da boschi e montagne, qual pianura s'allunga per quattro giornate di marcia fino a Piteste, luogo che, se bene stimato per una città, si può prendere per un villaggio, il di cui circuito è fertile e particolarmente boschi e valloni e montagne, e da questo luogo con difficoltà vassi poi a Porta Rossa, sopra nominata, onde nel paese visto con gli occhi propri, oltre la sterilità, non avendo trovato che qualche poca quantità di miglio in certi luoghi, non vi sono nè villaggi, nè città, toltene le tre mentovate; e anche Campo Longo, che pur lo stimano una delle più belle, non si può prendere che per un buon villaggio.

Questa è dunque la costituzione del paese visto.

Dalla parte poi a man diritta a questa, le relazioni sono ottime, ma alcuno di noi non l'ha veduta; così per quello si è veduto, non è possibile alloggiarvi truppe, e nel paese dove vi sarebbe questo comodo, è da considerarsi il passo sopradetto di Bugiacco, Nicopoli, e le sopra nominate città e fortezze turche. Devesi inoltre considerare la difficoltà dei tre passi per mandare, occorendo soccorsi in questa provincia e dovendosene ritirare, mentre non convenendo bene con i Valacchi, per mancaento di pane, non potrebbesi proseguire la marcia. Deve aversi in considerazione dalla Corte che tutte le offerte e esibizioni che i Valacchi presentemente fanno, non le fanno *che segretamente, come anche le contribuzioni che accorderanno*, mentre nello stato presente sono da ogni banda totalmente al turco soggetti; onde volendovi poi alloggiare truppe, e goder la Provincia in servizio di S. M., quando le contigenze lo comporteranno, sono necessarii diciotto o venti Reggimenti, tra Infanteria, Cavalleria e Dragoni, come ancora cannoni, per impadronirsi dei' sprodetti luoghi occupati dai Turchi, che secondo l'esempio, che s'è veduto, che alla caduta d'Orsova senz'alcun soggetto di ragione i Turchi abbandonarono Vidin per 5 giorni.

Si quó lunque *arguire* che non vi sarebbe grand'ostacole per conseguirne l'intento, assicurando prima il passo di Bugiacco, e senza effettuar ciò, per l'*instabilità dei Valacchi*, non v'è da far fondamento in detto paese. E alloggiandovisi le truppe, senza far precedere le dette operazioni, subito che gli abitanti cominciassero a sentir l'incomodo dei quartieri, abbandonerebbero le proprie case e farebbero come appunto fanno nel passaggio dei Tartari, ritirandosi ne' boschi sicuri da ogni insulto, lasciando le di loro case ma senz'alcuna cosa dentro.

Nel Paese, oltre le quattro accennate riviere, che rendono impossibile il darsi mano l'uno con l'altro, vi sono gli angusti de nominati passi, tanto in entrare, come in sortire.

In questa mia marcia ho cercato di umanizzarli. Non hanno però tralasciato di scorprirmi che ben conoscono il forte del Paese, quale

[81] Dâmbovița.

senza scacciarne prima i Turchi, non è da superarsi. Ciò facendo per il contrario, si constringono gli abitanti a fare forzamente quello che praticano presentemente verso de Turchi, ai quali danno quattro cento, o cinque cento borse annue, oltre l'assistenza dei cavalli e viveri. Stanno continuamente dei Turchi alla di loro Corte, sollecitando i tributi, ai quali sono costretti fare considerabili regali, per il che si rende poi impossible poter contribuire ad altre bande.

P. S. Fortificandosi Foksan s'assicurerebbe la Valacchia e Transilvania dalle scorrerie de Tartari [82].

[82] O însemnare pe ultima pagină spune: «Primo Ottobre 1688. Relazione della Valacchia.

Ep. Bucevschi Rococo

L A   C E N A C L U

Cenaclul nu este, după cum s'ar putea crede, o clădire unde se adună scriitorii ca să pună la cale fapte mari, ci o cameră modestă, într'o cârciumă, în care se întâlnesc o seamă de pensionari şi oameni legaţi de anumite obiceiuri ale paharului. La început, acest loc a fost numit «S. A. P. P.» («Să avem paharul plin»), însă pentru că nu plăcea unora dintre participanţi i s'a zis cenaclu. Orele de adunare sunt acelea din preajma prânzului şi cinei, iar cei cari iau parte în mod obişnuit se numesc membri. Ca să poţi fi admis în cenaclu trebuie să fii sau să fi fost funcţionar într'o instituţie de stat (— fac excepţie dela această regulă artiştii, cari sunt membri de drept, fără nici o formalitate —); să fii recomandat de un membru al cenaclului şi să fii deprins cu toate obiceiurile paharului. Numai eu am fost primit fără condiţiunea din urmă, din pricină că fusesem recomandat de preşedintele cenaclului, care, fără să se supere, bea şi partea mea. Uitasem să spun că una dintre condiţiunile principale este să-ţi placă vinul cenaclului şi să-l bei numai cu sfertul sau litruţa, cum spun Oltenii. Conducerea cenaclului o are un fost Administrator financiar ieşit la pensie înainte de vreme şi care, probabil, îşi are meritul de a fi fost iniţiatorul acestui loc de întâlnire. In cea mai mare parte membrii sunt pensionari, ingineri, doctori, magistraţi, ofiţeri superiori, un fost inspector financiar, câţiva profesori, dintre cari unul de muzică (pentrucă acesta are un cor la biserica Sf. Dumitru, nişte prieteni îl porecliră «Colivaru») şi câţiva artişti dela Teatrul Naţional din localitate. Camera nu este mai mare decât locul celor optsprezece scaune, dintre care patrusprezece ocupate şi patru libere, toate aranjate în jurul unei mese lungi şi late. Pereţii sunt proaspăt văpsiţi în gris, cu floricele, fără niciun gust, până la jumătate; iar la cealaltă jumătate este capitonată cu imitaţie de stejar, terminată cu o poliţă, unde se află înşirate caricaturile membrilor, făcute tot de un membru al cenaclului, pe care Nea Niţă l-a poreclit Mâsgâlici. Figurile proeminente ale cenaclului sunt: Nea Niţă Pitpalac, Preşedintele şi Tache Purcea. Nu lipsesc din cenaclu nici pretinşii scriitori ai provinciei, printre cari şi un avocat, autor de reviste locale inspirate, nu de puţine ori, de atmosfera cenaclului. Apoi câţiva epigramişti, din ale căror producţii reţin:

Dacă Niţă Smărăndescu
Ar avea potcap şi frac,
Toată lumea i-ar surâde
Şi i-ar zice Pipalac.

Intr'una din zile, în completul de şedinţă al cenaclului, am avut şi eu cinstea să arunc câteva săgeţi ca aceasta:

Preşedintele Mitică,
Om cu vază şi isteţ,
A făcut să-i crească 'n burtă
O movilă de bureţ.

In loc de aplauze am primit dela d-l preşedinte o privire ascuţită pe deasupra ochelarilor.

Inainte de ora stabilită pentru aperitive, la cenaclu este întotdeauna pustiu; doar vântul cât mai face sgomot cu geamul din spate, care, în lipsa membrilor, stă deschis pentru aerisire. Oricine ar îndrăsni să intre înăuntru este oprit de următoarea inscripţie cu literele de o şchioapă:

«CENACLU»
«STRICT INTERZISĂ INTRAREA PERSOANELOR PARTICULARE»

Primul sosit dintre membri este Niţă Smărăndescu, om de peste şaptezeci de ani. Nea Niţă, cum i se zice, iar gurile rele mai adaugă şi «Pitpalac», e proprietarul unei sforicele de moşii din comuna Tei şi este o fire foarte uşor impresionabilă din care cauză unele glume ale membrilor s'au transformat în adevărate tragedii. Câţiva au fost nevoiţi să părăsească societatea, iar celor cari au mai rămas nu le-au venit încă apa la moară. Nea Niţă nu este un membru tocmai vechiu al acestei organisaţiuni, însă atât s'a înfipt în scaunul pe care şade şi şi-a legat atât de strâns picioarele de masa unsuroasă a cenaclului, încât nu ştiu dacă va mai părăsi societatea până la obştescul sfârşit. Dela o vreme, figura fumurie a lui Nea Niţă a devenit nespus de interesantă. In permanenţă, chica lui aşezată pe dreapta — şi are un păr foarte des — e gata de răsboiu şi flutură ori de câte ori Nea Niţă pomeneşte: San Bartolomeu, Policlet, Mama lor, Colivaru sau inchiziţia fiscală, cuvinte în care îşi descarcă toate of-urile. In asemenea momente, faţa lui Nea Niţă Pitpalac se crispează, ridurile se întăresc, iar ochii se aprind ca la un tigru în pericol de moarte. E de ajuns ca unul să amintiască un nume dintre cele cinci şi focul s'a şi aprins. Nea Niţă se scoală în picioare, mustăţile se încordează, sprincenele se unesc cu scânteele din ochi, iar o mână ce pare mai lungă de cât trupul, ameninţă în gol, de ai impresia că primul care îşi va lua pedeapsa va fi însuşi Dumnezeu.

Nea Niţă Pitpalac nu e gras; din contră, după aspectul hainelor ce le poartă, ai crede că a fost mai voluminos. In orice caz, hainele stau pe el de par'că ar fi de pomană. Singura lui podoabă e lanţul dela ceas, care luceşte deacurmezişul pieptului ori de câte ori se înalţă ca să-şi facă dreptate sau să ameninţe pe Policlet şi Colivaru. Uitasem să spun că Nea Niţă mai are un nume înscris în pomelnic, pe Simescu, perceptorul dela Tei, însă de acesta nu pomeneşte decât atunci când îşi aminteşe că l-a văzut într'o zi la restaurantul Minerva luând masa cu însuşi controlorul, care, se zice, a fost anchetatorul lui Simescu, în

urma unei reclame a lui Nea Niţă. Când e singur este foarte liniştit şi fumează de rupe pământul. Când sunt şi ceilalţi membri, cel mai mult vorbeşte Nea Niţă, fiindcă el a fost prieten bun cu Tache Ionescu, Nicu Filipescu, Petrache Carp, Marghiloman, însfârşit cu toţi oamenii mari politici, cari au trăit cu câteva decenii în urmă. A avut de-aface cu toţi marii proprietari ai ţării, pentrucă în timp normal a fost şi el mare proprietar. Cu toţi a stat la masă şi a luat parte la ospăţuri unde se petrecea ca în poveşti. Nu-i vorbă, se mai laudă el Nea Niţă, mai ales când vorbeşte de Moldova şi bălţile Dobrogei, dar sunt şi multe adevăruri în spusele lui. Un lucru e interesant: la cenaclu nu l-a chemat nimeni şi nici nu i-a zis «bine ai venit». Totuşi s'a impus atât de mult şi a căpătat atâta autoritate, încât adesea chiar preşedintelui îi tremură ochelarii de energia şi pumnul ameninţător al lui Nea Niţă. E tocmai ca în nuvela lui Negruzzi : «dacă nu mă vreţi voi, vă vreau eu».

Intr'o zi, fiind vorba de admiterea lui Nea Niţă între membrii cenaclului, preşedintele, care trebuia să hotărască în ultima instanţă, înainte de a-şi da votul, aruncă o privire asupra celui nechemat, dar când îi văzu jarul de pe marginea ochilor şi mai ales înţepenitul mustăţilor şi mişcatul urechilor, lăsă ochii în pământ şi zise un «da» ca din fundul butoiului, deşi în sufletul său nici prin gând nu-i trecea să facă tovărăşie nepoftită cu Niţă Pitpalac.

Nu e om înalt Nea Niţă, dar e plin de energie, cu toate că poartă în spate şaptezeci de ani; la vârsta lui se ţine mai bine decât mulţi tineri.

Cu câteva zile înainte de a intra în cenaclu, Niţă Smărăndescu s'a înscris în partidul liberal. E adevărat că de multă vreme îl rodea caria sufletului şi nu ştia unde să-şi acuieze svârcolirile lui de vechi tachist, însă odată cu venirea liberalilor la putere i s'a luminat înaintea ochilor. Nici nu trecu o săptămână de guvernare şi Nea Niţă s'a prezentat în carne şi oase la şeful organisaţiei, prefectul judeţului, cerându-i sus şi tare că voeşte să depună jurământul ca un ostaş simplu ce este, fără nici o pretenţie măcar la gradul de caporal. I-a spus apoi, c'a venit în partid pentru orgoliul lui de vechiu conservator şi că acum cel puţin la sfârşitul vieţii să dovediască foştilor săi adversari — liberalii de altădată, — că ştie să lupte pe ori ce front s'ar găsi... După depunerea jurământului, când să iasă din prefectură l-a rugat încet pe prefect să-i repare strada şi trotuarul, fiindcă au prea multe gropi. Gentil ca toţi politicianii, prefectul a admis în totul cererea lui Nea Niţă, regretând chiar că a cerut numai atât. O rază de lumină ce pătrundea pe săli dinspre răsărit a permis să se observe pe faţa lui Nea Niţă un zâmbet de mulţumire radiat prin vârful mustăţilor şi o strălucire a ochilor, care arătau pe omul satisfăcut şi plin de faima cuceririi. La coborîrea scării care ducea către ieşire, Nea Niţă văzu un cunoscut ce stătea rezemat. Nu ştia cum îl chiamă, dar ca să-şi potoliască pentru o clipă bucuria, ce-l copleşise, îi întinse mâna, o scutură de gata-gata să i-o scoată din umăr şi îi spuse cu energie:

— Astăzi m'am înscris la liberali pentru ca să fac ordine... Necunoscutul nu zise nimic, zâmbi şi dădu din cap în semn de aprobare, însă un mucalit dela spate, care probabil îl cunoştea mai de multă vreme, îl completă: — «Da, ordine la Pitpalaci» !

Doamne, Doamne, atunci să fi văzut pe Nea Niţă cum s'a încruntat, cum a ridicat bastonul şi cum a aruncat privirile pline de întuneric, de ură şi de focul scânteietor al ochilor! O clipă privi la toţi cei de prinprejur, căută să pătrundă făptaşul, dar nu-l găsi. Atunci, oarecum învins, lăsă capul în jos, porni către prima treaptă şi cu dispreţ adăugă: — «San Bartolomeu!»

Al doilea sosit după Nea Niţă este domnul preşedinte, urmat la câteva minute de colonelul Constantinescu, poreclit şi Tache Purcea. Cel dintâiu, o figură de egiptean, nici înalt nici prea scurt, şarjează cu privirea lui de crocodil toate colţurile cenaclului, dar nu vede decât pe Nea Niţă sprijinindu-şi capul în mâini şi gândindu-se poate la partidul politic în care s'a înscris de câteva zile. Desigur, ca oricare preşedinte, vederea numai a unui singur membru nu poate decât să-l indispună. In orice caz, prin sticla ochelarilor, groşi de nu ştiu câte dioptrii, aruncă o privire cu câteva mii de înţelesuri asupra lui Nea Niţă, îşi scoate paltonul cu blană de samur şi se aşează pe primul scaun de lângă capul mesei din dreapta. Se zice că acesta este scaunul preşedintelui, care nu se ocupă de nimeni. Mitru, băiatul din prăvălie, soseşte cu litruţa de vin şi sticla de borvis. Fostul administrator financiar, care la ieşirea din serviciu a avut grijă să se aranjaze cu o licenţă în băuturile spirtoase la «Spirtaru», pare destul de tânăr pentru a se chema pensionar. Nimic nu-i trădează bătrâneţea, afară de ochelari; încolo, părul e tot castaniu, faţa roşie ca un harbuz moldovenesc, iar corpul, — slavă Domnului, — numai burta cântăreşte vreo 40—50 kgr. Că merge încet?! Aceasta e în firea lui, fiindcă după nume se crede descendent dintr'o familie veche de domn din Moldova, dacă nu mă înşel «Racoviţă»; după naştere însă e fecior de popă dintr'un sat din judeţul Fălciu. Dealtfel, domnul preşedinte nu uită niciodată, când e vorba de locul său natal, să adauge că tot în judeţul Fălciu s'au născut Domnitorul Cuza, Cogălniceanu, Veniamin Costache şi — după unii — Dimitrie Cantemir.

Când este adunare mare, adică atunci când toţi membrii sunt prezenţi şi cu litruţa dinainte, preşedintele vorbeşte rar, fără a uita vreodată ca din ochii săi şireţi să mai arunce o privire cu două sau mai multe înţelesuri. Din cauza aceasta, membrii cenaclului l-au poreclit «şarpele cu ochelari», adică e şiret ca un şarpe şi se strecoară tot ca un şarpe fără să poată fi observat. Când membrii sunt în plină şedinţă şi când unele suliţe ascuţie sunt îndreptate contra lui Nea Niţă, cele mai interesante priviri ce se aruncă asupra preşedintelui sunt numai ale lui Niţă Pitpalac. Aceasta, nu pentru că l-ar iubi prea mult, ci pentrucă el are impresia că porecla de «Pitpalac», afişul cu candidatura şi alte multe năsdrăvănii ar pleca numai dela preşedintele cenaclului. Adevărul este că acel care a venit întâiu cu maşina de tablă ce cânta «pitpalac» a fost însuşi preşedintele, fiindcă el nu putea concepe să intre un membru în organisaţie fără asentimentul său şi recomandaţia comitetului. Nea Niţă a trecut peste toate aceste formalităţi şi faptul acesta i-a atras zeflemeaua fină şi ascuţită a «Moldoveanului pehlivan», cum îi zicea Nea Niţă când nu era prezent. Dar câte nu i-au

făcut! Scaunul s'a rupt în urma unei explozii, sticla şi paharul au fost răsturnate de o mână nevăzută, caricatura i-a fost învelită în beteală şi doliu şi însfârşit făcut şi candidat de deputat al Partidului Liberal. Chestiunea cu candidatura a fost dintre cele mai cu haz. Intr'o noapte, pe timpul când se măsluiau toate reclamele politice şi partidul liberal era la putere, lui Nea Niţă i-a fost lipit pe perete un afiş cât toate zilele de mare. Cum avea insomnie, Nea Niţă, obişnuia să se scoale disdedimineaţă. Când de-abia se luminase, sergentul din post strigă pe domnul proprietar. Nea Niţă crezând că e vreo ordonanţă întârziată la băutură, ce şi-a adus aminte acum în zorii zilei de Margareta, servitoarea sa, nu prea se dădea să iasă din casă, când după câteva bătăi mai puternice auzi strigând: «domnule Smărăndescu! domnule Smărăndescu!»

— «Ce este frate?» întrebă gălăgios Nea Niţă cu sprincenele încruntate ca ale lui Atila, dând fuga până la marginea cerdacului.

— Ce să fie, domnule Smărăndescu, ia un afiş pentru candidatura dv. ca deputat v'a acoperit peretele», făcu sergentul privind în jos si zâmbind pe sub mustaţă.

Incunoştiinţarea sergentului făcu să-i cutremure tot corpul şi fără să mai întrebe ce'i şi cum, se coborî în stradă, unde nu mică i-a fost mirarea când citi:

CETĂŢENI VOTAŢI PE CANDIDATUL GUVERNULUI
«NIŢĂ PITPALAC»

Ni...ţă ...Pit...pa...lac.., silabisi fără glas Nea Niţă.

După ce îşi mai aruncă privirea încă odată şi mai citi afişul cu litere de o jumătate de metru, îi veni să înnebuniască. Tot părul de pe cap se adună într'o movilă ţuguiată, iar mâinele îl trăgeau de parc'ar fi vrut să nu mai rămână niciun fir. Tulburat ca o mare pătrunsă de furtună, şi gemând în suflet ca o fiară rănită, după câteva clipe zise sergentului:

— «Rupe, te rog, porcăria asta, că-ţi trimit un bacşiş prin Margareta». Şi ca o săgeată se strecură înăuntru.

Pe urmă să-l fi văzut la cenaclu pe Nea Niţă, cum mai fierbea şi cum mai tuna contra lui Policlet, Colivaru şi Mâsgâlici. Cu mâinile aşezate în şolduri, cu bastonul lui de câteva kgr. răstignit pe masă şi cu mustăţile de par'ar fi vrut să arunce săgeţi din ele, privia străpungător şi întrebător pe preşedinte:

— «Auzi d-ta? Niţă Pitpalac candidatul guvernului!» La această isbucnire toţi pufniră de râs, iar unii mai neprevăzători se lăsară într'un hohot care făcu să răsune toată casa.

— «Nu râdeţi, domnilor, că nu e de râs!» Toţi amuţiră, dar cu priviri ascunse măsurau lungimea bastonului care se clătina la toate mişcările lui Nea Niţă şi care devenea tot mai furios la gesturile înfierbântate ale stăpânului său.

Nea Niţă se opri, pătrunse mişcările spectatorilor, apoi pe un ton de adâncă durere continuă:

— «Da! Nu e de râs, fiindcă am ajuns om bătrân să fiu batjocura

dv. şi în orice moment bun de internat la Paulian. Gândiţi-vă! Pe stradă «Pitpalac», aici «Pitpalac», în familie «Pitpalac», de mă culc mi se pare că din colţurile casei cineva strigă «Pitpalac», în somn «Pitpalac», iar când mă scol, sergentul mă chiamă să-mi spună că «Pitpalac» este şi candidatul guvernului». Aici îşi înghiţi un nod ce i se opri în gât. Aşteptă să vorbească cineva, dar nimeni nu zise nimic. Era ştiut de toţi membrii, că atunci când Nea Niţă este necăjit, nimeni nu mai trebuie să vorbiască; să fie lăsat în pace să se potolească singur, ceiace într'adevăr se şi întâmpla, căci după câteva momente îl vedeai istovit ca o flacără ajunsă la sfârşitul existenţii sale.

Când îl văzu aşezându-se potolit pe scaun, preşedintele crezu că e momentul să mai primenească atmosfera prea încărcată de răsuflările pline de venin ale lui Nea Niţă şi după o mică pauză adăugă:

— «Policlet, Colivaru şi mama lor!»

Nea Niţă pufni pe nas ca un taur şi se ridică să mai spună ceva, probabil de data aceasta una la adresa preşedintelui, când uşa se deschise şi intră pe uşă Administratorul Financiar de Incasări şi Plăţi. Atunci, ca şi cum ar fi fost atins de o lovitură de cuţit, Nea Niţă se adresă noului sosit cu următoarea apostrofă:

— «Poftim! Uitaţi-vă! A sosit auto-dafeul meu! Acesta care în tovărăşia lui Simescu mi-a pus ciucuri roşii la hambar» — şi căzu obosit pe scaun ca un sac plin cu grăunţe.

Asemenea situaţiuni erau bine cunoscute, astfel că întregul cenaclu socoti momentul să isbucniască în zarvă mare. Preşedintele pune sub masă în funcţiune maşina de tablă, ale cărei clape începură să ţipe asurzitor: «Pitpalac, Pitpalac, Pitpalac»...

Nea Niţă rămase cu ochii holbaţi, privind drept înainte fără nici un obiectiv, apoi ca lovit de un curent se ridică ars de pe scaun, îşi luă pălăria şi bastonul şi ieşi zicând: — «Mama lor şi Mama voastră!»

Al treilea care venea după preşedinte era colonelul Constantinescu, poreclit şi Tache Purcea, membru foarte activ al cenaclului, dar şi foarte meşter în ţesutul intrigilor împrejurul lui Niţă Pitpalac. Tache Purcea şi preşedintele scormoneau şi aranjau numai planurile, pe când Mâsgâlici, Policlet, Colivaru şi alţii le puneau în practică.

Tache Purcea era cunoscut sub acest nume după caricatura ce i-o făcuse talentatul Mâsgâlici, care situată în partea stângă a camerei, aproape de intrare şi puţin umbrită, dădea impresia că într'adevăr mutra colonelului seamănă cu o purcea. Caricaturistul s'a orientat după buza de jos, răsfrântă par'că pe sub barbă. Nasul curge direct din frunte, trasând o singură linie din creştetul capului până la buza de deasupra, rasă proaspăt totdeauna şi întoarsă ca o sfârlă. Poartă părul tuns mărunt, care, din pricină că este tot alb, dă înfăţişarea unei scuturături de puzderii dintr'un fuior de cânepă de curând meliţat. Ochii ard ca două facle, gata oricând să arate că aparţin unui om nedormit. Nu e însurat şi e pensionar, iar la cenaclu vine foarte regulat. Este trecut ca membru activ, face parte din comitet şi mai în permanenţă pleacă cel din urmă. Cu toate că duce în spate şi el aproape şapte decenii, este destul de viguros, ba încă adesea lăcrimează după un pi-

cioruş elegant, după un sânişor sglobiu încărcat de farmecul tuturor ispitelor, dar mai ales după o siluetă robită numai de nouăsprezece sau douăzeci de primăveri !

Tache Purcea a fost colonel farmacist, adică «distribuitor de droguri şi sare amară la nenorocitele de catane», cum îi zicea Nea Niţă. Incă dela intrarea lui Niţă Pitpalac în cenaclu, între colonelul farmacist şi noul sosit s'a deschis un răsboiu pe viaţă şi pe moarte, aşa ca între China şi Japonia, fără retragerea ambasadorilor. Colonelul făcea totdeauna pe îngăduitorul şi căuta să producă milă pentru atitudinea şi faptele lui Niţă Pitpalac; în realitate, uneltea şi şarja alăturea de preşedinte, pentru cele mai grozave drăcovenii, sperând că-l vor face pe Nea Niţă, ori să plece în altă parte, ori să ajungă la balamuc. Intr'o zi, când cenaclul era în păr, după câteva cuvinte schimbate la voia întâmplării, Nea Niţă se ridică în picioare, sprijini mâinile pe masă ca un orator la tribună, îşi holbă ochii însângeraţi şi învăpăiaţi de ură şi îşi propti privirea fixă pe chelia colonelului, care fără nici un inconjur rămase împietrit ca o pradă în faţa duşmanului ei de moarte. Unul dintre membri, voind să producă haz, zise într'o formă neobservată: «Pitpalac». Nea Niţă îşi roti ochii şi mai aprinşi de focul mâniei, căută să afle pe cine îl mânca limba, dar negăsindu-l îşi înghiţi necazul adăugând:

— Hm ! Pitpalac, hai ? Apoi, înfierbântat ca un motor de ultima expansiune a pistonului, se fixă din nou asupra lui Tache Purcea şi după o pauză isbucni:

— «Să-ţi fie ruşine ! Auzi d-ta ? 14.000 de lei pensie pe lună pentrucă a dat droguri şi sare amară la nenorocitele de catane ! Gândiţi-vă ! Patrusprezece mii lei primiţi de pomană ! E tocmai cât câştig eu într'un an de pe moşia mea !»

Dintre membri unul iar nu tăcu şi pronunţă tare :

— «Margareta ! Margareta !» Urmă apoi o pauză de câteva clipe, după care Nea Niţă isbucni din nou:

— «Ai spus bine Margareta domnule ! Trebue să ştiţi că această «Margaretă» a plecat dela mine şi s'a dus la Tache Purcea şi pentru asta»...

Dar n'apucă să-şi termine cuvântul că tot cenaclul isbucni în hohote, cu tot felul de răutăţi la adresa Margaretei, ca după puţin timp unul din fundul camerei să strige :

— «Vrem duel ! Trăiască duelul !»

Şi din infernul fără de sfârşit al cenaclului a ieşit triumfător: un duel între Niţă Pitpalac şi Tache Purcea.

Ion Lupaşcu

F Ă R Â M E   D E   L U M I N Ă

— CIPRIAN PORUMBESCU CĂTRĂ EPAMINONDA BUCEVSCHI —

Două vajnice documente, evidenţiind nu numai foarte cordialele raporturi de prietenie dintre cei doi proeminenţi artişti, dar şi fina sensibilitate a celor ursiţi să aparţină puţinilor aleşi: «Man sollte glauben, dass in dem Sturme der Jahre, in Folge der vielen Heimsuchungen aller Art, der Kümmernisse u. Sorgen grössten Kalibers, das Herz endlich wie

Ep. Bucevschi — Maiolică

ein fossiles Petrefakt hart u. fest werden müsse — aber es ist gerade das Gegentheil: je älter man wird, desto weicher wird das dumme Ding... Insbesondere gilt das von uns, ich meine Sie und mich, denn wir sind, wie man das so im gewöhnlichen Leben nennt — Gefühlsmenschen, und gar oft haben Dinge die Anderen ganz gleichgültig escheinen, auf uns den mächtigsten Eindruck gemacht» (= Ai crede

că'n vânzoleala anilor, cu multele și diversele necazuri și răstriști și griji de cele mai cumplite, inima ar trebui în cele din urmă să devină criță, un petrefact fosil; când colo, exact contrariul: de ce omul îmbătrânește, de ce prosticica de ea tot mai mult se moaie... E mai ales cazul nostru, vreau să zic al d-tale și al meu, fiindcă noi sântem, cum se zice așa de obicei, oameni de inimă, și lucruri, cari altora le par cu totul indiferente, au produs asupra noastră covârșitoare impresii».

Pentru Porumbescu reținem apoi mărturia crâncenei lui mucenicii de pe urma neaverii: și bolnav și subalimentat!... Doctorul îl trimite la țară ca să urmeze oarecare regim lactat. «Ja, der hat leicht reden» (= Da, i-i lesne dumialui să vorbească!) — glosează pacientul, care trebue să se mulțumească doar cu câte-o promenadă prin Parcul-Schönborn și cu... apa minerală «Selter»... Și, desnădejdea celui de istov prăbușit, fizic și moral: «Ihr armer, kranker C. G. Porumbescu, nichts», (= Al d-tale sărman, bolnav C. G. P., nimic)..

Iar răspunsul întrebării, de ce corespondență în nemțește — foarte scurt și lămurit: Fiindcă și Eminescu îi scrie lui Maiorescu dela Berlin în nemțește, fiindcă și Odobescu își scrie rudelor sale franțuzește, etc., etc., etc.

De altfel nu uităm că Ciprian Porumbescu ne-a dat pagini nemțești cu adevărat literare, în cutari alte scrisori ale sale, din stagiunea Vieneză, reale schițe de istorie socială, precum, nu odată, ni s'a dovedit un foarte abil și chiar trainic versuitor [1] *în limba lui Goethe. Rămâne doar ca'n aceste două scrisori de astăzi să semnalăm buiestrirea lui chiar în dezghinuri dialectale:*

«Ein Stern der nicht thut **powidaln**
Kann **kein** Komet **nicht** sein!»

— cu verbul germano-cehesc powidaln (= a «blești» cehește) și cu dubla negație [2] *kein-nicht;* «Das hat man von *die* (= den) Kometen»; «und hat *an* (= einen) roten Gürtl *'kriegt* (= gekriegt)»; «heiss zum *der sticken* (= ersticken)».

Leca Morariu

Wien an 25. Juli 881.

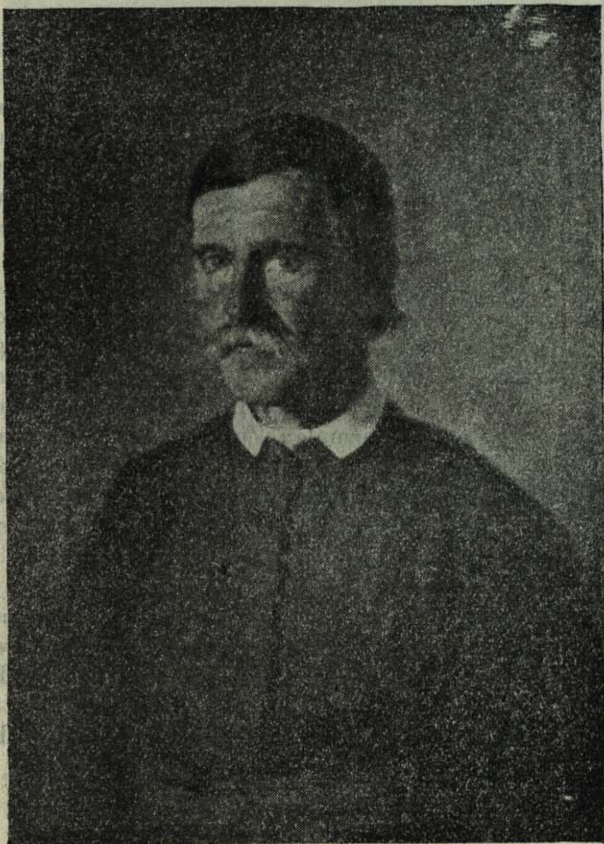
Sehr geehrter Freund!

Geraume Zeit ist seit dem Tage verstrichen, an dem wir uns die Hände zum Abschied gedrückt und uns unter herzlichen Grüssen getrennt. — Sie um Ihr trautes Stübchen in der Corneliusgasse gegen ein weites, mit Lindentafeln voll gepferchtes Gemach in Czernowitz zu vertauschen, ich um zu meinen Notenköpfchen zurückzukehren und

[1] Cf. rev. «Făt-frumos» IX 1934, 35 și 135 și X 1935, 91.

[2] Cf.: «das geht niemand nichts an» O. Weise, **Ästhetik der deutschen Sprache** 1915, 45.

mein gewohntes tägliches Einerlei mit mehr oder minderer Abwechslung fortzusetzen. Fast zwei Monate und ich habe versprochen zu schreiben und ich habe nicht geschrieben. Es ist nachlässig von mir und sollten Sie in meiner Nähe sein, müsste ich mich auf einen gehörigen Rüffler Ihrerseits gefasst machen. — Aber ich rechne auf Ihre gütige Nachsicht und wenn ich Sie auch obenein versichere, dass wohl kein Tag während dieser Zeit vergangen ist an dem ich nicht Ihrer mit aufrichtiger Innigkeit und treuer Freundschaft u. Dankbarkeit gedacht hätte, bin ich vollends überzeugt, dass Sie mir verziehen haben. Durch Frl. Josefin [3]

Ep. Bucevschi Petru Gheorghian

wurde ich sowohl über Sie als auch über Alles, was um Sie her vorgieng, im Currenten erhalten und weiss, dass Sie viel, sehr viel zu thun haben und bedauere sehr im Stillen meinen Brief so breit angelegt zu haben, dessen Lesen Ihnen ein gut Stück Ihrer kostbaren Zeit rauben dürfte. Aber ich bin nun einmal so; abgesehen davon, dass ich gerne Briefe schreibe und lieber viel schreibe als viel rede, tritt auch überdies ein gewisser Drang

[3] Josefina Scherrer, — menajeră a lui Ep. Bucevschi.

in mir ein, demjenigen den ich lange nicht gesehen oder mit dem ich lange nicht verkehrt, so recht mein ganzes Herz auszuschütten, ein ganzes Register von Mitteilungen zu machen und gar oft so meinem gepressten Inneren Luft zu verschaffen. — Sie werden lachen, wenn ich Ihnen schreibe, dass mir bang, dass mir recht bang um Sie ist. In der ersten Zeit war's mir gar schwer zu Josefin zu gehen, sie weinte und ich musste sie doch trösten; weiss Gott ich bedurfte selber des Trostes und gar oft musste ich mich hinter den Schatten des Vorhangs verkriechen, um auch meine Thränen zu verbergen. Ich schämte mich im Anfang sogar in Ihr Atelier zu gehen — es graute mir, wie wenn man an einen geliebten Ort vorbeigehen muss, an dem Einem ein Unglück zugestossen. Und als ich doch einmal hinaufkam, lachte ich selber über meine Kleinmütigkeit: — es war ja gar nicht jenes liebe, traute Zimmerchen, in dem ich gewohnt war Sie unter Ihren Lieblingen zu sehen und mit stieren Augen glotzten mich all' die Figuren von den Wänden an, als wie im Zorne über meine Keckheit, wie wenn ich mich frevelhaft hineingeschlichen hätte. Das Zimmer schien mir öde u. leer, ich musste heraus u. gieng lange nicht wieder hinauf. Es ist dies ein eigen Ding mit dem menschlichen Herzen. Man sollte glauben, dass in dem Sturme der Jahre, in Folge der vielen Heimsuchungen aller Art, der Kümmernisse u. Sorgen grössten Kalibers, das Herz endlich wie ein fossiles Petrefakt hart. u. fest werden müsse — aber es ist gerade das Gegentheil: je älter man wird, desto weicher wird das dumme Ding u. jetzt erkläre ich's mir auch warum alte Menschen kindisch werden; ihr Herz tritt eben in den ursprünglichen normalen Zustand der Kinderjahre zurück u. macht sie so weich, so gut. Insbesondere gilt das von uns, ich meine Sie und mich, denn wir sind, wie man das so im gewöhnlichen Leben nennt, — Gefühlsmenschen, und gar oft haben Dinge die Anderen ganz gleichgültig erschienen, auf uns den mächtigsten Eindruck gemacht.

Seit wir uns nicht gesehen haben, um uns gegenseitig unser Leid zu klagen, was mir nebenbei gesagt mein Leben um ein Beträchtliches erleichterte, ist mit Ausnahme der Schmier die die anderen von den Čechen gekriegt haben, so ziemlich Alles beim Alten geblieben. A propos, ad vocem Čechen; ich habe da einmal in einer faulen Stunde, ein noch fauleres, Couplet [4] gemacht, wovon ich Ihnen eine Strophe mitgebe:

«Jüngst gab's in Prag gar viel Scandal
Und čechisch flucht man überall.
Dass der Komet, der war zu sehn
O, Graus nicht čechisch thut verteh'n.
Und voller Grimm der Wenzliček
Haut in die anderen drein —
— Ein Stern der nicht thut powidaln
Kann kein Komet nicht sein!»

An mir hat der ominöse Komet keine Spuren zurückgelassen, ausser dass ich seinerhalben, um ihn genau zu sehen, einmal bis 12. Uhr ausblei-

[4] Pentru spontaneitatea lui C. Porumbescu ca versificator cf.: Leca Morariu, Şi iarăşi **C. Porumbescu stihuitor şi alcătuitor de allotrii literare**, în «Făt-frumos» An. IX. 1934, 35—36.

ben und Sperrgeld zahlen musste. Das hat man von die Kometen. Wenn die Herren Astronomen jeden Tag so einen herauseskamotieren würden, müsste man wegen den geschwänzten Dingen bald ein armer Mann werden. Wer wird sich übrigens viel um fremde Schwänze kümmern, man hat ja genug mit seinem Eigenen zu schaffen.

Un weil ich nun wieder beim Eigenen bin, will ich wieder über

Ep. Bucevschi Teofila Dr. I. Luţia

mich berichten. Kurz nach Ihrer Abreise langten einige Gelder aus Siebenbürgen ein und benutzte ich bei Zeiten die Gelegenheit u. «kaufte» mir in vorhinein einige Stunden bei Papa Krenn [5], der auch so gütig war mir zu gestatten, an dem Kirchenchore in der Michaelerkirche theilzunehmen und beim Einstudieren der einzelnen Piecen die nötigen

[5] Dr. Krenn, profesor la Conservator şi organist al curţii imperiale (v. N. Petra-Petrescu, **Ciprian Porumbescu** (1884) 10 sau idem în Calendarul «Amicul poporului» 1884, Sibiu, 66.

Anleitungen in Bezug auf Composition wie auch Dirigieren zu geben. Auch hatte ich das Glück bei einem hiesigen kleinen Gesangsvereine als Chordirigent, freilich ad honores, anzukommen, was mir aber ungemein zu Nutze kam. Man lernt da Sachen kennen, die man in keinem Buche findet und die man für's praktische Leben gar nothwendig braucht. Ich wechselte am. 1. Juli auch meine Wohnung da ich es in dem stinkenden, feuchten Loche, das alles Andere nur nicht «möblirtes Kabinet» genannt zu werden verdiente, länger nicht aushalten konnte. Mit Josefine u. Theres habe ich, wie Ihnen auch Josefine mitgetheilt haben dürfte, öfters Parthien gemacht. Theres ist recht brav und lieb; ich verkehre selbst täglich mit ihr, da wir ganz in der Nähe wohnen. Sie fragt mich stets nach Ihnen und machte mir immer gerechte Vorwürfe warum ich Ihnen nicht schreibe. Gegenwärtig ist sie gesund, hat aber viel gekränkelt u. sieht ziemlich gespitzt aus. — Meine Geschwister hatte ich für einige Tage bei mir zu Gaste. Stefan musste wegen seiner Brust nach Gleichenberg u. die Schwester hat ihn dahin begleitet. Dem Bruder geht es schon besser u. sie können nicht genug Worte finden um die schöne Gegend um Gleichenberg herum zu beschreiben. Gegen den 15. August dürfte die Cur zu Ende gehen und dann fahren wir zusammen nach Haus. — Vom Vater habe ich auch ziemlich befriedigende Nachrichten. Er ist in letzterer Zeit avancirt — aber auch nur ad honores — Exarch ist er geworden und hat an roten Gürtl 'kriegt!...

Mein Zukunftsplan ist schon definitiv festgestellt. Ich gehe mit Herbst nach Kronstadt u. werde die Leute dort singen lernen. Ob's mir gut gehen wird, weiss ich nicht, aber jedenfalls besser als in Wien... Und geht's schief, kann ich ihnen noch immer zeitig genug Valet sagen und mich anderswo um ein Stückhen Brod umsehen. Das habe ich jedoch für mich — eine mächtige Fülle von Erfahrungen, die mir bei jeder Gelegenheit und über jede Schwierigkeit leicht hinweghelfen werden. Meine Berufsobliegenheiten werden mir nicht viel zu schaffen machen, wem halt nicht der Schnabel kunstgerecht gwachsen sein wird, der darf nicht singen, und pariren sie mir nicht, so hau' ich sie zum Teufel. Aber die sozialen Verhältnisse werden mir, wie ich höre, zu schaffen geben, da dort eine Klasse von Menschen tonangebend ist, die ich bis in den Tod hasse. Ferner plötzlich . . . . , der überall seinen Schnabel wetzen muss, und mit seiner . . . . Alles besudelt. Und so sind auch . . . . , mit denen ich leider viel werde zu verkehren haben — im Gesangsvereine u. im. Kirchenchor. Vederemo!...

Hier gibt's wenig Neues; heiss zum dersticken, — fürchterliche Dürre, in der Luft und in den Taschen. An der Erweiterung des Künstlerhauses wird fleissig gearbeitet, im Inneren dürfte aber wenig was «erweitert» worden sein. — Ich gehe nun zum Schlusstheile meines Briefes über, der, wie heiklich er auch ist, dennoch mit voller Kraft angepackt werden muss, um eben jenen Effekt hervorzurufen, den ich so sehnlichst erwarte und der, wenn nicht sonst ein Wunder geschieht, eben jenen gedachten Erfolg haben muss.

Schon aus den beiliegenden Quittungen werden Sie, sehr geehrter Freund, gefunden haben, dass es sich um eine Geldangelegenheit handelt; im Laufe des Briefes werden Sie immer darauf bedacht gewesen

sein jetzt, jetzt auf die Sache zu stossen. Nun da ist sie: Weiss Gott, — schwer kommt sie mir heraus — aber heraus muss sie. Ich wende mich, wie gewöhnlich wenn's mir schlecht gieng, an Sie, und hatte immer das Glück und den Trost beruhigt fortzugehen. Sie wissen, dass es mir schlecht gieng, Sie konnten wissen, dass es mir auch weiterhin schlecht gieng oft unter'm Hund, aber gelebt musste werden und was man begonnen musste man enden. Ich habe nicht viel Schulden, aber zu viel um sie nach den gegenwärtigen Verhältnissen bezahlen zu hönnen. Es sind Gasthausschulden für täglich genommene Kost seit 25. Juni. Meine 25.

Ep. Bucevschi «Floricele! Poftiți floricele!...»

Fl. reichten mir gerade für Quartier u. Krenn aus. Aber die alten Sünden, die sind schwer gut zu machen. Ich verstehe darunter die Versatzscheine, ach, die pressen mir die Brust zusammen. Alles wanderte zum Juden, Rock, Hose, Uhr, Ring etc. eine ungeheuerliche Menge, die nunmehr ausgelöst werden *muss*.

Sehr geehrter und lieber Herr Buczewski! Helfen Sie mir; durch Ihre gütige Vermittlung könnte ich leicht auf die Quittungen pro September und Oktober, die nur überstempelt und vom Bischof coramisirt zu werden brauchen, jetzt schon das Geld bekommen. O, wie gerne würde ich 5-6 Fl. Prozente zahlen. Oder sind Sie vielleicht so gut, mir

selbst das Geld vorzustrecken u. sich dann durch Zawadowski beim Landespostamte ausfassen zu lassen. Es ist ja sicheres Geld und nur das Uebel, dass man die zwei Monate warten muss, macht es so wenig anziehend. O, wie dankbar würde ich sein, wenn Sie mir das Geld erwirken würden — ich weiss mir bei Gott nicht anders zu helfen und bin ganz verzweifelt. Nicht einmal aufs Reisegeld habe ich vom Vater zu reflektiren, da er jetzt so grosse Auslagen mit den Geschwistern hat. Bitte, bitte sehr thun Sie etwas für mich, Sie waren mir immer so gut, sind Sie es auch jetzt. Die Quittungen pro August bitte ich gütigst jetzt schon dem Zawadowski zu übergeben und mir unter Einem auch das durch Sie aufgetriebene Geld zu senden. Darf ich hoffen? Bitte mir umgehends eine Karte gütigst zukommen zu lassen, damit ich recht bald meiner qualvollen Ungewissheit enthoben werde. Ich vertraue auf ihre erprobte Güte u. Ihren Wohltätigkeitssin, ich vertraue und baue fest auf Ihre edle Freundschaft und, in der Erwartung einer recht baldigen günstigen Antwort, grüsse ich Sie herzlichst u. verbleibe, in dankbarer Ergebenheit Ihr aufrichtiger

C. Porumbescu
VIII. Albertgasse No. 13.

Wien den 31. Juli 881.

Mein theuerster Freund!

Voll bangen Weh's schreibe ich diese Zeilen an Sie. Meinen letzten Brief werden Sie gewiss schon erhalten haben, und vielleicht, während ich dies noch voll der besten Hoffnungen schreibe, ist mein Urteil bereits beschlossen. Weiss Gott, wie ich in die folgenden Tage blicke, zumal ich jetzt noch zu allem Ueberfluss krank, recht krank bin. Seit 3 Tagen huste ich mit Blut u. nur durch die Güte eines Freundes, der mir auf seinen Namen ein Certificat vom Krankenvereine erwirkte, bin ich so glücklich unentgeltliche Behandlung und Medizinen zu haben. Es ist doch rein zum Närrischwerden; wenn einen schon das Unglück verfolgt, dann geht's unaufhaltsam fort. Der Arzt hat mir jede Aufregung, Kümmerniss u. Sorge strenge untersagt. — Ja, der hat leicht reden. — Er sagt, dass nicht in Folge organischen Fehlers, mir eine Arterie in der Lunge gesprungen ist, sondern in Folge psychischer Affektionen, u. insbesondere heftiger Seelenzustände, die auf mich so mächtig eingewirkt haben. Ich glaub's ihm, denn er muss es wissen, ist er ja der Duchek.

Ich soll sobald als möglich auf's Land u. Molke trinken. Ich erwarte nur meine Geschwister, um dann mit ihnen fahren zu können. Mittlerweile promeniere ich im Schönbornpark u. trinke Selterswasser.

Indem ich sie nochmals innigst bitte meiner ja nicht zu vergessen und meine so oftmaligen Belästgungen gütigst zu entschuldigen, grüsse Sie herzlichst

Ihr armer, kranker
C. G. Porumbescu
nichts

LA SEMICENTENARUL MORTII LUI EPAMINONDA BUCEVSCHI

La 13 Februarie 1941 s'au împlinit 50 ani dela moartea pictorului Epaminonda Bucevschi. Vreme destul de îndelungată, ca viața și opera unui artist să fie cunoscută în cercurile cele mai largi ale publicului.

Ep. Bucevschi   D-na Olga V. Grigorovița

Dar împrejurări vitrege, întrucâtva și independente de voința noastră, au împiedicat ca faima artei lui Bucevschi să pătrundă la noi așa cum ar fi trebuit.

Născut acum aproape 100 de ani, ca fiu de preot român în Bucovina, pe atunci austriacă, şi plecat de tânăr în străinătate, pentru a-şi face studiile, a trăit aproape întreaga sa viaţă, — sfârşită după o muncă istovitoare înainte de a ajunge vârsta de 48 ani, — departe de locul unde a văzut prima oară lumina zilei şi de ţara sa...: la Viena, între streini. Astfel cea mai mare parte a operei sale creată la Viena, dacă nu o considerăm încă pierdută, trebue cel puţin de acum înainte să fie descoperită, fiind încă atât de puţin cunoscută. Relativ la ea nu avem decât prea puţine informaţiuni, de acum 60 ani, dela un entuziast admirator: Vincenţiu Babeşiu. Puţinul, ce se mai găsea la noi, pierdut fără nădejde în teritoriul ocupat, precum şi puţinul ce se mai găseşte încă pela cele câteva familii, salvat cu mari sacrificii, n'a fost nicicând adunat, pentru a fi expus, la vederea tuturor, în Capitala ţării. Pânzele sale n'au fost încă supuse unui studiu de către specialiştii noştri, prea ocupaţi cu probleme mari de artă cu renume mondial, deslegate de altfel de mult de alţii. Nu s'au publicat decât câteva studii, care privesc mai mult viaţa pictorului şi acestea în provincie. In fine chiar aceste câteva sugestii ar fi fost poate suficiente într'un alt mediu, pentru a stârni interesul vre-unui cercetător al artelor. La noi, în vecinica goană după senzaţii noi, evocarea unor mărturii vechi au trecut fără a lăsa vre-o urmă...

A cincizecea aniversare a morţii pictorului Bucevschi ar fi prilej nu numai pentru a-i cinsti memoria după datina ţării, dar şi pentru a-l prezenta mulţimii. Ne găsim însă în ceasurile cele mai grele. Ţara sfâşiată, umilită, sărăcită şi greu încercată.

Ar mai putea să se mai gândească cineva să adune cele câteva pânze, ce se mai găsesc, pentru a fi puse la vederea tuturor aici, în Capitală?

Ar mai putea afla cineva răgaz să cerceteze aceste pânze şi documente şi să ne prezinte rezultatul studiilor sale? Răspunsul ce-l va da acestor întrebări oficialitatea, cercurile noastre artistice, cercul compatrioţilor bucovineni şi marele public, este menit să indice chiar şi în actualele împrejurări gradul culturalităţii noastre.

Corneliu Gheorghian

EPILOG

Pentru a înlesni celor ce ar dori să se informeze urmează:

I

LISTA PUBLICAŢIUNILOR PRIVITOARE LA VIAŢA ŞI OPERA PICTORULUI EPAMINONDA BUCEVSCHI.

1. *Vincenţiu Babeşiu:* Despre artă şi un artist român. Revista «Familia» a lui Iosif Vulcan, anul 1880, nr. 1.

2. *Tit Popescul:* Epaminonda Bucevschi (1843—1891), în Calendarul pe anul 1892, redactat și editat de Societatea teologilor români din Cernăuți «Academia ortodoxă», pag. 105—109, însoțit de o reproducere a tabloului: «Ian ascultă».
3. *Eusebie Sorocean:* Pictorul academic Epaminonda Bucevschi, extras din ziarul «Glasul Bucovinei», Cernăuți, 1920, 20 pagini.
4. *Dr. Orest Luția:* Contribuiri la viața și activitatea pictorului E. A. Bucevschi, conferință ținută cu ocazia serbării comemorative din 7 Noemvrie 1920, publicată în ziarul «Glasul Bucovinei», 1920, nr. 564—566.
5. *Corneliu Gheorghian:* De-ale pictorului Epaminonda Bucevschi, extras din revista «Făt-frumos» Cernăuți, Tip. Glasul Bucovinei, 1934. 29 pag.
6. *Corneliu Gheorghian:* Bucovina în pictură. Extras din revista «Boabe de grâu», anul V, nr. 9. Imprimeria națională, București, 1935, 43 pagini.
7. *Corneliu Gheorghian:* Eminescu și pictorul Bucevschi. Cernăuți, tiparul «Glasul Bucovinei», 1939. 15 pag.
8. *Analele Academiei Române,* seria II, tom. IV, pag. 15 și urm., pag. 54 și urm., pag. 217.
9. *«Revista nouă»* a lui Hasdeu, nr. 11 din 1888, reproduce portretul lui Ștefan c. M., pictat de Bucevschi pentru Episcopul Melchisedec.
10. *Revista «Junimea literară»* (Director I. Nistor), n. 2 din 1908, aduce un articol iscălit de Eugen Maximovici: Pictorul Ep. Bucevschi, însoțit de fotografia acestuia. Nr. 11—12 din 1924 aduce un articol de Al. Lupu: Un T. Aman al Bucovinei, reproducând totodată 2 fotografii ale lui Bucevschi și un desen în culori și o Maică a Domnului de Bucevschi.
11. *Buletinul «Mihai Eminescu»* (Director Leca Morariu) conține notițe despre raporturile dintre Eminescu și pictorul Bucevschi în fasc. 6 pag. 96, fasc. 8 pag. 62 și fasc. 16 pag. 38—48.
12. *Revista «Făt-frumos»* (Director Leca Morariu) a adus, începând cu anul 1931 până în prezent, diferite articole privitoare la Bucevschi, iscălite de Leca Morariu, Corneliu Gheorghian, Dr. Petre Luția, Eugen Păunel și alții, precum și nenumărate reproduceri ale tablourilor sale.
13. Mitropolia Bucovinei, Două splendide albume cu 12 fotografii a 124 piese Bucevschi, donate în 1939 Academiei Române.

II

LISTA PERSOANELOR CARE MAI POSEDĂ PIESE BUCEVSCHI

La București: 1. Academia Română un album cu 8 facsimilii după evangheliarele dela Humor și Voroneț, donat de Episcopul Melchisedec și copii după 9 portrete murale din bisericele bucovinene și dela Sft. Nicolae din Iași.

2. Corneliu Gheorghian, Consilier onorific la Inalta Curte de Casaţie, Intrarea Dr. Marcovici Nr. 9, Bucureşti: 23 bucăţi.

3. D-l Emanuil Cercavschi, secretar general în retragere, str. Alexandru Donici 23 a., Bucureşti: 2 bucăţi.

4. D-na şi D-l Leca Morariu, profesor universitar, str. Locot. Negel Nr. 53, Bucureşti: 6 bucăţi.

5. D-l Grigori Popovici, fost Director general al Primăriei, Cernăuţi: 1 bucată.

La Roman: Fundaţia I. P. S. S. Episcopului Melchisedec: 1 bucată (portretul lui Ştefan c. Mare).

La Piteşti: D-na şi D-l Locot. Col. (jand.) Modest Isopescul: 3 bucăţi.

La Rădăuţi: 1. D-l Dionisie Sorocean, profesor: 6 buc. 2. D-l Consilier de Curte de Apel Adalbert Paul: 1 bucată. 3. D-na şi D-l Pintea Teleaga: 6 buc. 4. D-na Ecaterina Tomiuc: 6 buc. 5. D-l Căpit. Hacman: 4 buc.

La Câmpulung Mold.: Moştenitorii avoc. Dr. Emil Criclevici: 1 buc.

La Stroeşti (jud. Suceava): 1 Maică a D-lui ce se descompune din cauza umezelii, în capela mortuară a familiei A. Popovici, mare proprietar.

La Ruşii Mănăstioarei (jud. Suceava): Pr. Ambrosie Popovici: 2 bucăţi.

In Bucovina: nenumărate altare bisericeşti.

Două bucăţi (Dante în exil şi bacantă) se găsesc la D-l Alexandru de Racotzi Filip în Baia Mare. Vor fi fost aduse în ţară şi unde se găsesc?

La Zagreb: Altarul catedralei sârbeşti.

Am fi fericiţi să aflăm că în afară de acestea se mai găsesc la noi şi alte piese Bucevschi.

C. Gh.

DESPRE EVANGHELIARUL DELA HUMOR, PICTORUL BUCEVSCHI ŞI ALTELE

Intre odoarele noastre vechi, cele mai de preţ şi cele mai scumpe inimilor noastre sânt, desigur, Evangheliarul dela Humor şi cel dela Voroneţ, cari se păstrau la Mitropolia din Cernăuţi. Povestea lor e minunată şi e vrednică a fi reţinută mai ales în vremurile de restrişte şi de bejenie de azi.

Cel dintâi este poruncit, plătit şi dat mânăstirii Humorului — cum ne spune Episcopul Melchisedec al Romanului, membru al Academiei Române, pe a cărui date ne întemeiem [1] — de însuşi Ştefan cel Mare, în anul 1473, adică pe la al 16-lea an al Domniei Sale.

In inscripţia întipărită în argintul legăturii se arată că evangheliarul a fost legat de marele Voevod cu argint poleit în anul 1487, adică peste 15 ani după ce a fost scris. Pe partea de deasupra legăturii e reprezentată în relief Invierea Dmonului, care trage după el din iad pe Adam şi Eva ţinându-i de mâni, iar împrejurul lor sânt două grupuri cari reprezintă pe drepţii din legea vechea, scoşi de Hristos din iad împreună cu Adam şi Eva. Pe reverul legăturii este reprezentată, tot în relief, Adormirea Maicii Domnului. Corpul ei este înconjurat de Apostoli, iar deasupra ei Hristos, ţinând în braţe sufletul Maicii sale în formă deprunc înfăşat. Amândouă tablele de argint sânt împreunate la rădăcina legăturii printr'o ţesătură de sârmă de argint.

A doua evanghelie datează dela anul 1550. E scrisă cu cheltuiala Mitropolitului Moldovei Grigore Roşca, legată de el în anul 1557 sub Domnia lui Alexandru Lăpuşneanu şi în primul an al arhipăstoriei sale, şi dată de dânsul mânăstirii Voroneţului, unde dânsul îşi petrecuse tinereţele şi a îmbrăcat schima monahală.

Amândouă aceste cărţi masive, scrise pe pergament, sânt preţioase obiecte de artă, fiind amândouă — după cum am arătat — legate în argint masiv şi ornate cu desene şi figuri artistice. Cea dela Humor mai conţine notiţe istorice, iar la sfârşitul ei, şi adevăratul portret al lui Ştefan cel Mare, făcut pe când dânsul era în viaţă. Intr'o frumoasă icoană, care reprezintă pe Sfânta fecioară cu pruncul Hristos în braţe, şezând pe tron, Ştefan cel Mare îngenunchează şi oferă Sfintei Fecioare Evangheliarul.

Intr'o însemnare scrisă în acest Evangheliar în limba slavonă, din anul 1538, se spune că de frica prădăciunii, ce au făcut Turcii în ţară, când au năvălit asupra lui Petru Rareş, la sfârşitul Domniei întâi a acestui Voevod, călugării dela Humor ca să scape Evangheliarul, care era

[1] **Analele Academiei Române,** seria II, Tom. IV, pag. 15 şi urm.

un odor de mare preţ, l-au trimis în ţara ungurească, la cetatea domnească Ciceul. Petru Rareş, fugind de Turci în acea cetate a sa, a găsit acolo evangheliarul tatălui său, l-a luat cu sine şi l-a purtat pe la Constantinopol şi venind iarăşi la Domnie l-a trimis din nou la mânăstirea Humorului, unde se afla igumen tot ieromonahul Paisie, care-l trimisese la Ciceu. Altă însemnare se află chiar la începutul Evangheliarului scrisă în anul 1657 de însuşi Gheorghe Ştefan, Domnul Moldovei. In ea se spune că Timuş Hmelniţch, ginerele lui Vasile (Lupu) Voevod, venind să scoată pe soacra sa din cetatea Sucevii, au prădat satele şi mânăstirele, între altele şi mânăstirea Humorului, când a luat şi acest Evangheliar. Dar pe urmă venind asupra lor Gheorghe Ştefan cu oaste moldovenească şi cu oaste dela Racoţi, principele Ardealului, sub comanda generalului Kimăn Ianoş [2] au bătut pe Cazaci şi le-au luat prăzile. Evangheliarul a ajuns în mâinile generalului ardelean, dela carele Gheorghe Ştefan l-a răscumpărat şi l-a trimis iarăşi la mânăstirea Humorului pentru iertarea păcatelor.

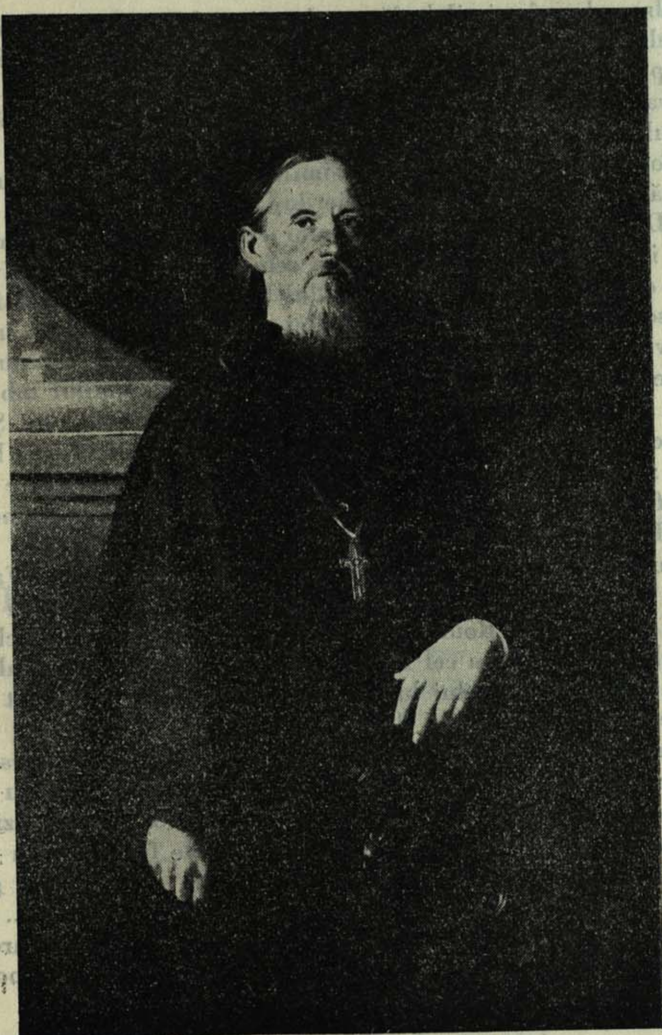
Ambele Evangheliare au stat multă vreme în mânăstirile, cărora le-au fost închinate şi au fost păstrate cu cea mai mare grijă, ca nişte odoare sfinte şi nepreţuite.

Trecură secole... Bucovina ajunge sub stăpânire austriacă. Mânăstirile Voroneţ şi Humor se desfiinţară. Evangheliarele sânt aduse la Cernăuţi şi sânt păstrate la Episcopie, care mai târziu deveni Mitropolie. In luna Septemvrie 1881 Episcopul Melchisedec al Romanului vizitându-l pe Mitropolitul Silvestru Morariu la Cernăuţi vede şi cele două Evangheliare. Dându-şi seama de marea lor valoare, ambii chiriarhi însărcinară pe «distinsul» pictor român Epaminonda Bucevschi (care trăia la Viena, dar din întâmplare se găsea la Cernăuţi la marele său protector şi prieten Mitropolitul Silvestru) să scoată facsimilii şi desemne, mai ales de pe Evangheliarul dela Humor. Episcopul Melchisedec comunică această importantă descoperire Academiei Române, iar la câteva săptămâni îi prezintă şi albumul cu facsimilele făcute de pictorul Bucevschi, despre care tot Episcopul Melchisedec ne mai spune că cunoştea arta cu profunditate şi poseda şi mai «multe documente» privitoare la această chestiune. La Academia Română se discută în vre-o 40 şedinţe pe larg autenticitatea portretului lui Ştefan cel Mare, în care scop Evangheliarul dela Humor e adus de către un trimis special, la Academie, ba chiar şi pictorul Bucevschi vine invitat dela Viena pentru a da lămuriri. In cele din urmă se constată asemănarea portretului din Evangheliar cu cel de pe patrafirul dela Dobrovăţ şi de pe aerul dela Putna şi prin urmare şi autenticitatea sa şi se cere ca pictorul Bucevschi, cu ocazia reîntoarcerii sale la Viena, să fie însărcinat a pregăti copia exactă pentru tipărirea Evangheliarului dela Humor şi a celui [3] din biblioteca (Curţii) din Viena, care e tot dela Ştefan cel Mare. Dar tipărirea Evangheliarelor nu s'a mai putut executa... din lipsă de mijloace. Ce să faci? Ţară nevoiaşă, care nu-şi putea permite tipărirea unor cărţi, ce-ar fi costat 50.000 până

[2] Probabil **Kemény Ianos.**
[3] Cine mai are ştire de el?

la 100.000 lei !... Evangheliarul fu restituit Mitropoliei dela Cernăuți cu frumoasă mulțumită din partea Academiei Române.

Au trecut iarăși mai multe decenii de atunci... Și asupra Bucovinei noastre s'a abătut urgia răsboiului mondial. Secretarul Mitropoliei, d.

Ep. Bucevschi — Arhimandritul (Mitropolitul de mai târziu) Silvestru Morariu

Eugen Neșciuc, mi-a comunicat cândva că foaia cu portretul lui Ștefan cel Mare a fost făcută sul și a fost ascunsă în pervazul unei ferești dela etajul I al Mitropoliei...

După alte zeci de ani, alte nenorociri s'au abătut asupra Brcovinei noastre. S'au pierdut acolo, din pricina nechibzuinței noastre, comori și averi. Dar pare că și de astă dată evangheliarele au fost salvate prin

grija părinţilor, cărora le-au fost încredinţate. I. P. S. S. Mitropolitul Tit Simedrea ne spune într'un comunicat că «nici o mânăstire n'a fost lovită în avuţiile şi odoarele ei de grelele împrejurări prin care a trecut Ţara...».

Albumul cu facsimilele făcute de pictorul Bucevschi după cele două Evangheliare, prezentat în şedinţa Academiei din 13 Noemvrie 1881 de însuşi Episcopul Melchisedec, e trecut în lista cărţilor donate Academiei în intervalul dela 1 Aprilie până la 31 Martie 1882 [4]. Tot după arătările Episcopului Melchisedec mai cunoaştem şi conţinutul acestui album. El avea 8 foi volante între care 7 facsimile în culori, luate întocmai de pe cele două Evanghelii şi o fotografie după portretul lui Ştefan cel Mare.

I. Din Evangheliarul dela Humor erau: facsimilele celor două însemnări istorice, menţionate mai sus, referitoare la salvarea Evangheliarului de către Petru Rareş şi Voevodul Gheorghe Ştefan; facsimilul notiţei ce se află la sfârşitul Evangheliei dela Ioan, scrisă de însuşi caligraful Evangheliarului şi în care se spune că e scris din ordinul Marelui Ştefan de ieromonahul Nicodim în anul 1473; facsimilul tabloului întreg dela sfârşitul Evangheliarului, în care este portretul lui Ştefan cel Mare; facsimilul unei părţi din acest tablou şi anume chipul lui Ştefan cel Mare; facsimilele iniţialelor şi ale ornamentelor aflătoare în Evangheliar; fotografia chipului lui Ştefan cel Mare după Evangheliar.

II. Din Evangheliarul dela Voroneţ: facsimilul icoanei Sfântului Daniil, cum e înfăţişată pe ferecătura acestui Evangheliar. Facsimilele sânt atât de bine executate şi asemănătoare, încât în opul lui N. Iorga «Les arts mineurs en Roumanie» facsimilul făcut de Bucevschi, reprezentând chipul lui Ştefan cel Mare, e reprodus în locul originalului. Dovadă sânt iniţialele numelui lui Bucevschi: E. A. B. ce se pot vedea în această reproducere în colţul de jos la stânga.

E netăgăduit că şi facsimilele făcute de pictorul Bucevschi au o valoare artistică şi ar trebui să fie păstrate cu toată pietatea, cu atât mai mult că opera lui Bucevschi e atât de rară, în România de azi. O spunem, fiindcă la 1934 s'a putut constata [5] că aceste facsimile nu mai sânt păstrate în album. Dintre piesele albumului de odinioară se găseau 5 împreună cu peste o sută alte foi volante răvăşite într'o mapă...

Dacă apelul adresat atunci pentru o mai bună păstrare nu va fi fost ascultat, facsimilele nu vor mai fi de recunoscut... Şi poate sânt singurele vestigii bucevschene ce ne-au mai rămas...

C. Comăneşteanu

[4] **Analele Academiei Rom.**, seria II, Tom. IV, pag. 217.

[5] **Corneliu Gheorghian:** De-ale pictorului Bucevschi, Cernăuţi, 1934, pag. 11—13 şi acelaş: Bucovina în pictură, Bucureşti, 1935, pag. 37.

M Â I N I L E   T A L E

Mâinile tale ca nişte paseri de departe
Au ciugulit boabele tristeţii de pe carte
Şi obosite au poposit pe masă,
Când seara s'a lăsat întunecoasă.

Inchide ochii peste lumea visului de acum
Şi 'nalţă-te uşoară ca un hamac de fum.
Toarce înnăuntru cu degete de zare
Urzeală pentru luminoaşă arătare.

Auzi ? A fâşâit prin casă şi prin vis
Pasărea amintirilor cu sufletul ucis.
Coboară gândul, mâinile 'ncet le adună
Lângă inima bolnavă şi nebună.

C. Ştefăniu

A   T R E C U T   P E   U L I Ţ Ă

A tre:ut pe uliţă un dric;
In zadar mi-s toate, în zadar...
Plouă cu tristeţi de borangic,
Plouă cu tristeţi de chilimbar.

Amintiri se-adapă 'n larg de zări.
Port pe umeri crucea lui Iisus.
Cine m'amăgeşte cu chemări ?
Care înger m'a strigat de sus ?

Dragoste rămasă peste prag,
Cer coclit de dor şi funigei,
Dacă mâni m'oiu depărta, pribeag,
Vor mai şti să plângă ochii tăi?

Sergiu Grosu

C Â N T E C   P R I B E A G

Floare-albastră de cicoară,
Las' durerea să mă doară,
C'a intrat duşmanu'n Ţară,
Fără să ne batem bară.

Floare albastră
Fără glastră,
Nu'nverzi
Şi nu'nflori
Până nu ne-om războí.
Că s'a'ntins adânc prin Ţară
Făr'de legi şi jale amară...
Puhoi rău şi unguresc,
Vechi duşman şi neagră fiară,
Din pomană face-ocară,
Schingiueşte şi omoară
Trup şi suflet românesc.

De cicoare
Albastră floare
Nu'nverzi
Şi nu'nflori
Chiar de doru-ţi de-om muri...

Că'n zadar tot să'nfloreşti
Şi degeaba mai luceşti,
Că ochi nu-s cari să te vadă
Nici zâmbet să te desmeardă...
Toate-s jale şi tristeţă
Şi copil şi bătrâneţă.

Vai Române, frate drag,
Ţi-au înfipt securea'n prag
Şi cuţitu'n trupul Ţării.
Nu te mai lăsa răbdării...
Ţi-au răpit destul avutul,
De iertat destul trecutul.
Omenie pentru-ai tăi
Fulger iute la călăi.

Frate drag, Române frate,
Hai la luptă şi te bate
Ca prin vremile străbune...
Vitejia doar n'apune.
Te ridică 'nnalt cât cerul
Şi năprasnic ca oţelul,
Să-i alungi spre-apusul zării
Şi'n blestem să-i dai uitării...
Că prea ţi-au dorit pierzarea
Şi ţi-au adus întristarea,
Român frate, Român drag.

Floare-albastră de cicoară
Lasă dorul să mă doară
Pân'o fi duşmanu'n Ţară.

Şi să creşti nespus de-albastră
Şi de mândră între flori,
Floare-albastră de cicori,
Când ne-o fi iar Ţara'ntreagă
Ţară sfântă, Ţară dragă.

E. Gurghianul

Z I D E V A R Ă

Când, în zori,
Dintre nori,
Cad în pâlcuri fluturi — roiu —,
Sună lin,
In afin,
Cântec vag de cintezoi.
Dintre coase,
Somnoroase,
Ies la soare gâze mici ;
Printre munţi
— Moşnegi cărunţi —
Se 'nvârtesc în joc pitici,
Iar în zări,
In depărtări,
Printre bulgări de cleştar :
Ciocârlii,
Păsări mii
Vin săgeată şi dispar.

Viorica Jugureanu

T O A M N Ă

Munţii şi-arată cu obidă trupul gol
Prin rosăturile amarelor zăbuni
Spre care pe tăcute, rostogol
Se 'ncruntă munţii celeilalte lumi.

Mierea pădurilor de fag s'a îngroşat
Curgând domol printre păduri de brad,
Fumul durerii sue, ceţuri cad
In valea sufletului întomnat.

La noapte poate 'ngheţul va veni.
De-acum transfiguraţi sub albul crud
Ascunde-vom tăcuţi la pieptul ud
Frunzişul amintirii sângerii.

M. Ludu

REFLECŢIUNI ASUPRA SPIRITULUI FAUSTIC

Universul ştiinţific este o realitate de-o neînchipuit de tragică ariditate. Nouăzecişidouă de elemente combinate pluriform într'o plămadă compusă dintr'un cortegiu infinit de sfere cu diametre foarte variabile, între cari domneşte întunericul, golul şi frigul cel mai înfricoşător — iată viziunea lumii întregi aşa cum ne-o înfăţişează ştiinţa zilelor noastre.. Şi cum datele ei cele mai recente par să confirme vechiul adagiu latin «natura maxima in minimis», nici în cuprinsul infinitului mic, care alcătueşte elementele ultime de constituţie ale acestui nesfârşit cortegiu de sfere, tabloul nu e mai puţin dezolant — căci şi aice particule de materie nesfârşit de mici roesc pe orbite într'un dans întru totul asemănător celui pe care, în cursul veşniciei îl joacă toate lumile infinitului mare. Un număr relativ restrâns de legi — susceptibile de a se încadra în exacte şi rigide formule matematice, şi care guvernează din şi către eternitate, neschimbate şi neschimbătoare, goana imenselor globuri în spaţiile fără hotar, fac ca noţiunea de repaos absolut să fie lipsită de orice înţeles — făcând din «mişcare» caracteristica esenţială şi intrinsecă a întregei plămade. Materie diseminată într'un spaţiu nemărginit, cu goluri de întuneric şi frig între granulele diseminate — iată totul. Şi acest tot există pentru a exista, se mişcă pentru a se mişca, pornit dintotdeauna pentru a tinde spre nimic. Niciun sens cauzal sau final nu poate fi întrevăzut acestei sbateri continui : totul se agită fără a vrea sau a ţinti ceva inteligibil. Se pare doar că un «impuls creator» de forme ar interveni neîncetat în această grozavă monotonie determinând, pe întinderi mărginite, neîncetate prefaceri de contur şi combinare ca să dea iluzia unei diversităţi aparente sărăciei structurale a materialului de mulat. Niciun tâlc permanent nu pare să însufleţească aceste metamorfoze, oricât de variate ar fi ele. Şi biata carne umană e supusă, ca toate contingenţele acestui mohorît univers, aceleiaşi sbateri continui şi inutile. Câtă vreme palpită de ceeace se cheamă «viaţă», sbuciumul ei sălbatec pentru a «trăi» întrece, se pare, pe acela al tuturor celorlalte contingenţe. Procesele cari se petrec în fiecare clipă în scoarţa cenuşie a creerului uman, întrec în complexitate pe cele cari mână electronii şi astrele pe orbitele lor. Acolo, sbuciumul cu atâta mai desnădăjduit, cu cât materia are conştiinţa propriei ei existenţe — fenomen straniu şi cu totul singular în univers — putând chiar aprecia în fiecare clipă momentele din cursul devenirei şi-al destinului ei. Particulele de dincolo de hotarele materiei cenuşii, nu par să-şi dea seama că urcă şi coboară curbe periodice indicatoare de transformări continui. Materia cenuşie a creerului uman este însă sediul unei potenţialităţi care nu e nici de ordin fisicochimic şi nici biologic, dar pe care o simţim totuşi

ca existând şi a cărei esenţă e de nepătruns. Acestei realităţi stranii, enigmatice, singulare şi totuşi reale, oamenii îi spun «spirit». — Ştiinţificeşte vorbind, se pare că existenţa ei în natură este o achiziţie de dată recentă, ale cărei începuturi se trag din primele sclipiri ce iluminau uneori creerul pithecanthropului. Că ar fi deci un rezultat firesc al unei evoluţii ca oricare alta, fără nimic extraordinar în desvoltarea ei. O atare traiectorie evolutivă ar sugera poate îndoeli justificate asupra singularităţii spiritului uman, aşa de dragă spiritelor metafizice — contemplative, şi aşa de dispreţuită de minţile pozitive materialiste. Lupta nu se dă aşadar între a admite sau a contesta existenţa în sine a spiritului (ca realitate de sine stătătoare) — oricare ar fi geneza lui — ci pentru a căuta să se precizeze dacă el trebueşte încadrat în rândul fenomenelor banale — ca fel de manifestare al substratului material care-l susţine, sau dacă dimpotrivă se impune a-l considera ca o apariţie excepţională care vine să turbure monotonia exasperantă a naturei schimbătoare şi simpliste a unui univers arid şi fără înţeles.

Fără a ne preocupa deocamdată de poziţia pe care spiritul o deţine în raport cu tot ceeace se află înafară de dânsul, suntem siliţi să recunoaştem că prin el, omul depăşeşte în chiar fiinţa lui, lutul care-l leagă de ariditatea universală. Omul îşi dă singur seama câteodată de acest lucru — şi atunci începe să se mire de propria-i zidire. Pietrile, ţărâna, plantele, animalele şi astrele — adică tot ce nu e om în natură — nu acuză o asemenea curiozitate. Din clipa 'n care vreun urmaş al pithecanthropului s'a întrebat schiţând cel dintâi «— dece ?», de atunci omul a devenit om. Dar tot din momentul acela suprem, a coborît asupra lui povara imensă a unei profunde nefericiri şi calvarul unui sbucium fără de leac... Atunci — şi de atunci — omul a căzut victima lui proprie, a spiritului său. Căci prin acesta, el şi-a dat seama că e una cu bobul de nisip pieritor dintr'un pustiu dezolant şi fără orizont. Şi pentrucă în simbolica creaţiune goetheiană, Faust a întruchipat în modul cel mai desăvârşit acest sbucium al spiritului într'o lumea prea goală pentru avânturile lui, credem că atributul de *«faustic»* cu care l-am botezat, îşi găseşte deplină justificare.

...Aşadar, *spiritul faustic* caută. Căutarea e caracteristica lui esenţiala-i caracteristică. El simte neîncetat nevoia unei evadări. E mereu în căutarea unei portiţe de scăpare, şi deaceea se isbeşte necontenit şi dureros de tot ce-l înconjoară. De secole, el vagabondează inutil pe tărâmurile pustii ale ştiinţei, pe cele iluzorii ale artei şi pe cele naive ale credinţei. Uneori cade sdrobit sub povara acestui chin inutil, dar se ridică şi reîncepe cazna. Căci el s'a născut apărând din nimic, într'o lume ostilă şi seacă, el care e mistuit de setea oarbă a permanenţelor, a unei causalităţi finaliste, a unei raţiuni de a fi. Da, *spiritul faustic* are cultul permanenţelor... — şi lumea e doar o curgere şi-o transformare continui... O curgere fără sens, fără început ori sfârşit — când el iubeşte cu frenezie sensurile adânci... O curgere ce exclude o cauzalitate primordială, când el e şi creator ! Şi Prometeus, şi Icar ca şi bătrânul Faust, au fost învinşi căutând sensuri adânci nonsensului universal.

Imensa maşina cosmică, ca şi minusculele maşinuţe atomice, formează un perpetuum mobile monoton ce se mişcă neîncetat din şi spre infinit, mereu după aceleaşi legi, fără cauză, fără sens, şi pe care spiritul faustic le urăşte ! E ura creatorului neputincios în faţa existenţei necreate dar atotputernice, a spiritului organizator învins împotriva forţei oarbe şi uriaşe a materiei învingătoare. Şi totuşi, mereu reîmprospătat, el continuă să caute. «Trebue să existe — îşi zice — «ceva», care nu e nici materie, nici aether, şi care face ca arcul întins să se destindă, ca piatra asvârlită să revină la pământ, ca mugurele să crape şi floarea să se deschidă, ca elementele chimice să se combine cu o raţionalitate uimitoare, ca dintr'un spermatozoid şi o ovulă să iasă o celulă ce poate desvolta o creatură de felul lui Kant, ca astrele să nu-şi schimbe căile, ca niciodată în chaos să nu domnească un desechilibru total, dar nici un echilibru absolut...

Când încearcă să definească acest «ceva» care, nevăzut, se manifestă totuşi aşa de evident pretutindeni, e nesatisfăcut cu singura formulă susceptibilă unei asemenea definiţii, dar care'n realitate e doar un biet paleativ : «— este o forţă care»... Căci a spune «forţă» însemnează a exprima un cuvânt care nu zice nimic — o simplă înşirare de sunete menită să mintă urechea. Pentru *spiritul faustic,* nici Dumnezeu nu e mai mult. El nu poate crede că plăsmuirile născute din nevoile şi slăbiciunile minţii, sunt realităţi satisfăcătoare.

Prin urmare, el nu vede nicăeri nicio pârghie care să-l lege de nevoia lui cea mai stringentă — de eternitate. Şi nici vreuna care să-i poată satisface setea arzătoare de a se vedea legat de permanenţe. Deaceea e'ntotdeauna aşa de nefericit... Nu trebue să ne mire văzând că exemplarele omeneşti stăpânite de geniul lui — şi prin aceasta devenind ele înşile genii — sunt atât de nenorocite. Ele nu sunt decât prea arare ori victimele mediului, ale societăţii «neînţelegătoare» care le împinge spre mizerie şi declin, ci mai întotdeauna sunt propriile lor victime — adică ale spiritului faustic care sălăşlueşte în ele şi care se sbuciumă căutând ce nu există, făcând pe cei posedaţi de el să trăiască în iluzii frumoase, să se hrănească cu himere, să conceapă utopii, să spere irealul, să vizeze imposibilul, să predice neînţelesul şi realitatea factice a frumosului de dincolo de noi.

Armonia formelor şi-a culorilor, raţionamentul ştiinţific în limitele strâmtei cunoaşteri a naturii accesibile oamenilor, şi frumuseţea morală a scrierilor religioase, sunt singurele lui consolări. Fiindcă ele sunt elementele cu cari *spiritul faustic* încearcă clădirea unei lumi noui, mai bune, mai perfecte, mai plină de sens, mai frumoasă, mai logică şi mai cuprinzătoare decât aceea'n care s'a văzut aruncat fără voe, faţă de care nu simte niciun fel de afinitate, şi pe care o simte absurdă şi ostilă.

C. C. Oprescu

TEOHARI ANTONESCU: ÎNSEMNĂRI

1895, Iunie 24.

Plouă afară mărunt, şi, neavând ce face, mă apuc să scriu aici ceva. Vorba mea: «astăzi cerul este acoperit cu nori, dar poate mâne s'or risipi norii şi va rămâne splendoarea cerului curată şi frumoasă» niciodată nu s'a adeverit mai tare decât în ultimele zile. Mai acum trei zile eram foarte plictisit; mă aflam într'o stare de supraexcitare nervoasă. Fiind la Tuffli, vine P. Missir, care tocmai ţinuse un discurs, «speech», în onoarea lui Catargiu, vesel la mine: «Ştii, D. Maiorescu a venit aici şi pledează la curte. Nu te duci să-l vezi?» «Ba da, când s'o întoarce de la curte, mă duc la otel la dânsul». Pe urmă îmi făceam reflecţia: totdeauna de câte ori am fost la masă la Maiorescu, tot emoţionat şi tot jenat, niciodată degajat; ce să mai caut la dânsul? de sigur n'are nici o plăcere să mă vază. Pe urmă mi-am zis singur: a fost profesorul meu; ce brumă de bun am primit de la streini, de la el am primit mai mult; se cuvine să mă duc de politeţă, dacă nu de recunoştinţă. Am pornit-o spre otelul Binder şi de la poartă am întâlnit pe D-na Maiorescu pe balcon. M'am făcut că n'o văd, şi apoi întrebând pe portar dacă e sau nu D. M. acasă, aflând că era dus, am lăsat o carte şi m'am întors... Mă aşteptam să vie măcar M. să-mi facă o visită. N'am dormit după prânz mai deloc bine, tot în aşteptarea lui. Dacă am văzut că nu intră nimeni pe uşă la mine, m'am dus la Tuffli. Seara, de multă plictiseală şi foarte mulţumit cu mine însumi, am luat un roman de Hector Malot, *Séduction*, — numai pentru ca să-mi petrec timpul de seară, căci începuse să picure şi norii negri şi groşi dinspre Siret îmi spuneau clar că de făcut plimbări nu era. Când am început romanul şi am înţeles intriga sărmanei Hellena şi lupta ei contra mediului corupt şi pervers, mai la fiecare pas mă opream, isbucnind într'un plâns fără lacrămi, numai cu hohote. Ochii şi pleoapele îmi erau uscate şi fierbinţi şi de multe ori mă pomeneam zicând: ce nenorocit! ce nenorocit sînt! Toate scenele de luptă ale sărmanei fete cu oamenii dimprejuru-i mă atingeau adânc şi mă împingeau spre plâns. De nenumărate ori am căutat să mă linişteşc prin cuvintele: *«oh! c'est bête ce que je fais»;* dar, degeaba, plânsul şi durerea mergeau înainte. O frasă mereu îmi venea în minte: «fă-ţi datoria şi mergi înainte». Această expresiune care îmi da oarecare linişte, de sigur n'avu cine ştie ce putere misterioasă ori cabalistică pentru mine, dar îmi arăta sacrificiul meu faţă de plăcerile lumeşti: «Fă-ţi

datoria şi mergi înainte» însemna pentru mine: «ce-ţi pasă dacă ceilalţi, cei dimprejurul tău au sau nu vreo ideie bună de tine; tu mergi înainte, că zilele frumoase, senine nu se poate să nu vie».

Convorbiri preistorice cu Maiorescu

A doua zi eram invitat pentru dejun la Maiorescu. Am găsit pe doamna; scria o scrisoare. Cred că astăzi a fost prima dată de când eu am vorbit cu Maiorescu liber, fără nici o jenă şi probabil, cu forma mea particulară, atrăgătoare, «dulce», precum îmi spunea unul care asistase la o conferinţă a mea. Ce-am vorbit, iată.

Când a venit Maiorescu, am scos din buzunar ciobul găsit în jos de Sf. Lazăr, care poartă desenuri şi are tehnica particulară olăriei din epoca de piatră din oameni şi că acum 5000 de ani, adică 3000 a. Ch., arienii cutreierau părţile acestea. O probă o am la mine: uite ciobul acesta, care e caracteristic. Vezi d-ta, teoria mea expusă în «Convorbiri» se adevereşte pe zi ce merge: «Aşa este; ştii, D-le A. că am citit, este o vreme, în *N. Freie Presse*, o dare de seamă, în care se spune că Ossieticii, care trăesc acum în Caucas, au în legendele lor ştiri sigure că odată dânşii au clădit Iaşii, după cum se vede din numele acesta Ossietici = Iasy». «Păi da; teoria mea care am luat-o în parte din Schrader, cu deosebire că în loc de sudul Rusiei, am admis Dacia, pare a căpăta o întărire însemnată din faptul Dolmenelor. Se aducea un argument contra Daciei ca patrie primitivă ariană, faptul că aici nu s'au găsit aşa monumente şi Dolmenele sunt caracteristice morminte arice. Lucrul însă se schimbă: căutând să văd de nu cumva există şi la noi asemenea monumente, am găsit în Cesar Bolliac o relaţie făcută asupra unor pietroaie uriaşe puse în formă de casă patrată, exact, zice dânsul, cu un dolman din Occident, represintat în John Lubbock. Eu o să mă duc vara asta acolo; voi face săpături oarecare şi, de se adevereşte lucrul, atunci ce frumuseţă pentru părerea susţinută. Vezi d-ta, Domnule M., aceste dolmene au cam raportul de vechime între ele următorul: cu cât ne depărătăm de la Vest la est pornind de la Oceanul Atlantic, cu atât monumentele acestea conţin obiecte cu drumuri mai primitive; precum, de asemeni, dolmenile din Suedia, sânt mai noi cu raport la cele din Pomerania. Pe de altă parte, ele sânt mai noi în Indii şi mai vechi în Caucas, pentruca să fie cele mai vechi în sudul Rusiei. Prin urmare se impune părerea că există un centru comun aici, în Europa, de unde au pornit clăditorii acestor morminte uriaşe. Şi la noi trebuie căutat acest punt». «Crezi D-ta, D-le A., că numai acest dolman să fie în România?» «Nu, dar nu au fost observate altele. Acum de curând Undset a făcut un studiu asupra *terramparelor* din Ungaria. Ei bine, s'a constatat că aceste *terramare*, care nu sânt altăceva decât un fel de locuinţe lacustre, adică locaşuri zidite pe pari, dar nu în milocul lacurilor, ci pe uscat, înconjurate numai cu un val uriaş care slujea pentru apărare; ei bine, s'a constatat că *terramarele* din Ungaria presintă un stadiu de desvoltare anterior *terramarelor* din Italia; conclusia lui Undset este că locuitorii *terramparelor* din Italia sânt veniţi din părţile Ungariei. Va să zică, un

alt argument pentru teoria mea. E frumoasă şi istoria, D-le M. când e privită în aşa chip». «Ai să scrii D-ta asupra acelui monument doloman, dacă-l găseşti în fiinţă, după cum afirmă Bolliac?» «Da, d-le M.»

Am mai vorbit despre petrecerea mea prin Atena; i-am făcut descrierea câmpiei attice, am vorbit ceva despre petrecerea prin Arcadia şi povesteam întrecerea cu catârii pentru o sticlă de bere, precum şi lupta apogiaţilor de-a ne da jos de pe asini, fie la urcuş, pe munte, fie la scoborîş, fie ţinând dârlogii animalului nobil la şosea. Părea că-l interesează foarte mult. El îmi zicea continuu: «să scrii, D-le A., aceste amintiri ale D-tale din Arcadia; ce frumoase lucruri sânt şi să le spui în felul cum le povesteşti».

Moartea lui Odobescu

Odobescu s'a sinucis! Ceiace pot şti exact asupra lucrului e următorul: înainte încă de concurs îmi spunea el: «dacă n'aş avea concursul tău, m'aş omorî, aşa sunt de necăjit în familie». Peste câteva zile a luat 70 grame de landanum şi fiindcă medicamentul era foarte tare, Măldărescu doctorul spunea: «la zece cai de le-aşi fi dat 70 grame de landanum, pe toţi îi omoram; l-a vărsat tot. A plâns D-na Odobescu, s'a rugat de el şi astfel a luat contraotravă şi a scăpat. Când am fost la el şi i-am cerut să facă ceva pentru mine, doamna îmi spunea că a avut dispepsie, că limba i se umflase, că nu poate vorbi de loc şi nu simte. Sub dicteul lui, Doamna a scris hârtia către Rector prin care-şi dădea dimisia din ambele comisii, a mea şi a lui Negulescu. Iscălitura lui era aproape ilisibilă. De sigur că acest act a fost ultimul lui act politic. Scriu toate aceste lucruri cu o adâncă părere de rău şi cu o mâhnire adâncă; dar în contra inevitabilului şi fatalităţii nu poţi face nimic absolut. După prima încercare, el s'a făcut bine; am fost să-mi iau ziua bună de la el şi nu am fost primit de dânsul. Am plecat la Giurgiu...

Odobescu văzând că orice speranţă s'a stins s'a prefăcut că e vindecat şi ca semn de vindecare i-a spus Doamnei Odobescu să se ducă liniştită la Curtea de Argeş. Ea a ascultat, şi seara primeşte telegramă din Bucureşti că Odobescu e în agonie. Când a ajuns în Cuza Vodă, el era mort. Şi s'a stins cea mai dulce fiinţă din câte am cunoscut, Odobescu, care mi-a făcut cel mai mare bine, ce un om putea să-mi facă. Şi la groapă, pe catafalc sau pe marginea mormântului, figura tot frumoasă rămăsese. Se făcuse ceva mai gravă, mai serioasă, fiindcă mişcările feţii nu-i mai schimba muşchii. Era senin şi curba frunţii şi nasului păstrase, şi aşa, după moarte, curba extraordinar de frumoasă pe care o ştim din viaţă. Când preotul spunea: «Iartă-i, Doamne, păcatele, că multe sânt greşalele noastre», doamna Odobescu a căzut în genunchi şi plângea. Atunci pentru prima oară m'au podidit lacrămile şi am plâns şi eu. Şi, curios, ziceam mai nainte în mersul spre catacomba fiicei lui Haşdeu, către Evolceanu: «Odobescu, prin moartea sa şi-a luat dreptul să mai fie plâns». Trebuie să fi fost o durere prea acută, sforţările sale de a o face să-l iubească erau supraomeneşti şi atâtea amaruri, atâta durere, combinată cu «faillita» sa morală, intelectuală (căci scrierea lui «*Trésor de Petrossa*» nu mai putea fi publicată), combinată cu puterile

sale fisice, podagra teribilă care-l trîntea la pat îndată ce era vreme rea, pune şi situaţia rea financiară (pierduse Şcoala normală superioară, averea lui o cheltuise, şi pe-a nevesti-si, apoi pe ginere-su îl dăduse afară din slujbă), toate aceste împreună l-au exasperat şi făcut să-şi ridice viaţa. S'a dus maestrul meu, s'a dus protectorul meu; l-am văzut pentru ultima oară lângă groapă şi figura lui dulce n'am s'o mai văd şi vocea lui liniştită şi blândă n'am s'o mai aud, şi sfaturile lui părinteşti. Mi-a fost greu şi acum mi-i greu să mă obişnuesc fără el; par'că tot aştept să-l mai văd! Uneori, oameni care seamănă cu dânsul îmi dau ilusia că-l revăd, până îmi aduc aminte că el, de unde s'a dus, nu se mai întoarce. Mai ales mă făcea să mă cutremur ieri fiind frig, ger afară; mă gândeam ce ger trebuie să fie în întunericul gropii, în mormânt...

Intâia dată, când l'am cunoscut mai bine pe Odobescu, a fost în otelul Broft, care era unde e acum Continental, vis-à-vis de Teatrul Naţional. M'a primit la el, frumos cum era, mi-a cerut planul tezei mele despre *Cabiri* şi mi l-a îndreptat. D'atunci deseori l-am mai văzut şi mult bine mi-a făcut. Maiorescu nici pe sfert nu mi-a adus binele pe care mi l-a adus Odobescu. Doamne! Doamne! dacă adevărat este că imperiul tău se întinde şi peste umbrele morţilor, atunci ocroteşte-l şi apără-l de rele şi de necazuri, căci pe pământ cât a fost n'a făcut decât binele. Ce natură frumoasă şi nobilă şi ce creaţie aleasă a naturii!

**Leonardescu, Densuşianu,
Caragiani**

...Am pornit-o iar la Universitate şi aranjat tot ce era de făcut. S'a recomandat Lambrior pentru bursa Fundaţiei Carol I, şi apoi ne-am pus la taifas. Caragiani a început focul. «Voi filosofii, o spunea către Leonardescu, pescuiţi în apă turbure. Ce ştiţi voi, dacă asupra misterelor care ne înconjoară, vă daţi îndărăt şi daţi din umăr. Atunci filosofia voastră ce filosofie este dacă nici atâta lucru nu puteţi să ne spuneţi?» Leonardescu, figura lui adorabilă şi cu îngânatul lui în vorbă: «apoi asta nu ne priveşte pe noi, nu este treaba noastră, mă înţelegi», şi cu pumnul strâns, cu mâna îndoită de la cot spre înăuntru, făcea semne sacadate de afirmări energice. «Eu am alte chestii mai importante în filosofie; noi filosofii nu ne ocupăm de aşa lucru». Dar Densuşianu de dincolo: «voi spuneţi că sufletul e nemuritor; apoi cum se împacă treaba asta? Omul din materie se naşte şi piere, pe când sufletul, spuneţi voi, că e nemuritor. Dacă este nemuritor sufletul, atunci el a trebuit să fi existat şi mai înainte de trupul în care a trăit, precum are să trăiască după ce o intra şi în alt trup şi l-o părăsi şi pe acesta. Trupul însă, aşa pieritor, totuşi, transmite însuşirile sale şi abitudinile sale trupurilor muritoare născute dintr'însul; atunci, cum sufletul nemuritor, care a trăit atâtea vieţi şi care este quintesenţa vieţii, să nu-şi aducă aminte de nimic şi să nu cunoască nimic din trecutul lui? N'a existat, omule, nu e nemuritor». Şi se uita la noi, satisfăcut de tăria argumentaţiei şi de frumuseţa ideei. Eu mă uitam la Leonardescu şi aşteptam, curat vorba ăluia, cum aşteaptă orbul lumină, cuvântul filoso-

fului. «Respect credinţa omului, eu; eu nu mă scol în contra credinţelor, şi asta este o condiţie, noi nu ne ocupăm cu dânsa. Ştiinţa îşi are şi ea pasta sa religioasă, a zis Spencer; şi eu, ca orice om adevărat de ştiinţă, nu fug de religie; omul se cade să creadă în ceva». «Care, vasăzică, spunea Caragiani, voi filosofii faceţi ca găinile care cântă de te asurzesc; ia, şi de-o cânta, şi de n'o cânta, oul tot iese». Şi făcea alusie la vorba lui Leonardescu că filosofia nu se ocupă cu aşa probleme. «Respect credinţa omului, reluă Leonardescu, şi eu nu mă întreb niciodată dacă Moise avea sau nu barbă, («dacă fuma tutun sau nu, spune Negulescu,») căci, *c'est terrible*, frate, să vezi un om explicând toate; trebuie un lucru să rămâie neexplicat. Acel lucru neexplicat care există şi putem să demonstrăm că există, acel lucru nedeterminat care n'are atribuţiuni, sau, dacă le are, mintea noastră nu le poate concepe, acel lucru este *das Ding in* (sic) *Sich*, acel τὸ ἕν al lui Plato». Τὸ ἕν şi Τὸ πᾶν este acelaş lucru cu *das Ding am Sich*, îl îndreptase Caragiani, asupra acestui punt; Τὸ πᾶν şi Τὸ ἕν se regăseşte şi la indieni tot aşa exprimat; nu ştiu dacă a fost împrumutat de la Greci sau viceversa. Magarul de Descartes se apucase să explice şi el lumea...» Iţi poţi închipui un monolog minunat în aceiaşi direcţie desvoltat cu aceiaşi măestrie înaintea lui Caragiani care-şi aprinsese ţigara, şi cu pălăria pe ceafă, înaintea mea rămas cu gura căscată, înaintea lui Negulescu care surâdea ironic, înaintea lui Densuşianu foarte serios şi înaintea moşneagului Alexandru, servitorul, care aştepta să ne vadă odată porniţi, pentru ca să stingă lămpile. «Mă rog, Leonardescule, d-ta poţi sà-mi spui cine a fost făcută mai întâi: găina sau oul de găină; aşa e şi cu τὸ πᾶν al d-tale». Imi venea să plesnesc de râs; era o adevărată plăcere să asişti la aşa ceva. «Leonardescule, ţi s'a stricat ţie vreodată stomacul? Voi filosofii trebuie să aveţi întotdeauna stomacul stricat» spunea Caragiani. Vezi tu filosofie nu se face decât când ai un mort în casă, ori ţi-i rău de tot, ori ţi-ai stricat stomacul. Eu, când beau bere, a doua zi totdeauna fac filosofie. Uite, ieri am băut mai mult decât trebuie şi am poftă de filosofie acuma». «Religia are şi ea bunurile ei, urmă Leonardescu, fără să văz legătura între înainte şi acum, şi acum, după ce-am făcut atâtea studii şi am învăţat atâta carte, tot mai cred. Când vreau să mă culc, încep să spun tatăl nostru de vreo câteva ori, şi am adormit. Fisiologiceşte se explică lucrul minunat, mintea pierde orice preocupaiţe de întrebări mai profunde, circulaţia sângelui aduce un flux în altă parte a creerului decât în cea de pân'aci şi adorm». «Aşa e, şi eu fac tot aşa; în loc însă să spun tatăl nostru, număr până la 1000 d-o pildă şi adorm. Şi, lucru curios, când număr şi închid ochii în pat (Caragiani vorbeşte) văd par'că înaintea mea o grădină frumoasă cu copaci mari umbroşi şi cu lucruri care nu le-am mai văzut. Ei? cum le explici astea, Leonardescule?» Evident că glumea dânsul, dar filosoful, foarte tacticos, vroia să se deslușească, dar n'a mai stat Negulescu, şi-mi era necaz pe dânsul că a plecat şi a spart oamenilor taifasul, că adăstam cu entusiasm aproape cuvintele lui Leonardescu. «Cât despre sufletul d-tale că este nemuritor, eu nu cred. Ce este sufletul alta decât o umbră? Ia-i trupului soarele, şi vezi, mai este umbră? Sau, dacă nu e trup, ori un corp opac, unde mai vezi umbră? Umbra este ceva şi nu este nimic. Este curat Τὸ ἕν şi

Tò πᾶν de adineaori». Şi îşi aprinse ţigara şi, răsucindu-şi mustaţa pe deandoasele, cum e obiceiul lui, am pornit-o pe uliţă. Prin dreptul porţii Universităţii rămăsesem cu Caragiani numai; ceilalţi veneau în urmă; «Ei zic că filosofia începe acolo unde încetează celelalte ştiinţe, adică unde începe noaptea; pescuesc în apă tulbure. Sânt ca paianjenii ceia care-şi torc casele numai pe unde e linişte şi praf. Şi un păiajen aduce pe altul şi se face prin colţuri la tavane numai tort de păiajeni. Era, acum câţiva ani aici şi Găvănescu. Mă înţelegi cum se întâlneau amândoi, se mâncau ca cocoşii; unul zicea de ălalalt că nu înţelege nimic. La un examen real, Leonardescu cu Gruber s'au luat de faţă cu candidatul şi cu publicul. «Tu nu înţelegi; — ba tu nu înţelegi, nu ştii nimic; ălalalt: umbli cu mofturi; încât mi se făcuse ruşine. Nu e vorba, odată i-am făcut-o lui Leonardescu cu Plato sau Aristot în greceşte». Şi mi-a spus o istorie întreagă cu nepriceperea şi a lui L. şi a candidatului să citească un text vechi grecesc. «Să fie cărţi multe pe masă, mă înţelegi, să vază publicul că ştim greceşte». Şi am adus şi texte vechi şi n'au putut citi amândoi paragraful pe care-l comentau filosoficeşte, încât am intervenit şi le-am arătat». Am trecut apoi la berăria «Unirea». Venise vorba despre descoperirea razei lui Roentgen, despre care toată lumea se interesează cu pasiune. Şi spuneam aplicaţiile la chirurgie, cum un chirurg a putut să extragă o lamă de cuţit din şira spinării unui damblagiu, lamă care nu se vedea şi pacientul nu mai simţea durere. După scoaterea lamei, omul a putut merge ca toată lumea. D'aici am trecut uşor la adevărul cuprins în hipnotism, care s'ar putea explica prin această rază de transmitere.

Nu ştiu prin ce chip am vorbit eu despre casul poetului dela curtea Suediei care a văzut pe femeia şi copilul său în momentul când erau în primedie de-a fi arşi de vii, întocmai cum se petrece scena, deşi el, poetul ,era la distanţă de câteva sute de chilometri...

Teohari Antonescu

VERGILIUS: BUCOLICA IV-A[1]

Introducere. *In anul 40 în. de Chr., la intervenția lui Maecenas și a lui Pollio, pe atunci consul în funcțiune, Octavian, viitorul împărat, s'a împăcat, după crâncene lupte, cu adversarul său Antonius. Atunci poetul Vergilius găsește prilejul să părăsească tonul popular al Muzei pastorale și să cânte în versuri avântate și pline de un sacru entusiasm nașterea unui copil ce venea în lume în anul acesta al consulatului lui Pollio.*

După vechile tradiții etrusce, adoptate de doctrina cărților sibiline dela Cumae, Universul descrie un cerc enorm, într'un mare an de secole, un an de mai multe mii de ani de ai noștri și ale căreia luni, de o durată neegală sunt puse subt protecția unor divinități. Prima lună era prezidată de Saturn, penultima de Diana, numită și Lucina, iar ultima de fratele ei, Apollo. Cu moartea lui Caesar avea să se încheie anul cel mare și să înceapă domnia lui Saturn, adecă epoca de aur, după care avea să urmeze vârsta de argint, apoi cea de aramă și în urmă cea de fier.

Vergilius, făcându-se ecoul superstițiilor populare, cântă nașterea acestui copil, cu care avea să înceapă epoca de aur, nu însă deodată, căci nu puteau fi șterse imediat toate urmele vechilor crime omenești. Numai când copilul va ajunge la maturitate și va lua conducerea, numai atuncia va veni în lume adevărata fericire.

Cine este acest copil? După unii ar fi vorba de fiul Octaviei, căsătorită cu Antonius, de Marcellus, a cărui moarte o deplânge în altă parte poetul, după alții de fiul, ce avea să se nască, al Scriboniei, soția lui August, și care a fost faimoasa Julia, surghiunită într'o insulă din cauza vieței ei destrăbălate. Chreștinii din secolul al IV-a, prin «magnum Iovis incrementum» credeau că se proorocește nașterea lui Christos. Alții și-au închipuit că ar fi vorba de Drusus, etc. Cei mai mulți susțin astăzi că e vorba de fiul lui Pollio, de Asinius Gallus, viitorul soț al femeei divorțate a împăratului Tiberius.

Intr'o epocă în care Octavian nu ajunsese încă la conducerea sta-

[1] Această celebră bucolică a fost publicată într'o primă traducere și în *«Revista Clasică»*, VI, 4 a. 1930.

tului şi când Pollio era în drept să aspire la această severanitate, naşterea unui copil al consului putea da prilej poetului să înalţe tonul Muzei pastorale.

LUI POLLIO

Cântec mai mare inspiraţi-mi acum câmpeneştilor Muse !
Nu ori şi cine se-încântă de o tufă ori de o cătină mică :
Iar dacă un codru cântăm, fie codrul vrednic de-un consul.
Ultima vârstă a sosit, prorocită de cântul din Cumae [1] ;
Şirul cel mare de secoli acum pedeantregul renaşte.
Vine Astrea [2] din nou şi se întoarce epoca de aur.
Cerul înalt o nouă odraslă acum ne trimite.
Tu numai naşterea acestui copil, cu care începe
Vârsta saturnă şi epoca de fier încetează, Lucino [3],
Castă, ajută-o; scumpu-ţi Apollo acuma domneşte.
Consul tu, Pollio fiind, ivise-va veacul acesta.
Lunile lungi şi Anul cel mare acum vor începe.
Iar de-or mai fi şi din crimele noastre [4] resturi în lume
Fi-vor de geaba; pământul scăpa-va de veşnica teamă.
Traiu ca de zeu avea-va copilul ; vedea-va eroii [5]
Stând împreună cu zeii şi el alături de dânşii.
Prin virtuţi părinteşti el cârma va duce-o în pace.
Dintru-început [6] chiar, fără de muncă, pământul de sine
Iederă, nard şi moi trandafiri [7] revărsa-ţi-va în cale
Vesel acant care-ţi râde, copile, şi încă din faşe.
Ugere pline de lapte capriţele înseşi [8], acasă
Aduce-ţi-vor; vitele nu s'or mai teme de leii cei groaznici.
Până şi leagănul, el dela sine, flori împleti-ţi-va
Şarpe şi iarbă otrăvită peri-vor acuma din lume,
Creşte-va peste tot locul şi-ori unde amom asiatic [9].

1 *Cântul din Cumae*, adecă versurile sibiline.

2 *Fecioara Astrea*, zeiţa dreptăţii. Ea locuia pe pământ între oameni în epoca de aur. Din cauza nelegiuirilor omeneşti s'a urcat şi ea la cer.

3 *Lucina* este zeiţa naşterilor, identificată cu Junona şi uneori cu Diana, sora lui Apollo.

4 *Crimele noastre*. E vorba de războaele civile.

5 Eroii sunt semizeii sau muritori zeificaţi.

6 *Dintru început*. Poetul celebrează cele trei vârste viitoare ale copilului: copilăria, tinereţea şi maturitatea.

7 *Iederă*, nard şi moi trandafiri. Sunt plante mirositoare.

8 *Capriţele înseşi*, fără să le mai pască cineva.

9 *Amom asiatic*. Amom de Asyria, o plantă mirositoare.

Când vei putea să citeşti şi s'afli ale moşilor fapte [10],
Când vei putea să cunoşti prin tin'ce înseamnă virtutea,
Câmpul va fi atuncea tot galben de spice de aur
Strugurii roşii vor creşte ca purpura şi-în mărăcine,
Rouă de miere atunci va suda şi ştejarul cel tare.
Totuş mai fi-vor şi câteva urme din crima cea veche
Care să împingă pe oameni să înalţe cetăţi întărite
Marea să-o taie cu vâsle, să spintece ogorul cu plugul.
Fi-va şi-al doilea Tiphys şi o nouă Argo [11] va duce
Marii, distinşii eroi; mai fi-vor şi alte războaie
Şi iarăş la Troia mai fi-va trimis un mare Achile.
Când apoi anii-ţi sporind [12], ieşi-vei bărbat tu puternic,
Corăbier de pe mare lipsi-va, şi pinul cu mărfuri
Nu va mai merge: căci ori şi ce ţară rodi-va de toate.
Nu va brăzda nici ţarina plugul, nici viea cosorul.
Iar plugarul vânjos scuti-şi-va acum boii de juguri.
Omul nu va mai fi amăgit de culoarea de lână [13]
Blana în porfir vopsi-şi-va în livadă frumosul berbece
Vechia-i culoare schimba-şi-va acuma în lut ca şofranul,
Mieii în păşuni îmbrăca-s'or de sine în lână roşcată.
Astfel de veacuri, fuselor toarceţi, Parcele [14] anunţă
Strâns şi puternic unite în plinirea ursitei divine.
Hait (că a sosit doar acuma şi vremea), intră în onoruri [15]
Scumpă odraslă de zei şi mare urmaş al lui Joe.
Uite cum globul se apleacă de a bolţii cereşti greutate
Cerul înalt şi întinsul pământ şi marea cea vastă
Uite cum toate acuma tresaltă de veacul ce vine.
O, dacă ultima-mi parte a vieţii lungi-se-va atuncia,
O, dacă suflul divin [16] mai avea-l-voiu şi pentru tine
Cântecu-mi nu-o să-l întreacă nici tracul Orpheus [17] nici Linus [18]
Sprijin având pe un tată acesta, acela pe o mamă
Orpheus pe Calliope şi Lin pe frumosul Apollo.

10 *Ale moşilor fapte.* In vârsta tinereţii, când ca tânăr îşi va face educaţia. In această epocă nu vor fi dispărut cu totul războaele.

11 *Al doilea Tiphys şi o nouă Argo.* Tiphys a fost pilotul corăbiei Argo ce a condus pe Argonauţi în Colchida după lâna de aur.

12 *Anii-ţi sporind.* Copilul ajunge acum în vârsta maturităţii, când începe în adevăr epoca de aur a lui Saturn.

13 *Culoarea de lână.* Culorile nu vor mai fi făcute şi aplicate de om, căci vor fi crescut natural.

14 *Parcele.* Cele trei Parce Clotho, Lachesis şi Atropos cari torc vieaţa omului.

15 *Intră în onoruri.* Onorurile sunt magistraturile cele înalte: consulatul, aedilitatea şi praetura.

16 *Suflul divin.* Inspiraţia poetică. Vergilius era acum în vârstă de 30 ani.

17 *Orpheus* din Thracia era fiul lui Oeagrus şi al muzei Calliopa.

18 Linus din Argos era fiul lui Apollo şi al muzei Terpsichora.

Insuşi Pan[19] în luptă cu min' bătut s'ar retrage
Insuşi Pan, arbitru fiind fericita lui ţară.
Pruncule începe cu râsu-ţi acum pe maică-a-ţi cunoaşte,
Maică-ti lungă povară de nouă luni pline tu fuseşi
Pruncule începe, căci cin' n'a zâmbit odată-unei mame,
Nu este vrednic de-a zeilor masă, de-a zânelor paturi[20].

Traducere de **G. Popa-Lisseanu**

CHARLES BAUDELAIRE: RENEGAREA SFÂNTULUI PETRE

Ce face Dumnezeu cu valul de-anateme,
De-i tulbură Serafii în fiecare zi?
Ca un tiran setos, când pofta-şi împlini,
Adoarme 'n plânsul cald al crudelor blesteme.

Suspine de martiri şi de sacrificaţi,
E simfonia care îl chiamă la beţie
Şi sângele cel scurs din rana vecinic vie
Nu-şi află preţuire în ceruri de nesaţ.

— Isuse, ţi-aminteşti grădina de măslini,
In care te rugaseşi smerit şi 'ngenunchiat
La cel care din slavă râdea cutremurat,
Când cuele-ţi băteau călăii tăi haini,

Când pleava omenească în faţă te scuipa
— Pe ochii tăi miloşi, înlăcrimaţi, divini —
Şi-ţi înfigea pe cap cununa cea de spini,
— Pe capul care lumea întreagă o purta;

Când trupul tău sdrobit avea ca să-l întindă,
Povara ta sub braţe răstignită,
Iar sângele-ţi curgea pe fruntea 'ngălbenită
Şi 'n faţa tuturor fuseseşi pus, o ţintă;

Visat-ai, când pe blândul şi dulcele asin,
— Truditei omeniri s'aduci în van iertare, —
In zile de lumină, tu coborai călare,
Pe drumul nins cu floare şi ramuri de măslin?

Sau când, cu inima de-avânturi împlinită,
Zarafii biciuiai în templul tău iubit,
Nu te-a pătruns căinţa, din el când i-ai gonit,
Mai vajnic decât lancea în coasta-ţi repezită?

19 *Insuşi Pan.* Pan era de origine din Arcadia Felix, ţară ce l-ar putea favoriza.

20 *A zeilor masă, a zânelor paturi.* Aluzie la Vulcan care din cauza uriţeniei sale — el era şi schiop — a fost aruncat din cer în insula Lemnos şi Jupiter nu l-a primit la masa zeilor şi Minerva n'a voit să-l ia în căsătorie.

Eu părăsi-voi viaţa în veci neturburat,
Din lumea 'n care fapta nu'şi află-alături cerul :
Când eu voi trage spada, să mă învingă fierul !
Sân Petru-avu dreptate, pe Christ când l-a negat!

ALEGORIE

E o femee mândră cu grumaz înarcat,
Ce-i scutură 'n beţie frumosul păr bogat,
Iar ghiarele iubirii şi-otrăvuri infinit
Alunecă învinse de pielea-i de granit.
De moarte nu se teme, nu-i pasă de păcat,
— Doi monştri-a căror mână coseşte ne'ncetat —
Dar lasă neatinsă'n distrugeri defăimate,
Din corpul ei cel ager, păgâna-i majestate.
In mers ca o zeiţă, în somn ca o sultană,
Când în plăceri aduce credinţa musulmană
Şi'n braţele-i deschise, cari sânii împlinesc,
Cu ochii săi recheamă tot neamul omenesc.
Ea crede şi tot ştie, fecioară 'n nerodire,
Şi, totuş, nelipsită l'a lumii propăşire,
Că frumuseţea sa este supremul dar,
Ce smulge o iertare şi celui mai vulgar.
Nu-i pasă de infern, de purgator nu ştie,
Şi când în marea noapte îi va fi dat să vie,
Ea, care nici căinţă, nici ură n'a avut,
Privi-va moartea 'n faţă, ca un nou născut.

Din limba franceză de **Alexandru Ionescu**

IV

EPIGONII

STROFA XII

67. Iară noi? noi epigonii?... Simțiri reci, harfe sdrobite,
68. Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrâne, urite,
69. Măști rizânde puse bine pe-un caracter inimic;
70. Dumnezeul nostru — umbră, patria noastră o frază,
71. In noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază;
72. Voi credeați în scrisul vostru, noi nu credem în nimic!

Elemente morfologice, sintactice, fonetice, etc.

V. 68: **inimi bătrâne, urite** în: „Conv. Lit.", Bogdan-Duică, Călinescu;
inimi bătrâne, urîte în: Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Iorga, Lovinescu, Ibrăileanu, Botez, Pillat, Perpessicius, Mazilu;
inime bătrâne-urite în: Maiorescu 1883;
inime bătrâne-urîte în: Maiorescu 1940, Xenopol, Blaga, Murnu;
inimi bătrâne,-urîte în: Adamescu.

69: **rizânde** în: „Conv. Lit.", Maiorescu 1883, Xenopol, Bogdan-Duică, Botez;
râzânde în: Maiorescu 1940, Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Iorga, Blaga, Murnu, Lovinescu (Măsci râzânde). Ibrăileanu, Pillat, Călinescu, Perpessicius, Mazilu.

70: **umbră** în: „Conv. Lit.", Xenopol, Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Iorga, Blaga, Bogdan-Duică, Murnu, Ibrăileanu, Botez, Călinescu, Pillat, Perpessicius, Mazilu;
umbra în: Maiorescu (1883, 1940), Lovinescu.

71: **totu-i lustru** în: „Conv. Lit.", Dragomirescu, Bogdan-Duică, Ibrăileanu, Botez, Pillat, Călinescu, Perpessicius, Mazilu;
tot e lustru în: Maiorescu (1883, 1940), Xenopol, Scurtu, Cuza, Adamescu, Iorga, Blaga, Murnu, Lovinescu.

STROFA XIII

73. Și de-aceea spusa voastră era sântă și frumoasă,
74. Căci de minți era gândită, căci din inimi era scoasă,
75. Inimi mari, tinere încă, deși voi sânteți bătrâni.
76. S'a întors mașina lumei; cu voi viitorul trece;
77. Noi sântem iarăși trecutul fără inimi, trist și rece;
78. Noi în noi n'avem nimica, totu-i calp, totu-i străin!

Elemente morfologice, sintactice, fonetice, etc.

V. 73: **sântă** în: Ms. Ac. Rom., „Conv. Lit.", Bogdan-Duică, Botez, Perpessicius;
sfântă în: Maiorescu (1883, 1940), Xenopol, Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Iorga, Blaga, Murnu, Lovinescu, Ibrăileanu, Pillat, Călinescu, Mazilu.

75: **sânteţi** în: Ms. Ac. Rom. (sănteţi), Xenopol, Iorga, Blaga, Ibrăileanu, Pillat;
sunteţi în: „Conv. Lit.", Maiorescu (1883, 1940), Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Bogdan-Duică, Murnu, Lovinescu, Botez, Călinescu, Perpessicius, Mazilu.

76: **lumei** în: Ms. Ac. Rom., „Conv. Lit.", Bogdan-Duică, Botez;
lumii în: Maiorescu (1883, 1940), Xenopol, Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Iorga, Blaga, Murnu, Lovinescu, Ibrăileanu, Pillat, Călinescu, Perpessicius, Mazilu.

77: **sântem** în: Ms. Ac. Rom. (săntem), Iorga, Ibrăileanu;
suntem în: „Conv. Lit.", Maiorescu (1883, 1940), Xenopol, Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Blaga, Bogdan-Duică, Murnu, Lovinescu, Botez, (la Pillat lipseşte întregul vers!), Călinescu, Perpessicius, Mazilu.

78: **nimica** pretutindeni, numai la Bogdan-Duică: nimică.

STROFA XIV

79. Voi pierduţi în gânduri sânte, convorbeaţi cu idealuri,
80. Noi cârpim cerul cu stele, noi mânjim marea cu valuri,
81. Cerul nostru-i sur şi rece, marea noastră-i de îngheţ,
82. Voi urmaţi cu repejune cugetările regine,
83. Când plutind pe aripi sânte pintre stelele senine
84. Pe-a lor urme luminoase voi asemene mergéţi.

Elemente morfologice, sintactice, fonetice, etc.

V. 79: **sânte** în: Ms. Ac. Rom. (sănte), „Conv. Lit." (sănte), Bogdan-Duică, Botez, Perpessicius;
sfinte în: Maiorescu (1883, 1940), Xenopol, Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Iorga, Blaga, Murnu, Lovinescu, Ibrăileanu, Pillat, Călinescu, Mazilu.
convorbeaţi pretutindeni afară de
conversaţi în: Ms. Ac. Rom.

81: **Cerul nostru-i** în: Ms. Ac. Rom. şi I. E. Torouţiu, aici, în revistă;
Căci al nostru-i în: „Conv. Lit.", Maiorescu 1940, Xenopol, Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Iorga, Blaga, Bogdan-Duică, Murnu, Lovinescu, Ibrăileanu, Botez, Pillat, Călinescu, Perpessicius, Mazilu;
Căci al nostru-e în: Maiorescu 1883.

82: **repejune** în: Ms. Ac. Rom., Xenopol, Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Murnu;
răpejune în: „Conv. Lit.", Maiorescu (1883, 1940), Adamescu, Bogdan-Duică, Ibrăileanu, Botez, Pillat, Călinescu, Perpessicius, Mazilu;

r ă p e g i u n e în: Iorga;
r e p e g i u n e în: Blaga, Lovinescu.
83: **sânte** în: Ms. Ac. Rom. (sănte), „Conv. Lit." (sănte), Bogdan-Duică, Botez, Perpesiccius;
s f i n t e în: Maiorescu (1883, 1940), Xenopol, Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Iorga, Blaga, Murnu, Lovinescu, Ibrăileanu, Pillat, Călinescu, Mazilu.
pintre în: Ms. Ac. Rom., „Conv. Lit.", Maiorescu 1883, Bogdan-Duică, Botez;
p r i n t r e în: Maiorescu 1940, Xenopol, Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Iorga, Blaga, Murnu, Lovinescu, Ibrăileanu, Pillat, Călinescu, Perpessicius, Mazilu.
84: **asemene** în: Ms. Ac. Rom., „Conv. Lit.", Maiorescu 1883, Bogdan-Duică, Ibrăileanu, Botez, Pillat, Călinescu;
a s e m e n e a în: Maiorescu 1940, Xenopol, Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Iorga (Pe-a' lor urme asemenea mergèţi), Blaga, Murnu, Lovinescu, Perpessicius, Mazilu.

STROFA XV

85. Cu-a ei candelă de aur palida înţelepciune,
86. Cu z i m b i r e a ei regală, ca o stea ce nu apune,
87. L u m i n à a v i e ţ e i voastre drum de roze semănat.
88. Sufletul vostru un înger, inima voastră o liră,
89. Ce la vântul cald ce-o mişcă cântări molcome respiră,
90. Ochiul vostru vedea 'n lume de icoane un palat.

Elemente morfologice, sintactice, fonetice, etc.

V. 86: **zimbirea** în: Ms. Ac. Rom., „Conv. Lit.", Maiorescu (1883, 1940), Xenopol, Iorga, Bogdan-Duică, Botez;
z â m b i r e a în: Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Blaga, Murnu, Lovinescu, Ibrăileanu, Pillat, Călinescu, Perpessicius, Mazilu.
87: **Luminà a vieţei** în: Ms. Ac. Rom., Xenopol, Scurtu, Bogdan-Duică, Lovinescu, Botez;
L u m i n ă a v i e ţ e i în: „Conv. Lit.";
L u m i n a a v i e ţ e i în: Maiorescu 1883;
L u m i n a a v i e ţ i i în: Maiorescu 1940, Dragomirescu, Adamescu, Iorga, Blaga, Murnu, Ibrăileanu, Călinescu, Perpessicius (Luminà a vieţii);
L u m i n a v i e ţ i i în: Pillat;
L u m i n a a l v i e ţ i i în: Mazilu.
89: **cântări** în: Ms. Ac. Rom., „Conv. Lit.", Maiorescu 1883, Adamescu, Ibrăileanu, Botez, Pillat, Călinescu, Perpessicius, Mazilu;
c â n t u r i în: Maiorescu 1940, Xenopol, Scurtu, Cuza, Dragomirescu (: Ce, la vântul cald, ce-o mişcă, cânturi molcome respiră), Iorga (: Ce, la vântul cald ce-o mişcă, cânturi molcome respiră), Blaga, Murnu, Lovinescu.

STROFA XVI

91. Noi? Privirea scrutătoare ce nimica nu visează,
92. Ce tablourile minte, ce simţirea simulează,
93. Privim reci la lumea asta — vă numim visionari.
94. O convenţie e totul: ce-i azi drept mâne-i minciună,
95. Aţi luptat luptă deşartă, aţi vânat ţintă nebună,
96. Aţi visat zile de aur pe-astă lume de amar.

Elemente morfologice, sintactice, fonetice, etc.

V. 94: **ce-i azi drept mâne-i minciună** în: Ms. Ac. Rom., „Conv. Lit.", Dragomirescu, Adamescu, Iorga, Bogdan-Duică, Murnu, Ibrăileanu, Botez, Pillat, Călinescu, Perpessicius, Mazilu;
ce e azi, mâne-i minciună în: Maiorescu (1883, 1940), Xenopol, Cuza;
ce e azi, mâine-i minciună în: Scurtu, Blaga, Lovinescu.

STROFA XVII

97. „Moartea succede vieţii, viaţa succede la moarte"
98. Alt sens n'are lumea asta, n'are alt scop, altă soarte.
99. Oamenii din toate cele fac icoană şi simbol,
100. Numesc sânt, frumos şi bine ce nimic nu însemnează,
101. Impărţesc a lor gândire pe sisteme numeroase
102. Şi pun haine de imagini pe cadavrul trist şi gol.

Elemente morfologice, sintactice, fonetice, etc.

V. 100: **sânt** în: Ms. Ac. Rom. (sănt), „Conv. Lit." (sănt), Bogdan-Duică, Botez, Perpessicius;
sfânt în: Maiorescu 1883, 1940), Xenopol, Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Iorga, Blaga, Murnu, Lovinescu, Ibrăileanu, Pillat, Călinescu, Mazilu.
102: **pe cadavrul trist şi gol** pretutindeni cu excepţia ediţiei lui Scurtu şi celei a lui Cuza. Scurtu reface versul după Ms. Ac. Rom.: „Şi pun haine de imagini **peste adevărul gol"**; versul menţine „adevărul gol" în trei variante: ...„vălul de aramă de pe adevărul gol", „vălul de aur de pe adevărul gol", „haine de imagini peste adevărul gol".

STROFA XVIII

103. Ce e cugetarea sacră? Combinare măestrită
104. Unor lucruri n'existente; carte tristă şi 'ncâlcită
105. Ce mai mult o încifrează cel ce vrea a descifra.
106. Ce e poesia? Inger palid cu priviri curate,
107. Voluptos joc cu icoane şi cu glasuri tremurate,
108. Straiu de purpură şi aur peste ţărâna cea grea.

Elemente morfologice, sintactice, fonetice, etc.

V. 103: **Combinare** în: Ms. Ac. Rom., „Conv. Lit.“, Dragomirescu, Adamescu, Bogdan-Duică, Ibrăileanu, Botez, Pillat, Călinescu, Perpessicius, Mazilu;

C o m b i n a r e a în: Maiorescu (1883, 1940), Xenopol, Scurtu, Cuza, Iorga, Blaga, Murnu, Lovinescu.

104: **n'existente (n'esistente)** pretutindeni afară de Scurtu: n e - e x i s t e n t e și Cuza: n e ' e x i s t e n t e.

105: **încifrează** în: Maiorescu 1940, Xenopol, Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Blaga, Bogdan-Duică, Murnu, Lovinescu, Ibrăileanu, Botez, Pillat, Călinescu, Perpessicius, Mazilu; Iorga: Ce-i mai mult, o încifrează cel ce vrea a descifra;

i n c i f r e a z ă în: Ms. Ac. Rom., „Conv. Lit.“, Maiorescu 1883.

vrea pretutindeni afară de: „Conv. Lit.“, Bogdan-Duică, Murnu și Botez, cari preferă forma v r a.

108: **țărâna** în: Ms. Ac. Rom. (țerêna), „Conv. Lit.“ (țĕrĕna), Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Iorga, Blaga, Bogdan-Duică, Lovinescu, Ibrăileanu, Botez, Pillat, Călinescu, Perpessicius, Mazilu;

ț ă r i n a în: Xenopol, Murnu;

ț a r i n a în: Maiorescu (1883, 1940).

STROFA XIX

109. Rămâneți dară cu bine, sânte firi visionare,
110. Ce făceați valul să cânte, ce puneați steaua să sboare.
111. Ce creați o altă lume pe-astă lume de noroiu;
112. Noi reducem t o t la praful azi în noi, mâni în ruină;
113. Proști și genii, mic și mare, sunet, sufletul, lumină —
114. Toate-s praf... L u m e a - i c u m e s t e... și ca dânsa sântem noi.

Elemente morfologice, sintactice, fonetice, etc.

V. 109: **sânte** în: Ms. Ac. Rom. (sănte), „Conv. Lit.“ (sănte), Bogdan-Duică, Botez, Perpessicius;

s f i n t e în: Maiorescu (1883, 1940), Xenopol, Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Iorga, Blaga, Murnu, Lovinescu, Ibrăileanu, Pillat, Călinescu, Mazilu.

112: **mâni în ruină** în: Ms. Ac. Rom. (măni), „Conv. Lit.“ (măni), Adamescu, Bogdan-Duică, Ibrăileanu, Botez, Pillat, Călinescu, Perpessicius, Mazilu;

m â n e ' n r u i n ă în: Maiorescu 1940, Xenopol, Scurtu, Cuza, Iorga, Blaga, Murnu, Lovinescu;

m ă i n e ' n r u i n ă în: Maiorescu 1883;

m â i n e ' n r u i n ă în: Dragomirescu.

114: **sântem (sîntem)** în: Ms. Ac. Rom. (săntem), Xenopol, Iorga, Blaga, Ibrăileanu, Pillat;

s u n t e m în: „Conv. Lit.“, Maiorescu (1883, 1940), Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Bogdan-Duică, Murnu, Lovinescu, Botez, Călinescu, Perpessicius, Mazilu.

In opera poetului, poezie sau proză, literară și politică, se păstrează și un bogat material documentar pentru gramatica istorică a limbii, cu frumuseți și bogății în expresie, cu parfumul timpului, cu jocul coloritului din diferite provincii românești. Ardelenismele stărue în limbă și în vremurile noastre cu tenacitatea caracteristică rezistenței Ardeleanului față de soarta sa de atâtea ori în trecerea veacurilor neîndurător de vitregă, iar ciparianismele, numai în aparență rebarbative și mai ales pentru sisifii unificatori după calapoade artificiale și norme efemere făurite în laboratoare linguistice, stăpâneau, cel puțin prin anii când Eminescu își aduna cunoștințele și își începea creația, o bună parte din scrisul contemporanilor.

Pluraluri ca „scripture" (1), „stânce" (61), „lunge" (15), „adânce" (Egipetul), în desacord cu regulile gramaticale actuale sunt în perfectă armonie cu spiritul timpului, când poetul concepe și publică poemul „Epigonilor". A le păstra înseamnă a lăsa însăși poezia lui Eminescu în atmosfera vremei și a expresivității timpului său și în coloritul, pe care i l-a dat creatorul; înseamnă apoi nu numai a afirma respectul datorat singurei autorități în măsură să hotărască asupra decorului exterior și muzicalității interioare, ci și a conserva testări linguistice de importanță copleșitoare pentru stadiul limbei dintr'o anume epocă și studiul evoluției ei. Limba românească a devenit de multe decenii obiect de cercetare pentru învățații străini, cari adesea își întemeiează constatările pe citate de texte din edițiile noastre ajunse la o oarecare consacrare; verificând citatul după o altă ediție, curentă, constați imediat nepotriveala și divorțul dintre principiile științei și cei cari la noi pretind a se călăuzi de ele. Să introduci ventilatoare moderne în biserică spre a scoate fumul care se ridică din tămâia aprinsă, e tot atât cât a considera lăcașul Domnului sală de spectacole, care s'ar cere aerisită.

G. Bogdan-Duică dovedește cu numeroase exemple că Eminescu, în cele dintâi exerciții în versificare, s'a folosit de forme arhaice, de ardelenisme, pe care le întrebuința „des și consecvent T. Cipariu; d. ex.: într'un discurs despre limbă rostit la Brașov (1862): tienuture, locure, tempure; în Archiv (1868): vinure, riure, lantiure, versure, lacure, lucrure"[44]. Asemenea forme însă circulau nu numai în Ardealul lui Cipariu sau printre o samă de pumnuliști din Bucovina. Iacob C. Negruzzi, boier moldovan, cu limbă curat moldovenească, anunță, în n-rul dela 1 Iunie 1870 al „Conv. Lit.", pg. 120, că în curând va apare idila „Miron și Florica" „in broșure separate", iar la pg. 252: „aparând in broșure", 253: „măsurele", așa că astfel de specimene caracteristice n'ar trebui, credem, îndepărtate din texte, când se reeditează critic operele scriitorilor noștri. In cazul contrar îi scoatem din timpul și-i smulgem din locul lor și-i plantăm în mediul actualității, care poate să influențeze neprielnic judecata asupra valorii lor. Limba este un perpetuum mobile, în continuă prefacere, nestatornicia ei ar atrage însăși nestatornicia textelor. Ori soarta scrierilor nu poate fi cea a bagajelor, care se mută dela Sf. George la Sf. Dumitru dintr'un loc în altul sau chiar dintr'un colț al țării în celălalt, și ele nu pot fi silite să respire când aer dela munte, când cel de șes. Scriitorii își fixează ei înșiși prin

[44] G. Bogdan-Duică, op. cit., pg. 7.

destin şi prin măsura talentului lor stabilitatea locală şi precisiunea în timp şi acestea se respectă prin menţinerea coloritului linguistic până în cele mai fine nuanţe.

M. Dragomirescu recunoaşte că forma „lunge" este eminesciană, în loc de „lungi" [45]. Este vorba de versul al 15-lea din „Epigonii": „Urechile ce-s prea lunge ori coarnele dela cerb". Această formă se păstrează de către toţi unificatorii de limbă. Trebue s'o accepte, deoarece regula gramaticală ar reduce forma la o singură silabă şi fiindcă legile prozodiei vin în conflict cu gramatica, cedează aceasta. Dar întrebăm: constatarea că „lunge" este o formă eminesciană obicinuită, — precum o întâlnim şi în primul vers din strofa a II-a a „Egipetului": „Şi prin tufele de mături ce cresc verzi, „adânce, dese" —, nu-i oare valabilă şi pentru celelalte pluraluri: scripture, stânce? Fără îndoială că răspunsu-i afirmativ. Atunci pentru ce unificatorii, toţi, absolut toţi, schimbă formele scripturelor, stâncelor în scripturilor, stâncilor? Explicaţia procedeului este uşoară: cuvintele îşi păstrează, în context, numărul de silabe, chiar dacă intervine gramatica şi-şi impune regula formării pluralului. In acest caz grămăticii nu mai cred că acestea ar fi forme eminesciene obicinuite, metrica nu suferă prin unificare şi deci unifică. Dacă însă substantivele s'ar fi aflat prin vr'o succesiune a ideilor la nominativ plural nearticulat, — stânce, scripture —, deci în imposibilitate de a fi transformate după cerinţele gramaticei actuale decât cu riscul pierderii unei silabe, — deci o amputare a unui picior metric: stânci, scripturi —, atunci criticii operatori s'ar fi abţinut, de sigur, dela o asemene intervenţie chirurgicală şi ar fi diagnosticat iarăşi reţeta binevoitoarei explicaţii: forme eminesciene obişnuite. Sunt admisibile însă două măsuri, două principii diametral opuse într'o editare critică a unor texte? Oprindu-ne la „urechile ce-s prea lunge" ar fi cazul poate să ne gândim mai curând la o licenţă, la o inadvertenţă faţă de limbă. Decât argumentul licenţei n'are tărie convingătoare, deoarece cade la scrutarea şi analisa altor versuri, cum este spre exemplu acesta: „Şi prin tufele de mături ce cresc verzi, adânce, dese", pe care măestria lui Eminescu l-ar fi transformat uşor astfel: „Şi prin tufele de mături ce cresc verzi, adânci şi dese", dacă el însuşi ar fi recunoscut că pluraluri ca scripture, stânce, lunge, adânce sunt licenţe linguistice.

Un alt plural: „biblicelor" (20); toţi îngrijitorii de ediţii îl menţin, numai M. Dragomirescu îl modifică în „biblicilor". Dacă nu-i o greşală de tipar, nu bănuim raţiunea schimbării. La note nu aflăm nici o lămurire, deşi ar fi necesară, de vreme ce se modifică. Sau frecvenţa a trei i consecutivi ar oferi un „profil muzical" mai poetic decât cel din forma aleasă de poet: „biblicelor"?

Neologismul paroxyton secol apare cu toate înfăţişările sale din circulaţie în trecut ca şi în prezent: secolii, secolilor; secole, secolelor; secule, seculelor; seculii, seculilor. Forma secule, seculelor, deci de genul neutru şi cu u în trupină este a veacului trecut, iar secole, secolelor mai rar secolii, secolilor sunt forme de dată mai nouă. Poetul anticipă şi dă forma de astăzi, la masculin:... „dintr'al secolilor plan" (27) ms. 2257

[45] M. Dragomirescu, ediţia „Universul", în „Note Critice", pg. 219.

f. 71 a şi „Acu secolii străbate..." (53) ms. 2257 f. 71 b[46]. In „Convorbiri Literare" se modifică anticiparea eminesciană şi se tipăreşte în strofa a V-a ca subst. de genul neutru („seculelor"), iar în strofa a IX-a ca subst. masculin („seculii"). I. Scurtu introduce forma mai recentă secole, secolelor; la fel A. C. Cuza, M. Dragomirescu, N. Iorga. După „Conv. Lit." urmează T. Maiorescu (1883, 1940), Gh. Adamescu, G. Bogdan-Duică, L. Blaga (deşi susţine că reproduce textele după I. Scurtu), G. Murnu, E. Lovinescu. Lui G. Ibrăileanu i se datoreşte restituirea formei din tradiţia manuscrisă: secolii, secolilor. Ortodox-eminescieni sunt aici şi C. Botez, G. Călinescu şi Perpessicius, ca şi Pillat care însă nu şi-a bătut capul cu ms. poetului, ci l-a reprodus doar pe G. Ibrăileanu. D. R. Mazilu ne oferă cetirea corectă a manuscriptului-ciornă în variantă („secolilor", „secolii"); totuşi, tipărind textul definitiv şi critic, face opinie separată, D-l D. R. Mazilu, şi mazileşte şi manuscriptul, şi „Conv. Lit.", şi chiar pe G. Ibrăileanu, acceptându-l pe I. Scurtu, de teama regulilor gramaticale. A. D. Xenopol venise cu forma „seculilor", dar nu-l urmează nimeni. Cu versul 53 D. R. Mazilu îşi dovedeşte inconsecvenţa şi dibuirea, căci aici admite forma din manuscript „secolii", ca şi Iorga, Ibrăileanu, Botez, Pillat, Călinescu şi Perpessicius, pe când cealaltă („seculii") din „Conv. Lit." trece în ediţiile Maiorescu (1883, 1940), Xenopol, Scurtu, Cuza, Dragomirescu, Adamescu, Blaga, G. Bogdan-Duică, Murnu şi Lovinescu. Este tocmai nesiguranţa d-lui D. R. Mazilu, pe care o constatam în primele pagini ale acestor cercetări.

In pofida tuturora şi în locul acestui haos de rătăciri în forme, manuscriptul lui Eminescu, deşi numai ciornă, dovedeşte consecvenţa şi preferinţa poetului pentru forma secol, de gen masculin, atât în versul 27 („secolilor"), cât şi în versul 53 („secolii"), şi aceasta se impune să fie respectată, închizându-se astfel orice discuţie în contradictoriu şi curmându-se odată pentru totdeauna inutila şi infinita perindare de variante.

„Pahară": „Cantemir croind la planuri din cuţite şi pahară" (11), în rimă cu „primăvară". Evident „Convorbirile Literare" au înlocuit „pahară" din ms. poetului şi au tipărit „pahare", inadvertenţă observată de T. Maiorescu la alcătuirea ediţiei din 1883, în care se reface forma hotărîtă de poet „pahară". G. Bogdan-Duică are scuza că reproduce, cu rare abateri, textele din „Conv. Lit.", deci „pahare", dar statornica tendinţă de unificare şi gramaticalisare a lui G. Ibrăileanu atinge aci absurdul, pe care doar numai I. Pillat, — copist în toată regula —, îl urmează, adoptându-i asonanţa „pahare". Nici măcar D. R. Mazilu, credinciosul emul, nu îndrăzneşte să literarizeze în asemenea chip pe socoteala poetului. Gh. Adamescu, moştenitorul lui I. Scurtu dela fosta editură „Minerva", contopită în „Cartea Românească", până prin anii 1936 menţinea „pahară", în ortografia veche „paharĕ". In ediţia din 1940 se molipseşte şi Gh. Adamescu de maniera lui G. Ibrăileanu şi mutilează, „îndreptând" păharăle în pahare. Argumentul asonanţelor şi oricare alte argumente sunt numai virtuoase întreceri în dialectică.

[46] In capitolul III din n-rul trecut al revistei, la pg. 381 v. 27 şi 384 v. 53 s'a tipărit greşit că în Ms. Ac. Rom. ar fi „seculelor" şi „secule". De fapt formele din ms. sunt: „secolilor" şi „secolii". — I. E. T.

Oul n'are alt plural decât ouă; nouă (haine nouă) dibuie abia în imediata noastră actualitate spre altă formă a pluralului și se întâlnește uneori, în căutarea de a ieși din echivoc: „noui" (cărți no(u)i, haine no(u)i). Adevărat că pluralul cuvântului, în limba unificată, după normele gramaticale, este pahare. Dar în limba veche, Biblia din 1688: ...„pentru că toată firea fiarălor și a pasărilor"..., iar în idiomul moldovenesc: ...„eu sânt Spancioc care a scăpat din ghiarăle tale"... (C. Negruzzi); sau: tinerețăle, bătrânețăle noastre. La Eminescu în „Egipetul", același plural moldovenesc și tot în rimă:

Inecat de vecinici visuri, răsărit din sfinte-**isvoară**
Nilul mișcă a lui legendă și oglinda-i galbăn-**clară**...

G. Ibrăileanu va veni să înfrângă necruțător și profesoral ex catedra voința poetului și va cere să rimeze:

sfinte-**isvoare**
cu galbăn-**clară** (pg. 29, ed. 1939)

impunând astfel dominația gramaticei în locul armoniei eminesciene. Asta însă nu mai e știință, ci pur și simplu anarhie, în numele cel mult al unei științe balcanice. Nu ezităm a pronunța calificativul, chiar dacă-i vorba de Ibrăileanu. Ba tocmai din cauza aceasta. Când aberațiile pornesc dela dânsul, trebue combătute fără înconjur și fără nici o cruțare, pentrucă autoritatea lui deschide nenumărate porți și pofte: întâi inovațiile și corecturile lui trec deadreptul în edițiile plagiatorilor; apoi, dacă Ibrăileanu își îngădue și de aceste „îndreptări", amatorii de emendări îl vor imita și haosul va crește în loc să se ajungă vr'odată la o ediție critică definitivă. L-am și văzut doar pe D. R. Mazilu perifrazându-i în studiul introductiv pasagiul asonanțelor, pe care-l developează și disecă în câteva pagini, ca să argumenteze că chipurile cer rimează cu ieri... Asonanțe? Adecă: în locul unor identități de sunete, pe care le-a fixat poetul, se așează numai o asemănare de sunete, în loc de rimă perfectă, numai o semirimă (Assonanz=Halbreim; cfr. Eduard Engel: Entwelschung Verdeutschungswörterbuch). Așa decide G. Ibrăileanu, prin argumentația abstracțiunilor culte. Dacă „isvoare" poate sta în rimă cu „clară", atunci nu-i emendat versul, ci-i amendat poetul. Textele sunt corectate cu gramatica de curs primar în mână, ca niște caete ale unui băețaș de școală. Ori când e vorba de scrierile clasicilor noștri logic e să te întâlnești cu gramatica istorică a limbei românești, unde problemele de natura aceasta ea le constată în timp și spațiu pe teren, în literatura cultă ca și în graiul viu al poporului. Eminescu în general și cu poemul „Epigonilor" în deosebi are indiscutabil drept să facă apel la instanța superioară, gramatica istorică a limbii, și să respingă neputința și pauperismul gramaticei elementare, ca și alte argumente de circumstanță și periferice. Coborîrea cercetărilor dela nivelul înalt al perspectivei asupra ținuturilor românești și asupra evoluției linguistice într'un cadru de secole, împinge însăși știința românească îndărătul timpului, când a creat Eminescu, poetul care practic și estetic, prin realizări, dovedește un orizont mai larg, de vederi și concepții, decât cel care se desprinde teoretic din modul cum erudiții noștri îi tratează și maltratează poezia. Substituirea gramaticei elementare celei istorice este greșala fundamentală. Dacă ediția îngrijită

cu întregul aparat critic și științific trebuie să se înalțe până la piedestalul creatorului, atunci cu atât mai mult edițiile așa numite populare nu pot fi înjosite până la gradul scăzut al culturii straturilor populare, cărora le sunt menite. Opera scriitorilor are valoare educativă căutând să-l ridice pe cetitor spre dânsa.

Aceleași preocupări de unificare a limbei au silit pe cei mai mulți dintre îngrijitorii edițiilor eminesciene să aplice regulile gramaticei elementare **dubletelor, moldovenismelor, arhaismelor.** Despre sinonimul veacului am vorbit. Ca și secol — secul (27) este cuvântul „c o l o a r e" — „c u l o a r e" (46). Poetul alege „coloarea", pe care singur M. D r a g o m i r e s c u o întunecă în „c u l o a r e a unor vremi de mult trecute". Dar până unde crede că poate merge intervenția criticului în editarea operei unui poet de factura lui Eminescu, tot M. D r a g o m i r e s c u ne arată:

Eminescu: **Moaie** pana în c o l o a r e a unor vremi de mult trecute.

Dragomirescu: **'Nmoae** pana în c u l o a r e a...

Parcă „în pod miaună motanii" sărmanului Dionis. Și această „emendare" se găsește în „Ediția Institutului de Literatură" de pe lângă Universitatea din București, pentru care un alt motan torcea în ticnă, mai dăunăzi, la gândul unei catedre Eminescu...

Anii de creație ai poetului cad în perioada șovăirilor pentru găsirea sunetelor în alfabetul latin echivalente celor din alfabetul cirilic care după ce a fost folosit, cu toată bogăția lui, aproape jumătate de mileniu, cu anul 1860 începe să fie părăsit. Dela 44 semne ale scrierii cirilice care ofereau ochiului cu precizie ceea ce trebuia să auză urechea, se ajunge pe vremea lui Eminescu la scrierea latină cu ceva mai mult decât jumătate din 44 semne cirilice și la un compromis între ortografia fonetică și cea etimologică. Sunetul î sau â produce încurcături. Aversiunea lui T. Maiorescu față de acest sunet și refuzul de a-l accepta în scrierea limbii române sunt mai accentuate în timpul colaborării poetului la „Convorbiri Literare", unde fără nici o echivalență fonetică î sau â se înlocuesc cu i (in, incăt, riuri, ris) sau cu ă (ăncă, ănsĕ, ăntăiu și intăiu, cănd, sănt, săntem, ănger, frău, plănge etc.). Pumnul resolvise problema primind pentru sunetul cirilic atât în tulpina cuvintelor cât și la începutul lor pe î (Gramatica limbii române din Viena 1864). Junimiștii au primit pe â numai la verbele de conj. I-a persoana a treia sing., perfectul simplu, spre a se putea deosebi de forma prezentului. Altfel sunetul a fost înlocuit cu i, e, ă, d. ex.: „Indată se î n d r e p t â spre locul de unde veneà c ă n t e c u l"; „Insfirșit ea i n c e t â de a c ă n t à; scerse c ă t e v a lacrimi din ochi, se u i t â i m p r e j u r și c ă n d zări unu străinu i n a i n t e a ei, fu a t ă t de surprinsă i n c ă t i n c e p ù a tremura"; „Atunci ea a r u n c â asupra lui Victor unu ochiu pĕtrunzĕtoru *); părù unu momentu a se defia de d i n s u l, dar naivă ca toate n a t u r e l e cele drepte și necorupte, ea i ș i r e c a p ă t â i n d a t ă i n c r e d e r e a, se a p r o p i â de elu"... (N. G a n e: Fluerul lui Ștefan, în „C o n v. L i t.", anul I, n-rul 2, 15 Martie 1867 pg. 30). La fel în 1870: „Leontina se s c u l â deodată grabnic i n t o v ă r ă ș i t ă de mai multe domnișoare, se puse la claviru și c ă n t â" (I. N e g r u z z i: Pe malul mărei, în „Conv. Lit.", 1870, IV, pg. 263), iar M. E m i n e s c u în F ĕ t - F r u m o s din lacrimă:

*) z din d cu sidilă.

„Atunci Fĕt-Frumosu iși luâ ziua bună de la părinți“...; „Riurile ce ciocăreau mai in jos de brăele melancolicelor stănce, invĕțau de la păstorul imperatu doina iubirilor, ear vulturii ce stau amuțiți pe cresce-tele seci și sure a stăncelor nalte, invĕțau dela el țipetul celu plănsu al jelei“; „Poarta era sfărămată și voinicul intrâ“; „Cănd sunâ mează-noaptea fețele mesenilor se posomorirĕ...“; „Cum venea vuindu, Fĕt-Frumosu o apucâ de mijlocu și o trănti cu toată puterea intr'o piuă mare de peatră; peste piuă prăvăli o bucată de stincă, pe care-o legâ din toate părțile cu șepte lanțuri de feru“... „Fĕt-Frumosu ospĕtâ ce ospĕtâ, dar apoi luăndu-și buzduganul de-a umĕru, merse mereu pe dira trasă de piuă pănă ce ajunse lăng'o casă frumoasă, albă care steclea la lumina lunei in mijlocul unei grădini de flori“. („Conv. Lit.“, IV, 1870, pg. 178, 179, 180). Așa dar, cu excepția arătată, în grafie lipsește semnul î sau â. A menține această lipsă, este o absurditate; a reda textele în forma scrierii de astăzi, înseamnă a face o operație firească de transcripție, similară versiunii din cirilică în scrierea cu litere latine. Dar când dela transcripție sau transliterație se trece la translite-rarisare, se părăsește criteriul estetic, modificarea nu este numai gra-fică, ci și fonetică, și atunci intervenția criticului în opera poetului vine cu aport personal de colaborare inadmisibilă, chiar atunci când se aduce argumentul că, prin procedeul intervenției în opera lui Eminescu, se înlă-tură vre-o inadvertență față de limbă sau se pune capăt unor particula-rități provinciale. Geniul său creator se afirmă prin armonie și ideație, cari își au o logică, a lor, interioară în răspăr cu normele curente ale gra-maticei elementare; aceste norme ale modernizării impun mai curând o diminuare a puterii și varietății de expresie. Dintr'o pornire dictatorială, inerentă tuturor doctrinarilor, — există și în știință dictatură, ca și în politică, intoleranță mai odioasă decât cea din domeniul realităților — se naște câte-o efemeră insulă comunistă. De cele mai multe ori însă ea nu-i decât imaginară, pentru că legile naturii și ale naturii creatorilor și creațiunilor nu se pot înfrânge, natura însăși nu crează stereotip și deci și creatorii cari sunt creațiile ei îi urmează legile.

In formele variate ale limbii, în continuele ei schimbări, se observă ușor această dorință de libertate și eliberare de orice încătușări.

S'a făcut și continuă a se face caz de valoarea unor sunete, de frec-vența anumitor vocale, cu o anume funcțiune și cu vădit efect poetic în opera marilor scriitori. A ilustra asemenea cazuri, ar fi să nu ne dăm seama că alunecăm pe povârnișul banalităților, iar dacă G. Călinescu și ca dânsul seria întreagă din școala lui G. Ibrăileanu, afirmă că „prin modificarea numai grafică“, „Eminescu n'are nimic de suferit, căci de vom scrie femee ori femeie substanțial e tot aceea“ — desigur că spune un adevăr, pe care nimănui nu-i va trece prin minte să-l răstălmăcească sau să-l combată (pg. 11). Dar când în paginile urmă-toare schimbă înțelesul și ritmul hemistihului „sfinx pătrunsă de'nțeles“ în „sfinx pătruns de înțeles“, când emendatorii introduc după propriul gust estetic forme, pe care Eminescu nu le are, atunci într'adevăr „modificarea este numai grafică“? (pg. 10). Astfel la Eminescu: sânta (29, 73), sânt (100), sânte (79, 83, 109) — în diferite ediții critice: sfânta, sfânt, sfântă, sfinte; vergină (32, 57) — virgină; forma moldovenească pintre (54, 83) — printre, curentă la Alecsandri,

Bolintineanu ș. a. In ceea ce privește verbul auxiliar sânt — sânteți (75), sântem (77, 114), încă mult timp înainte de Eminescu se folosia sunt, suntem, sunteți și în lipsa semnului ĭ, ă înlocuirea lui prin u era binevenită, deoarece se apropia mai mult de spiritul latin. Totuși poetul în Epigonii a întrebuințat consecvent sănt, săntem, sănteți. Nu-i în dreptul nostru să căutăm motive de justificare; ci ne facem numai datoria de a constata. Transcripția dela sănt, săntem, sănteți dă formele sânt, sântem, sânteți. Redacția „Convorbirilor Literare" le-a șters umbrirea slavă și le-a apropiat mai tare de pronunția latinească. După „Conv. Lit." au urmat edițiile Maiorescu și toate celelalte, cari tind spre modernisare. Și aici, ca și aiurea, se păcătuește însă față de limba românească însăși, pentru că amândouă formele sânt și sunt au circulație și în prezent. Ba, dacă e vorba de spiritul limbii, formele sânt, sântem, sânteți par mai adecvate. In tot cazul, simțul estetic poate oscila între una și cealaltă, depinde subiectiv de sensibilitate, obiectiv de ambianță; în Epigonii a hotărît subiectivismul și sensibilitatea poetului și într'o vădită ambianță, creatoare de atmosferă: „sânta candel'a sperărei", „spusa voastră era sântă și frumoasă", „sânte firi vizionare", „voi sânteți bătrâni", „noi sântem iarăși trecutul" — „Lumea-i cum este... și ca dânsa sântem noi". Privind astfel, din perspectivă, stilul apare același, ca și atunci când cercetăm elaborările miniaturistice. Omogenitatea stilului se păstrează în liniile mari ale construcției, ca și în cele mai neînsemnate amănunte. Dar îngrijitorii de ediții se găsesc mereu în contradicție: într'un fel afirmă în introduceri și altfel se comportă când redau textele. Schimbă peste tot, ca să modernizeze limba, și atunci profilul fonetic nu mai rămâne același din Eminescu originar. Transliterația se depășește și se intră în domeniul transliterarisării. Dacă poetul G. Murnu „vra" în loc de „vrea", cum „vrea" (105) Eminescu, poate să prefere această formă, nu însă impunând-o în opera altuia. Domnul G. Murnu va înțelege cel mai bine dreptul suveranității, mai ales că d-sa își aprobă sieși gesturi absolutiste, iar față de Eminescu, se dovedește puțin respectuos. Când în materie de creație poetică fiecare se crede chemat să moșmolească veșmântul lui Eminescu, atunci să ștergem din lexic noțiunea de autoritate, dar tot atunci moșmolitorii să nu pretindă considerație pentru dânșii. Că rev. „Conv. Lit." „vra" și ea și după ea G. Bogdan-Duică și C. Botez nu-i nici o mirare. In versul 108 Maiorescu răvășește ideia poetului: „Straiu de purpură și aur peste țărâna cea grea" (108) se transformă în ediția din 1883 astfel: „Straiu de purpură și aur peste țarina cea grea". Jidanii dela Socec cari continuă să afișeze pe ediția ultimă, în circulație la 1940, numele lui T. Maiorescu, l-au însărcinat pe arhineglijentul V. Demetrius cu această îngrijire. Acesta, firește, menține alterarea și tipărește, tot ca Maiorescu în 1883 „țarina cea grea". G. Murnu crede că-i obligat să mutileze și d-sa ca A. D. Xenopol în 1893: țărina. De ce nu încaltea „țirina"? Tot A. D. Xenopol tipărește „voace" în loc de „voce" (32). Element de ambianță este și „asemene" (84) întrebuințat de Eminescu, dar completat în „asemenea" de către același V. Demetrius, care susține că reproduce ediția maioresciană, din 1883; la fel Xenopol; după Scurtu se iau toți următorii: Cuza, Dragomirescu, Adamescu, N. Iorga indică prin apostrof necesitatea completării articolului pronominal: „Pe-a' lor urme". Dacă-i vorba de

punerea la punct a articolului pronominal în scrierea secolului trecut, noi „epigonii" urmează să supunem acestei operații totul și pe toți scriitorii până la 1900. Neregula de astăzi era regulă atunci. Preocupați de gramatică sunt apoi Blaga (după Scurtu), Lovinescu, se 'nțelege și domnul profesor D. R. Mazilu. Surprinzătoare este și prezența lui Perpessicius în acest loc. Corect după ms. „asemene": „Conv. Lit.", Maiorescu 1883, G. Bogdan-Duică, G. Ibrăileanu, C. Botez, Pillat, Călinescu. Dacă G. Ibrăileanu printr'un capriciu oare care s'ar fi aflat în cealaltă tabără, D. R. Mazilu ar fi evadat dincolo. Este calitatea d-sale excepțională de a greși, când greșește G. Ibrăileanu și de a greși iarăși, când lucrează pe socoteală proprie. O ordine oarecare ar fi necesar să se stabilească și în formele: d e - a s u p r ă - m i (4)—de-asupra-mi; s e l b a t i c (28)—sălbatec—sălbatic; l a c r i m i (35) — lacrămi (N. Iorga); r e p e j u n e (82) — răpejune (după „C. L.", în numeroase ediții) — răpegiune (N. Iorga) — repegiune (Blaga, Lovinescu); s o m b r u (66) — sumbru (numai N. Iorga); nimica — nimică (singur G. Bogdan-Duică); m a r g i n i (60) — margeni (N. Iorga); forma v e c i n i c (49) preferită de poet trebuie să rămână, ca și o b i c i n u i t, și alte cuvinte în genul acestora, în loc de „veșnic", „obișnuit", cu sonoritate mai puțin pronunțată din cauza succesiunii nasalei n consoanei ș. Grupa șn este evident mai obscură decât c i, mai ales că în formă moldovenească nu se face sudura între prima silabă „veci-" și a doua „-nic"; la fel în „obicinuit" etc. Nu mazilim nici o formă. Amândouă contribuie, în ambianțe potrivite, la mărirea puterii de expresie a limbii. V e ș n i c fâșâe frunza 'n codru, va fi desigur formă tot atât de resonabilă ca și v e c i n i c din vecinica pomenire... Emendarea lui A. C. Cuza e v o a c ă n'a prins și n'a fost imitată de nimeni, în toate edițiile s'a menținut provincialismul rebarbativ impropriu r e v o a c ă (65) din Eminescu. Dacă poetul „O a ș e a z ă 'n tron de aur" (59), G. Murnu și M. Dragomirescu ar face bine s'o lase pe Dridri în pace. Nu face să se amestece în chestiuni străine atât de subtile, și din pricina că „o așează" este fonetic altceva decât „o așază" cum îl îndreaptă pe Eminescu, G. Murnu și M. Dragomirescu. Tendința limbii către o înseninare prin isgonirea firească și treptată a vocalelor întunecate se vădește încă de mult, astfel s t i n g e (29), s i n u l (64), z i m b i r e (57, 86). Incercarea lui G. I b r ă i l e a n u de a modifica fonetica verbului s t i n g e în s t â n g e n'a fost luată în serios decât de acolitul său I. Pillat. Toți editorii mențin: „Palid s t i n g e - Alexandrescu"... S i n u l se găsește și într'o poezie a unui contemporan cu noi în rimă cu c r i n u l.

In cadrul alternanțelor fonetice intră și **genitivele** femenine singulare în **ei** — **ii**; g â n d i r e i (6) — gândirii; i u b i r e i (10) — iubirii; l u m e i (23, 76) — lumii; ț ă r e i (26, 64) — țării — țerei — țerii (N. Iorga); d u r e r e i (28) — durerii; s p e r ă r e i (29) — sperării; d e ș t e p t ă r e i (42) — deșteptării; v r e m e i (42) — vremii; v i e ț e i (87) — vieții. Deși abia dela 1900 încoace s'a cristalizat regula gramaticală că pentru alcătuirea acestor genitive articulate se formează pluralul nearticulat și acestuia i se adaogă articolul *i* (: o operă — două opere — opere*i*; o viață — două vieți — unei vieți — vieți*i*; durere — dureri — dureri*i*),

totuşi nici în prezent această regulă nu este acceptată de către toţi scriitorii; lui O. Densusianu îi place mai mult forma în e i:

Cuvîntul din urmă,
Cuvîntul în care
Dureri şi nădejdi se sbăteau
In ceasul sortit despărţirei
Răsună mereu de departe
Răsună duios, zi şi noapte,
In bronzu-amintirei[47].

Şi umbrele singurătăţei
Şi chinu-aşteptărei
De ce tăinueşte vestirea de mîne
Incearcă să schimbe tristeţa în lacrimi,
Dar ei le răspund: „cînd atîţia
Pornit-au pe marea peirei
Cu fruntea 'nstemată de nimb de eroi,
Ar fi prea nemernic să plângem:
Eroi — ai durerei —
Putem fi şi noi“ [48].

Alţii dintre poeţi şi prozatori, artişti ai cuvântului, deşi respectă regulile gramaticale actuale, se văd siliţi ca în interiorul unei propoziţii desvoltate sau al unui vers să întrebuinţeze când genitivul în e i când pe cel în i i; cadenţa între cuvinte ori coloritul vocalic le impune alternarea. Altă dată în vers imperativele metricei înfrâng legea şi silesc pe autor să adopte genitivul în i i, când gramatical corect ar fi numai e i. Iată spre exemplu T. Arghezi:

Cămin al dorurilor mele,
  fântâna setii 'nvierşunate,
Pământ făgăduit de ceruri
  cu turme, umbră şi bucate.

Genitivul dela sete este setei. Cum însă diftongul ei înseamnă cantitativ mai mult decât ii, elisiunea după genitivul regulat (setei 'nvierşunate) ar fi stânjenit cursivitatea cetirii şi atunci poetul şi-a îngăduit a doua formă (setii), în care cei doi i auditiv nu sunt decât un i plin.

Aşa dar, regula în cadru mai cuprinzător, după uzanţe de aproape 3/4 de secol, este că forma în ei are drept de circulaţie, fără nici o rezervă, şi numai cea în ii se supune restricţiunilor regulii din gramatica elementară. Dela introducerea scrierii cu litere latine şi până astăzi simţul estetic al scriitorului a hotărît şi se poate dovedi cu citate că acest uz a creat legea desăvârşitei libertăţi pentru folosirea genitivelor în ei şi îngrădirii formei în ii.

Eminescu, la fel cu toţi colaboratorii „Convorbirilor Literare“ contemporani şi până astăzi, intră în cadrul mai cuprinzător al regulii. In „Epigonii“ foloseşte genitivele cu diftongul în **ei**, dar în versul 97: „Moartea succede vieţii“..., foarte clar şi citeţ în manuscript, se cere lichidarea fulgerătoare a ideii „Moartea succede vieţii, viaţa succede la moarte“ şi pentru a produce însăşi ilusia succesiunii repezi, este evitată întinderea cuvântului vieţei. Un alt neajuns ar fi fost monotonia

[47] Ovid Densusianu, Heroica, Bucureşti 1918, pg. 15.
[48] Idem, ibid., pg. 16.

acustică prin prea marea frecvenţă a vocalei e; şapte sunete identice, cărora li s'ar fi adăogat al optulea din diftongul vieţei, ar fi dat desigur altă sonoritate întregului vers. Să se repete de două-trei ori „succede vieţei", apoi „succede vieţii" şi deosebirea se va simţi negreşit. Atât ei, cât şi ii modifică pronunţia primei silabe, vie- se pronunţă într'un fel când îi urmează -ţei şi altfel când îi urmează -ţii. In primul caz fenomenul este al dilatării, în al doilea al contracţiunii. Prin apropiere se produce procesul unei ilusii acustice similare ilusiei optice produsă la apropierea a două culori diferite. Ele se influenţează reciproc. De aceea, ni se pare că şi atmosfera tristeţei din versurile 28 şi 29 este mai stăruitoare, dacă se menţin formele lui Eminescu:

...vântul cel selbatic al durerei
...stinge... sânta candel'a sperărei,

decât prin formele în ii, mai sprinţare, mai luminoase, introduse de către Ibrăileanu şi alţi editori, inclusiv D. R. Mazilu. V. Demetrius (ed. Maiorescu 1940) procedează la fel, nerespectându-şi cuvântul că reproduce ediţia din 1883.

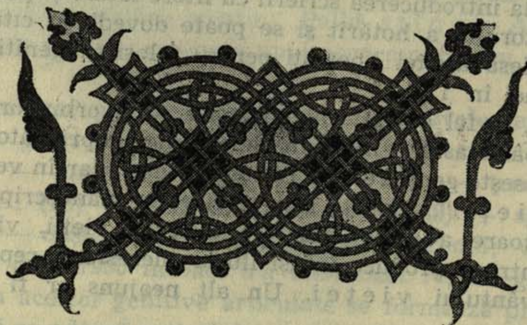
Modificările introduse de către îngrijitorii ediţiilor au fost semnalate. La o cetire ştiinţifică a textului se remarcă numai decât diferenţa dintre fonetismul lui Eminescu şi cel alterat de către grămăticii, pentru cari criteriul estetic se resumă doar la stricta aplicare a regulilor gramaticale elementare.

In consecinţă conclusia nu poate fi decât o severă înfrânare a zelului modernisatorilor. Căci, unul ciupeşte o literă, altul cârpeşte o buchie şi, astfel, hlamida de purpură a poetului se preface într'un vestmânt sdrenţăros.

Pentru n-rul viitor: **timpuri; articol; elisiuni, contracţiuni; forme vechi şi noi; nume proprii; îndreptări de greşeli; conflict între ortoepie şi ortografie; dela demoldovenisare la muntenisare şi absurd; emendări: admisibile, inadmisibile, suspecte şi emendări noi; chestiuni neresolvate; tabloul sinoptic al ediţiilor critice şi interdependenţa lor.**

Greşală de tipar: pg. 376, v. 8 se va ceti: „Mumulean glas cu durere"...

I. E. Torouţiu

C Ă R Ţ I // R E V I S T E

C Ă R Ţ I

GIOVANNI PAPINI: FIGURI UMANE

VALLECCHI. FIRENZE. 1940. P. 203. LIRE 12.

O nouă lume de umanitate. Răsărită din aceleaşi seminţe bune ale Istoriei lui Crist. Şi totuşi nouă faţă de aceasta. **Figurile** ilustrului scriitor florentin. Sub formă de schiţe, portrete..., dar întotdeauna încheiate crâmpeie de viaţă dramatică, hazlie, ori amestecat, aşa cum Domnul a lăsat-o pretutindenea.

Incepe cu «**Pălmaşul depe jumătatea muntelui**»: portret sigur, din linii viguroase de exterior şi interior, creaţiune papiniană, creaţiune mussoliniană. Pălmaşul cu muşchii de oţel, voe de muncă atâta cât lumea se micşorează înaintea lui. Când «merse cum spune el, să mănânce pâinea guvernului, îl puseră, natural, la bersaglieri, şi trebuia desigur să pară, cu faţa aceea de bronz şi temerară, iluminată de diamanţii negri ai ochilor şi de surâsul alb al dinţilor, bersaglierul născut şi reprezentativ. Prima dată când veni în permisie, cu toate penele acelea de cocoş la pălărie şi cu istorisirile ca'n poveste ale oraşelor descoperite pe care le avea de povestit, făcu un mare efect şi femeile de pe aici îşi amintesc încă de ele». Căsătoria lui Bragia ameninţă să devină dramă. Căci, fiind sărac şi de natură sălbătecă, părinţii unei foarte blonde şi de sânge ales păstoriţe, «opusul precis, cum adesea se întâmplă în dragoste, a figurii şi naturii lui», nu înţelegeau să-i dea de nevastă acea delicată fiică. Bragia se răzbună «şi atâta făcu, profitând de pustietatea liberă a imaşurilor, că deveni tată mai înainte de a fi soţ. Indată după aceasta emigră în Germania să lucreze în mine. Drama ameninţă, dar scriitorul o ocoleşte, fiindcă aşa o cere descrierea fidelă a lui Bragia, figură nu de roman ci de umanitate. Aşa precum e întreaga carte a lui Papini: într'un ton minor de umanitate. Pentru un altul aceasta ar fi periculos. Te poate duce la monotonie şi proză. Dacă nu ar fi corabia încăpătoare a ingeniului papinian, care te ia şi te poartă în apele de incantaţie ale spiritului, peste tot. Dacă nu ar fi puternica pulsaţie originală de poezie simţită peste tot. Dacă nu ar fi înmănunchierea admirabilă de daruri a florentinului, ieşit din şcoala carducciană, dar mai ales format în şcoală proprie. Drama se evită întru buna dispunere a cetitorului: «Dar când se născu băiatul, cu toate că era departe în felul acela, Bragia se întoarse drept acasă şi luă femeia la biserică şi în primărie, pentrucă nu voia, spuse, ca sângele său să meargă fără nume prin lume». Bragia, cap de familie devine un **pater familias** cu toate drepturile antice, de cari nu abuzează însă, pentrucă, deşi aprig la chip, e blajin şi bun la suflet, e o figură umană, care nu lipseşte niciodată dumineca dela biserică «deşi nu are prea multă simpatie pentru preoţi. Când preotul e la altar, zice, şi citeşte în cartea sa toate le spune bine şi îl respect, însă după ce a ieşit din biserică el la casa lui şi eu la casa mea».

Bragia «nu ştie să citească şi nici să scrie pentrucă pe vremea lui aici sus nu erau şcoli, dar nu dispreţueşte oamenii de studiu şi câteodată chiar spune că pana cântăreşte mai greu decât sapa. Insă nu i-s dragi doctorii pentrucă, spune el, îţi cad deasupra necazurilor şi a da pe mâinile lor un creştin e ca şi a «pune un şoarece în mâna pisicii».

Aceasta, foarte pe scurt, este figura şi viaţa lui Bragia. «N'am vrut să-l înfrumuseţez şi nici să-l fac mai urât. Dacă anumitor literaţi **gentilini,** dedaţi complicaţiunilor sufletelor infirme, le va părea că nu ar face să pierzi vremea cu un

săpător de pământ, nu mă voi face înțeles. Să gândească mai degrabă că din stofa aspră și eroică a lui Bragia sunt făcuți acei oameni obscuri, muncitori și soldați, care de treizeci de secole desțelenesc, nutresc și apără Italia».

Fără să vrem alunecăm dela impresiile noastre în însăși galeria vie a chipurilor. Vina e a scriitorului.

Figura a doua, săracul de stil vechiu, «questuant mistic și filosof» Simone, viiază în deosebi în haina de umor în care îl îmbracă nou nouț scriitorul. E un sărac glumeț, mulțumit de nimic, chiar de cele 13 lire pe cari, în fiece lună i le trimite fiică-sa, fără să-i scrie «dragă tată», și întotdeauna 13 «par'că ar vrea să-i dorească moartea». Nu pot totuși trece peste un moment de puternic umor.

Simone avu trei soții și tustrei muriră înaintea lui. Și în legătură cu aceasta astfel rezuma experiența sa: «Prima soție o dă Dumnezeu, a doua lumea și a treia diavolul».

— M'am însurat, — povestea —, la vârsta lui Cristos, la treizecișitrei de ani. Fata se chema Mariangela și cum eram puțin rude am trebuit să plătesc cincizecișișase monete florentine pentru rubedenie și să spun cincisprezece rozarii. M'am dus la preotul, care se numia don Fritturi, și l-am întrebat: «dar aceste rozarii se pot spune împreună, eu și cu fata? Da? Atunci bine». Și după asta am fost fericiți și mulțumiți timp de mai mulți ani. Imi părea că sunt de aur, în acea vreme, însă mai apoi dânsei îi veni ideea să meargă pentru a vedea cum e făcut Paradisul și Mariangela addio.

Am luat o alta care se chema Tonia: era un șarpe ce mânca pe cât un profet, însă mai leneșă decât piatra de moară. Eram totdeauna la cuțite și când se mânia devenia verde ca și coada usturoiului. Era una din acele femei care acum te gâtue acum te ridică în cer: mai întâi îți scot ochii și apoi ar vrea să ungă locul. Trebue să fie, după socoteala mea, în iad, la făcut cărbuni și mă apuc că înspăimântă chiar și pe draci. Dar eu n'am vrut să mă dau și am luat-o pe a treia. Iar despre aceasta e mai bine să nu zic nimic: un cuvânt nu e de ajuns și două ar fi prea mult».

Simone e totuși un sărac medieval. Fericit. Are o cameruță întunecoasă, într'o stradă lăturalnică, toată mulțumirea lui pământească. «Când deschid casa mea, îmi pare că sunt stăpânul lumii și nici măcar Papa, cu toate slujbele lui, nu stă mai bine ca mine». Altă moștenire în afară de cheia camerii acesteia n'a lăsat Simone și «cât n'aș da să o pot avea», încheie creștinul Giovanni Papini, suspinând: «Mi-a părut întotdeauna că ar fi miraculoasa cheie a mulțumirii pământene».

Figurile lui Papini sunt omenești, deci verosimile, totuși de o deosebită originalitate. Sunt singulare. Simpatic de neobișnuite. Ciudate. De pildă, «Omul care face totul singur», vorbindu-ți numai în versuri și proverbe. Parc'ar fi pereche ideală cu un alt exemplar din comuna subscrisului.

Observăm din nou că scriitorul e atotstăpân peste interlocutorii săi. Peste mintea și arătarea lor. Drept aceea portretele sunt cu deosebire complete și viabile. Papini își domină dictatorial pana, flămândă de tipuri umane. Din câteva linii energice, expresive și originale iese chipul rotund, sugestiv, plin de duh. Papini posedă arta magicianului care învie neînsuflețirea, te uluește. Pe deasupra, stilul! Cel exterior ca și cel interior. Putere de incantație. Singur, numai brodând faptul și ar ajunge spre a ne smulge admirația. Exemplarele lui Papini nu plutesc niciodată în abstract. Ele se leagă puternic de un anumit mediu, al lor. Drept care lasă un tipar și mai trainic în mintea cetitorului.

Și Orestone, meșteșugarul ratat, artist ridiculizat, care își face o plăcere din a imita glasul animalelor, părăsit de copii și ajuns cu cerutul. Chiar sus la casa lui Papini, care-l îmbelșughiază cu vrafuri de cărți, nuvele, romane, primite în omagiu, sau pentru judecare. Iar «bătrânul imitator al dobitoacelor se desfată cu cărțile și le recomandă aplauzului popoarelor», mărturisește cu malițiozitate bătăiosul Papini.

Două istorii bizare, **«Un pustnic ciudat»** și **«Propunere de exterminare»**. Din această gustoasă carte putem, pe deasupra, afla cine este cel mai mare scriitor. Citiți-i confesiunea și secretele. Ironiile și spiritul. Și o istorie boccacescă: **Maurul alb.**

Dar scriitorul ne poartă și în intimitatea casei lui. **«Ilaria mea»**: cadru

familiar cu lucrul şi meştiţia poetului, pentru care mica angelică fiinţă este ca un surâs, o floare tinerească în solitudinea gândului neogoit şi neîmpăcat.

«Visul Celeniei» este mişcător. Aduce aminte de Viaţa lui Crist. Un colţ din ţara măslinilor sfinţi, şi a păstorilor. O frântură din însângerata cărare a fiului Domnului. Din ţara măslinilor, a măgarului, cămilei şi turmei. Trecerea în vis a copilei este tot ce se poate realiza mai sublim cu verbul. Şi viziunea Ierusalimului.

Ştefan Cuciureanu

CH. LINDBERGH: NOI...

FUNDAŢIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ, 194 PAG., 1939, BUCUREŞTI.

Colonelul Lindbergh, despre care, mai bine decât despre oricine, se poate spune că a ajuns celebru peste noapte, — chiar dacă «noaptea» aceasta a durat 33 de ore şi s'a scurs peste apele bătute de furtuni ale Atlanticului de Nord, încă nestrăbătut în sbor direct de vreo pasăre mecanică —, a povestit, în cartea prezentată publicului românesc în traducerea d-lui Vendy Muston, viaţa sa înainte de acest sbor, precum şi raidul transatlantic însuşi.

In afară de interesul pur anecdotic al povestirii faţă de care nimeni, mai ales acum un deceniu, nu putea rămâne indiferent, ceeace face din volumaşul de amintiri o lectură plăcută este sinceritatea şi simplitatea tonului adoptat de autor. Cartea, scrisă fără pretenţii şi fără veleităţi de literatură — cel puţin după cât ne putem da seama din traducerea românească —, este o autobiografie a sburătorului Lindbergh, în care el nu se opreşte decât asupra capitolului «sbor» şi «avion» din viaţa sa, restul fiind lăsat aproape cu totul în umbră. Dar tocmai prin această sinceritate şi simplitate ea atrage dela început pe cetitor şi-l întreţine până la sfârşitul povestirii, care coincide cu întoarcerea în oraşul St. Louis, după isbânditorul sbor deasupra Atlanticului şi după primirile nemaivăzute din cele trei capitale europene (Paris, Bruxelles şi Londra) ca şi, la întoarcere, în Statele Unite. Partea finală a volumului — în care sunt descrise manifestaţiile şi recepţiile prilejuite de vizitarea oraşelor europene şi de întoarcerea în patrie — nu a fost scrisă de Lindbergh, ci de un scriitor american, Fitzhugh Green, ceeace, chiar dacă nu s-ar fi menţionat în chip special, ar fi fost înţeles şi de cel mai neprevenit cetitor: grandilocvenţa stilului acestor pagini contrastează în chip izbitor cu simplitatea şi naturaleţa stilului lui Lindbergh. Omul acesta de acţiune, ale cărui cuvântări ocazionale s'au mărginit la câteva fraze succinte, cuprinzând tot ceeace avea de spus, dar nimic altceva, n'ar fi putut scrie paginile finale, cerute desigur de editorii volumului, pentru o mai mare posibilitate de comercializare a povestirii vieţii de sburător a lui Lindbergh.

După cum spune răspicat, el s'a gândit numai la ceeace a căutat să facă «în folosul aviaţiei», pe când Fitzhugh Green, interpretând **ad-litteram** discursurile ocazionale rostite în Europa şi în America după răsunătorul succes, a transformat această izbândă a omului asupra elementelor naturii şi asupra propriei slăbiciuni, într'o mare operă de înfrăţire a popoarelor...

Consideraţiile acestea asupra volumului aviatorului american, din care el apare tot aşa de modest cum s'a arătat cu prilejul sborului său, nu pot fi încheiate fără câteva precizări în legătură cu versiunea românească. Am mai avut prilejul, chiar de mai multe ori, în paginile acestei reviste, să discutăm problema traducerilor, din ce în ce mai numeroase în ultima vreme, dar, poate tocmai deaceea, mai necontrolate. Fireşte, nu se poate cere oricui să scoată de sub teascurile tipografiei un monument de limbă literară, după cum înţelegem că este normal ca într'o traducere neologismele să fie mai numeroase decât într'o operă originală. Suntem însă în drept să pretindem ca o traducere să fie în măsură să îndeplinească rostul pentru care a fost făcută, adică să dea posibilitatea tuturor celor care cetesc numai româneşte să o înţeleagă. Lindbergh nu a scris această carte numai pentru camarazii săi aviatori — mai numeroşi în America şi mult mai puţin numeroşi în România... —,

singurii cari ar putea să înțeleagă, fără consultarea unui dicționar enciclopedic, termenii tehnici speciali și pe care nimeni nu s-a ostenit să-i traducă sau să-i explice în românește... Cine își închipuie că un cetitor obicinuit (și despre el trebue să fie vorba) se va osteni să caute într'un tratat de aviație, pentru a se lămuri ce sunt acele «șicane» (sau «plăcile șicane»), este un mare naiv. Căci, deși se pare că cel mai desăvârșit **volapück** tehnic este acela al aviatorilor (în această privință îmi amintesc de un comunicat oficial al Ministerului Aerului, care oprea **survolul** anumitor regiuni, ca și cum nu s'ar fi putut spune sborul peste acele regiuni!...), de îndată ce este vorba de o carte pentru nespcialiști, traducătorul trebue să-și dea osteneala să traducă sau să explice acești termeni. Lipsa aceasta nu este, dealtfel, nici origina, nici cea mai mare. Traducătorul — după nume anglo-saxon — nu este deplin stăpân pe limba românească. Altfel, n'ar fi scris **Casa Comunelor** (oricine știe că se spune **Camera Comunelor**), după cum n'ar fi scris «Deoarece aviatorul nostru era musafirul Lordului Landsale, el șezu într'o lojă, **înconjurat de regalități**», sau «curajul moral necesar pentru a privi în față **audiența** aceea imensă...». Exemplele s'ar putea înmulți, dar pentru documentarea afirmației noastre de mai sus, sunt suficiente.

Privind traducerea și din alt punct de vedere, nu cunoaștem limba engleză în măsura în care ar fi necesar pentru a ne da seama — numai din lectura traducerii — de felul cum a fost scris originalul. Intrebuințarea stăruitoare a perfectului simplu în cursul povestirii constitue însă o greșală, chiar dacă eventual reprezintă traducerea exactă a textului englez. In nici o carte originală românească nu s'ar putea întâlni o asemenea puzderie de verbe la perfectul-simplu...

Pentru a încheia aceste rânduri, ne-am exprima dorința ca pe viitor traducerile publicate de editurile serioase să fie mai îngrijite și revăzute de un bun cunoscător al sintaxei românești. Dar suntem aproape siguri că nimeni nu va voi să-și complice existența, dând ascultare acestei sugestii...

Vladimir Dumitrescu

N. BAGDASAR: ISTORIA FILOSOFIEI ROMANEȘTI

TIP. „TIPARUL UNIVERSITAR", EXTRAS DIN „ISTORIA FILOSOFIEI MODERNE" VOL. V, OMAGIU PROFESORULUI I. PETROVICI, 1940, BUCUREȘTI.

O istorie a filosofiei poate fi scrisă în mai multe feluri, căci, dela obiectiva prezentare a sistemelor de cugetare ce se înlănțuie sau se determină în ordine cronologică și până la redactarea fără lacune a unui tratat în cadrul căruia aceste sisteme să aibă aspectul unui tot trecut prin flacăra celui mai viguros spirit critic, sunt posibile atâtea istorii ale filosofiei, câte criterii ne pot călăuzi la alegerea materialului căruia urmărim să-i dăm voita organizare cronologică și semnificativă.

Ideal ar fi dacă orice istorie a filosofiei s'ar orienta în așa fel, ca să poată ilustra, măcar în parte, postulatele unei filosofii a istoriei filosofiei.

Cugetarea omenească însă, decând a încolțit în cel dintâiu creer lucid și până în ceasul de față, nu a urmat niciodată direcții rectiliniare, iară sistemele filosofice s'au născut și se nasc la fel cum apar toate lucrurile vii ale lumii. Alături de ființe firave dăinuie altele, încărcate de experiență, și alături cu ele își duc existența organică sau elementară nenumărate viețăți și stihii, fiecare putând fi problemă pentru mintea omului. Noi învățăm să cugetăm întocmai așa cum învățăm să vorbim. Deaceea nu trebuie să ne surprindă faptul că și ritmurile cugetării noastre sistematice sunt prea asemănătoare ritmurilor graiului nostru. Vorbind o anumită limbă care aparține unui anumit gen de limbi, ne deosebim și ca gândire de cei ce vorbesc alt grai, de alt gen. Descartes e și rămâne filosof tipic francez, precum Kant filosof tipic german. Pascal e și rămâne gânditorul cu anumite sensibilități specific franceze, precum Nietzsche reprezintă vehemențele profund expresive ale unei gândiri indubitabil germane. Această reciprocă sau chiar alternativă structurare dintre limbă și cugetare e așa de evidentă încât ne miră faptul că nu există încă un studiu care să

constate în ce măsură limba nouă pe care o învaţă un om, părăsindu-şi graiu etnic, modifică şi ţinuta lui spirituală; — căci până şi interjecţiile noastre cele mai spontane aparţin tezaurului de foneme al limbii pe care o vorbim şi nicidecum vreunui sistem neutru sau comun întregului neam omenesc.

Iată că o filosofie românească şi, în cazul nostru, o istorie a filosofiei româneşti, nu numai că e posibilă, dat fiind că o fac românii, ci ea este inevitabilă, fiindcă filosofii români nu vor putea face nicicând altfel de filosofie decât numai românească, iar aceasta în mod necesar câtă vreme simt, vorbesc şi scriu româneşte. După credinţa noastră filosofia este tot pe atâta de traductibilă sau intraductibilă pe cât de traductibilă sau intraductibilă este poezia lirică. Până şi influenţele streine suferă convertiri la sensibilitatea noastră de toate zilele.

Luaţi în parte, filosofii se deosebesc, se completează, se aseamănă sau se contrazic, iar aceasta nu numai în cadrul aceluiaş neam ci şi al aceleeaşi şcoli. La noi, spre exemplu, d. Ion Petrovici reprezintă un fel de cugetare, iară d. Lucian Blaga altul, diametral opus. Vederile d-lui Simeon Mehedinţi se deosebesc şi ele — deşi se şi aseamănă —, de vederile d-lui Constantin Rădulescu-Motru. Nimeni însă nu va putea nega că toţi aceşti filosofi ai noştri nu ar cugeta specific româneşte.

Istoria filosofiei unui popor prezintă dificultăţi mai mari sau mai puţin mari. Ele sunt legate de materialul istoric de care dispunem. Un tratat clasic de istorie a filosofiei se va ocupa de prestaţiunile bine definite ale filosofilor propriu zişi ai unui neam, schiţând, în capitole generale, procesele şi tendinţele manifestate în epoca studiată. Aceasta pentru o mai clară reliefare a sistemelor ivite sau afirmate în cel timp. Şi un tratat clasic de istorie a filosofiei va îmbrăţişa numai datele cele mai certe, lăsând în seama monografiilor grija presupunerilor şi a amănuntelor demulteori foarte complicate. Stabilind, în modul cel mai sigur cu putinţă, că ideea B din sistemul cutărui gânditor este precedentă ideii A, din acelaş sistem sau, dacă găsim, precedentă ideii identice din sistemul elaborat de alt filosof, nu am stabilit mai mult decât o precedenţă probabilă, deoarece, în cugetarea omenească, există constelaţii cari, sub specie aeternitatis, se situiază dincolo de orice coordonare în timp.

Prestaţiile obiectiv considerate, în cazul nostru cugetarea sistematică a ciudaţilor oameni cari se îndeletnicesc cu filosofia în sensul strict al cuvântului, numai ele constituie materialul document pentru orice istoriograf al filosofiei, — deoarece niciodată nu vom putea cunoaşte raţional procesele de cugetare câte stăpâensc, cu inextricabilă complexitate, atmosfera unei epoci ce se dovedeşte apoi a fi fost favorabilă sau potrivnică ridicării de noui edificii filosofice.

Dar în istoria filosofiei dăm şi peste o altă categorie de fenomene. Din diverse motive un fel de cugetare, deşi anacronic, continuă să-şi exercite influenţele în anumite cercuri şi continuă să fie întors pe toate feţele, numai şi numai să-şi păstreze autoritatea care, în acest caz, e normativă. Unele instituţiuni apără cu straşnică pază şi cu extraordinare subtilităţi dialectice orice iotă din textul care nu trebuie clintit. Astfel se nasc poziţii noui şi se dă dovada cea mai drastică şi de toată frumuseţea uneori că, la urma urmelor, oamenii pot ieşi la bun capăt rămânând abili şi credincioşi mânuitori ai aceluiaşi instrument de explicare sau argumentare: Sistemul din limitele dogmatice ale căruia nu admit să fie urniţi cu nici un preţ; — ceeace mai dovedeşte că spiritul nostru nu cunoaşte nici o barieră odată ce este vorba să-şi afirme drepturile eterne de deschizător al orizonturilor, fie ele şi oricât de mici.

Cu astfel de gânduri am deschis masivul volum de Istorie a Filosofiei Româneşti publicat de d. N. Bagdasar, mai ales că ne era cunoscută o altă încercare, de acelaş gen, scrisă însă de altcineva, care, cu tot respectul ce i-l păstrăm, nu ne-a putut mulţumi.

D. N. Bagdasar a desfăşurat până în prezent o prea bine cunoscută activitate în domeniul filosofiei. Spirit preocupat de mai multe probleme, d-sa le-a abordat cu râvnă şi competinţă. În afară de articole şi studii, recenzii şi discuţiuni risipite în mai toate revistele noastre principale de specialitate, d-sa a prefaţat cu adevărate studii introductive două traduceri din filosofii englezi, făcute de d. S. Căteanu: (*George Berkeley*, Principiile cunoştinţei omeneşti; 1932, XXI+101 pagini, — şi *David Hume*, Cercetare asupra intelectului omenesc; 1936, XXXXIII+147 pagini), a alcătuit, în colaborare cu d. profesor universitar Ion Petrovici, manuale de psihologie pentru cursul secundar şi a ti-

părit următoarele lucrări originale: 1. — Der Begrif des theoretischen Wertes bei Rickert. Darstellung und Kritik (Berlin, 1927; 101 pg.), 2. — Rabindranath Tagore şi civilizaţia (Bucureşti, 1929; 20 pg.), 3. — Filosofia contemporană a istoriei (Bucureşti, 1930; 232 pg.), 4. — Criza culturii moderne (în volumul: Politica Culturii; Bucureşti, 1931; ppg. 521—557; Revista de Filosofie, vol. XXII, 1932) şi 5. — Istoria Filosofiei Româneşti, carte de care ne ocupăm în această recenzie.

Noua lucrare a d-lui N. Bagdasar cuprinde cinci părţi: a) Tendinţe, Teorii, Sisteme — care înglobează filosofia pură, adică logica, epistemologia şi metafizica, — b) Estetica, c) Filosofia Dreptului, d) Filosofia Istoriei, şi e) Filosofia Culturii.

În cadrele speciale ale acestor cinci componente ale Istoriei Filosofiei Româneşti, dăm de numele aproape al tuturor filosofilor noştri dela Dimitrie Cantemir până la Ştefan Lupaşcu, — dela Domnul Moldovei care-şi publică în româneşte şi greceşte, la Iaşi în 1698, „Divanul lumii cu înţeleptul" şi până la românul care tipăreşte în limba franceză, la Paris, în 1936 ale sale „Les idées directrices d'une nouvelle philosophie des sciences".

Cartea d-lui N. Bagdasar fiind un extras, ar fi provocat unele nedumeriri cetitorilor neprevenţi: Capitolele sunt inegale, iar bibliografia, cuprinsă în corpul textului, are lipsuri. Aceste inegalităţi şi lipsuri corespund însă unui anumit plan pe care-l mărturiseşte chiar autorul: „Lucrarea de faţă, — scrie d-sa, — este un extras... Ţinând seamă de acest fapt, cititorul îşi va explica de ce anumite lucrări n'au fost pomenite deloc sau au fost amintite numai în treacăt: fiindcă ele cădeau în lotul celorlalţi doi distinşi colaboratori... împreună cu care a fost redactat volumul... Mă simt dator să mai dau o explicaţie, pentru a preveni o eventuală neînţelegere. Unele din capitole au o extensiune mai mare decât ar fi îngăduit-o valoarea intrinsecă a sistemelor respective sau influenţele exercitate de ele. Procedând astfel, am ţinut ca pe unele, date uitării sau foarte puţin cunoscute — în parte şi fiindcă operele sunt epuizate — să le fac cunoscute mai pe larg, iar pe altele, dificile prin ele însele de înţeles, să le fac mai comprehensibile. Pentru o mai mare garanţie a unei redări cât mai exacte, am socotit necesar să supun manuscrisul capitolelor despre gânditorii în viaţă, acestora înşişi, ţinând totdeauna seamă de observaţiile lor îndreptăţite". (Prefaţă).

Luând la cunoştinţă aceste lămuriri, constatăm că Istoria Filosofiei Româneşti scrisă de d. N. Bagdasar îndeplineşte, cu amendamentele specificate, condiţiile unui tratat de istorie românească a filosofiei româneşti şi mai atinge, în afară de acestea celalt scop, să-i zicem didactic, căci ne pune la dispoziţie acele texte originale ale filosofilor studiaţi, cari din cauze arătate, ne sunt inaccesibile. Iar faptul că expunerile despre gânditorii în viaţă au fost supuse examenului acestora înşişi este, şi mai mult, o dovadă că d. N. Bagdasar a urmărit, pe deasupra tuturor părerilor personale, o cât mai obiectivă redare a cugetării lor. Ne găsim deci în faţa unei cărţi alcătuită cu prevedere şi răspundere şi controlată, în limitele posibilului, de toţi cei în cauză. Aşa, de exemplu, d. P. P. Negulescu a putut preciza că „părţile cu caracter introductiv" din capitolul care îl priveşte, părţi citate de d. N. Bagdasar, aparţin, ca redacţiune, unuia dintre asistenţii săi (Cf. Corrigenda, pg. ultimă).

Dupăce justifică prin vitregia împrejurărilor istorice tardiva apariţie a filosofiei pe pământ românesc, d. N. Bagdasar trece dela gânditor la gânditor, făcându-i schiţa biografică şi ocupându-se, în amănunte unde este necesar, de opera lui considerată ideografic şi cronologic. Capitole speciale fac legătura, acolo unde este nevoie, între un cugetător şi altul sau trecerea dela un domeniu la altul al filosofiei. Expunerile sunt clare şi întemeiate pe pasagii în original sau pe rezumate cu referiri la textul respectiv. D. N. Bagdasar reuşeşte să construiască, din fragmente bine alese, imaginea personalităţii filosofice a fiecăruia dintre gânditorii noştri, iar caracterizările, cu câte închee d-sa, sunt juste în laconismul lor ca o nomenclatură ştiinţifică.

Cum se prezintă, — s'ar putea întreba cineva, — imaginea, în puţine cuvinte a filosofiei noastre? Dl N. Bagdasar nu face nici un fel de rezumat de acest gen. Nici nu era necesar să-l facă. Să ne fie îngăduit să-l încercăm noi, nu pentru a-l completa pe autor, ci pentru a desluşi dacă există sau nu anumite planuri permanente pe cari se mişcă gândirea filosofilor noştri. Şi încercarea o facem chiar cu cuvintele d-lui N. Bagdasar.

Să vedem, mai întâiu, care este situaţia în filosofia pură.

Dimitirie Cantemir (1673—1723), deşi nu e original, deoarece suferea de influenţe stoice, creştine şi teosofice, rămâne, totuşi, filosoful „dela care va trebui să plece orice istorie a filosofiei româneşti". (p. 19—20). Dela Cantemir şi până la Maiorescu însă trece mai bine de jumătate de veac. Totuşi apariţia singulară a acestui „Marc Aureliu" la orizontul gândirii româneşti e semnificativă prin elementul etic religios în care se oglindeşte asemeni unei culmi carpatine. Ştim că în marele laps de timp până la apariţia lui Titu Maiorescu, filosofia, sau, mai precis, învăţământul nostru filosofic se limitează la elemente formale. După străduinţele româneşti ale unui Samuil Micu, George Lazăr şi Eufrosin Poteca, Titu Maiorescu, crescut în şcoală germană, reia firul creaţiei prin lucrări puţine ce-i drept dar remarcabile prin „claritatea stilului, conciziunea ideilor şi stringenţa argumentării" (p. 33). Tot el promovează o serie de elevi cari se vor situa, neîntârziat, în fruntea filosofiei noastre renăscute. Aceşti elevi, asupra aptitudinilor cărora nu s'a înşelat Maiorescu, sunt astăzi un C. Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu, S. Mehedinţi, I. Petrovici. Până la formarea acestor marcante personalităţi şi oarecum paralel cu filosofia lui Maiorescu, primul care, după Dimitrie Cantemir, încearcă un sistem, de astădată original, este Vasile Conta (1845—1882). Deşi s'a stins în vârstă de numai 37 ani, Conta ne-a dat o operă demnă de atenţie „din punct de vedere biologic evoluţionist şi transformist, din punct de vedere epistemologic sensualist, empirist şi relativist" (p. 82). Nu trebue să uităm că el a fost şi unul dintre cei mai ireductibili naţionalişti ai noştri.

Epoca de creaţie originală o deschid însă, larg şi critic, abia elevii lui Maiorescu, şi mai ales C. Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu şi Ion Petrovici.

Concepţia d-lui C. Rădulescu-Motru (n. 1868) e caracteristic românească din punctul nostru de vedere, deoarece determinismul d-sale teologic, energetismul şi personalismul au ca tendinţă mărturisită „răscolirea energiilor româneşti, pentru a descoperi vocaţiile şi a le face fecunde desvoltării neamului, şi, prin el, omenirii. Căci, deşi determinist, C. Rădulescu-Motru nu numai că nu este, cum am văzut, adversarul intervenţiei umane în mersul societăţii şi al naturii, dar, din contra, prin filosofia lui tocmai cere o atare intervenţie. E un determinist care nu înţelege să lase totul pe seama naturii, ci face loc şi rolului activ şi innoitor al omului. Filosofia personalismului energetic este, cu alte cuvinte, o filosofie activistă" (p. 106). Dar nici d. P. P. Negulescu (n. 1872), ca reprezentant al unei filosofii „antimetafizice, scientiste şi evoluţioniste" şi ca om care „priveşte cu neîncredere orice speculaţie ce nu se sprijină pe cercetările ştiinţelor pozitive şi nu admite decât ipotezele pe care le îngăduie rezultatele la care au ajuns aceste ştiinţe" (p. 122), deşi ocupă o „poziţie interesantă" în filosofia noastră, nu se îndepărtează dela linia celorlalţi gânditori decât în măsura în care i-o impune propria structură sufletească (p. 122).

D. I. Petrovici (n. 1882) e raţionalist, dar „un raţionalist corijat şi îmbogăţit cu tot ceeace gândirea filosofică dela Kant până astăzi a adus nou şi demn de reţinut. Raţionismul lui Petrovici nu este dialectic şi formal. El este de convingerea că, deşi raţiunea îşi are principiile ei a priori, ea nu se poate totuşi lipsi de materialul furnisat de simţuri, de experienţă, că numai raţiunea aplicată la experienţă poate să ne ducă la cunoaştere. Deci pledând pentru filosofie ca disciplină autonomă, Petrovici înţelege totuşi că numai printr'o colaborare strânsă dintre filosofie şi ştiinţă se pot asigura progrese atât uneia cât şi celeilalte. Petrovici a învăţat d-la Kant că în filosofie atitudinea critică este cea mai indicată, dar totodată el nu s'a oprit la litera lui Kant, ci a înţeles să-l depăşească, imprimând concepţiei lui un puternic accent realist. De-aceea concepţia lui Petrovici poate fi caracterizată ca o concepţie critic realistă" (p. 144).

Ştefan Zeletin în schimb (1882—1934), „atribuind un mare rol afectivităţii în procesul cunoaşterii şi susţinând relativitatea cunoştinţei noastre, — reprezentant al unei evoluţii spirituale şi al unui determinism universal, — ne apare ca gânditor drept un romantic spiritualist" (p. 164), precum d. Lucian Blaga (n. 1895), capul cel mai constructiv din generaţia mai tânără de filosofi, „convins că în domeniul cunoaşterii se poate merge mai departe datorită unor mijloace de minus cunoaştere, de natură supralogică", pledează, fără a fi totuşi antiraţionalist, pentru un transraţionalism sau raţionalism ecstatic (p. 193).

Eugeniu Sperantia (n. 1888) reprezintă o gândire caracterizată „printr'o puternică trăsătură biologică, socială şi metafizică". Pentru d-sa există o formulă unică pentru exprimarea fenomenelor biologice, oricare le-ar fi felul de mani-

festare, formulă aplicabilă deci şi faptelor psihologice (p. 195). În schimb d. Mircea Florian (n. 1888), ca „partizan al unui raţionalism reformat" şi ca adversar al intuiţionismului, încearcă să pună bazele unei ontologii realiste legitimând, totuşi, un anumit fel de metafizică: metafizica acţiunii (p. 218).

D-l D. D. Roşca (n. 1895) crede că metafizica izvoreşte, ca şi religia, din nevoia de a lua atitudine faţă de marele Tot, „filosofia nefiind, la rândul ei decât un fel de artă ce nu se poate lipsi de cunoaşterea riguros disciplinată şi de metode ştiinţifice severe, iară teoria spiritualistului finalist Dan Bădărău (n. 1893), se situiază între materialism şi spiritualism.

Prima parte a lucrării d-lui N. Bagdasar se închee cu capitolul asupra filosofiei totalitarist personalizate a d-lui V. Băncilă (n. 1897), reprezentantul unui „ontologism care îşi aliază avantagiile umanismului pus nu pe temeiuri factice de prezumpţie umană, ci pe recunoaşterea primatului realităţii generale şi vrerilor ei" (p. 243), şi cu două pagini sumare despre Nae Ionescu (1888—1939) şi C. Antoniade, dintre cari primul este reprezentantul unei filosofii a vieţii, filosofie adversară formelor rigide, iraţionalistă şi tinzând către o ortodoxie activă şi militantă (p. 244), iar celalt un fenomenalist care crede că „atât concepţia realistă cât şi concepţia idealistă, examinate epistemologic, apar ca victime ale iluziei realiste" (p. 245).

Precum vedem, ne găsim în faţa unei diversităţi de concepţii din cele mai interesante şi mai necesare viitoarei evoluţii a cugetării româneşti sistematice. Dară mai constatăm un lucru: Filosofii noştri manifestă neîncredere în soluţii prea simpliste şi evită exagerarea la care ajungi, deobicei, când te decizi pentru teoriile unilaterale. In afară poate de L. Blaga, care, credem, îşi construeşte sistemul conform unui stil aparte, aşa cum un meşter zidar şi-ar clădi mânăstirea, zidind în temelii fiinţa cea mai luminoasă: raţiunea cea de toate zilele, — toţi ceilalţi îşi îngrădesc gândirea cu mijloace cât mai sigure şi mai generale valabile. Mai constatăm prezenţa, în filosofia românească, a unei tendinţe etnicizante şi ortodoxizante cu reale posibilităţi de aprofundare şi desvoltare. Dacă ne-ar întreba cineva care este, în general, caracterul cugetării reprezentate de filosofii noştri, am putea risca, fără a greşi prea mult, acest răspuns: „Filosofia românească este gândire a cuiva care e atent când raţionează, precaut când alege raţionamentele altora, încrezător când acţionează şi mistic când crede, fără a cădea, totuşi, pradă unui misticism excesiv".

Abordând domeniul speculaţiei estetice, d. N. Bagdasar, dupăce se ocupă într'un prim capitol, intitulat „Începuturi şi contribuţii", de cercetările estetice dela jumătatea sec. 19 — şi după ce se opreşte, pe scurt, asupra unor nume ca al lui Radu Ionescu (1833—1873), Titu Maiorescu, P. P. Negulescu, A. C. Cuza, P. Cerna, G. Ibrăileanu, D. Tomescu, E. Lovinescu, Paul Zarifopol, D. Caracostea, E. Speranţia, St. Neniţescu, Camil Petrescu şi L. Blaga, prezintă cugetarea esteticienilor Mihail Dragomirescu şi Liviu Rusu.

In acest domeniu, ca de altfel şi în cel precedent, concepţiile se deosebesc. M. Dragomirescu (n. 1868) este contra curentelor ce preconizează arta cu tendinţă, continuându-l oarecum pe T. Maiorescu şi cerând ca opera de artă să fie judecată în afară de orice contingenţe neartistice; iară d. L. Rusu(n. 1901), estetician dinamist, e un fin analizator al proceselor de creaţie estetică şi recurge la concursul metafizicei, fiind, astfel, în consonanţă cu mişcarea filosofică de azi (p. 288).

Dar nici filosofia dreptului, deşi de mai recentă durată la noi, nu se prezintă unitar. Dacă S. Bărnuţiu trebuie socotit ca precursor, totuşi primul nostru filosof al dreptului este abea d. Mircea Djuvara (n. 1886), care însă, după cum îl consideră italianul Giorgio Del Vecchio, este „unul din cei mai mari gânditori contemporani în domeniul filosofiei dreptului". D. M. Djuvara „este un idealist, am putea spune, de cea mai strictă observanţă; dar un idealist, — care reduce totul la relaţii obiective, care acordă dialecticei un rol important în actele gândirii şi ale cunoaşterii, fără să neglijeze totuş experienţa, pe care o explică, în ultimă analiză, tot prin dialectica obiectivă a gândirii" (p. 310). — Al doilea filosof român al dreptului e Speranţia. Concepţia sa despre drept „se integrează în concepţia lui generală despre lume, care, după cum am văzut, — este o concepţie biologică" (p. 311).

Istoria luase, la un moment dat, un avânt din cele mai frumoase în ţara noastră. Se înţelege că ştiinţa istoriei trebuia să constituie, pentru cercetătorii noştri, şi o problemă de cugetare filosofică. Deşi contribuţiile, în această direcţie, ale unui D. Cantemir, I. H. Rădulescu, V. Conta, Al. Hasdeu şi B. P.

Hasdeu nu pot fi trecute cu vederea, totuşi numai un Xenopol, Iorga şi Pârvan aduc explicări din cele mai serioase cu privire la acest domeniu.

A. D. Xenopol (1847—1920) dă o clasificare ştiinţelor în general şi determină locul istoriei, ca ştiinţă autonomă. El arată cari îi sunt metodele şi de ce natură este cunoaşterea istorică (p. 344). Nicolae Iorga (1871—1940), nu aduce contribuţii care să prezinte coeziunea şi stringenţa logică a teoriilor lui Xenopol, susţine însă şi el caracterul autonom al istoriei ca ştiinţă cu obiect specific şi-şi exprimă şi atitudinea de savant cu o imensă experienţă în direcţia cercetărilor istorice (p. 350). Vasile Pârvan (1882—1927) e ontolog, iar aceasta „în ciuda afirmaţiilor sale idealist subiective. „Pentru Pârvan faptele reale există independent de conştiinţa noastră, deci şi cea a istoricului. Numai „o asemenea atitudine îndreptăţeşte o filosofie în genere şi o filosofie a istoriei în specie" (p. 369). D. N. Bagdasar se opreşte şi asupra sociologului D. Drăghicescu (n. 1875), care după propria-i caracterizare, este autorul unui sistem spiritualist sociologic. „D. Drăghicescu ocupă în filosofia românească o poziţie de armonioasă conciliere, în care spiritul ştiinţific e susţinut de cel profetic şi viceversa" (p. 380).

Un domeniu care a atras la noi atenţia mai multor filosofi de seamă, afirmaţi cu putere acu în filosofia pură, este filosofia culturii. Cu toatecă până după războiul de întregire anumite probleme în legătură cu istoria filosofiei culturii fuseseră desbătute sau atinse de un Eminescu de pildă şi de Stere, după războiu speculaţiile şi încercările în această direcţie se accentuiază. Un Nichifor Crainic, un Nae Ionescu recomandă ortodoxismul românesc, iar E. Lovinescu îşi sprijină atitudinile tot pe argumentaţii din domeniul filosofiei culturii. Dar şi aici contribuţiile importante vin tot din partea filosofilor puri. Dintre aceştia se situiază în primul loc C. Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu şi Ion Petrovici, apoi L. Blaga şi geograful S. Mehedinţi. D. N. Bagdasar stabileşte, pe rând, aportul fiecăruia dintre ei.

După C. Rădulescu-Motru, cultura nu rezidă în bunuri materiale, ci în forţa internă, în dispoziţiile actuale ale sufletului unei generaţii (p. 383). El se ridică împotriva tuturor acelora ce cred că spiritul ar fi înzestrat cu puteri creatoare independente de condiţiile istorice în cari se manifestă acel spirit. Ca energetist, d. Rădulescu-Motru crede în realitatea vie care este naţiunea cu trecutul, cu tradiţiile şi cu posibilităţile ei de a-şi realiza un stil propriu de viaţă. Acest stil este „românismul" pentru noi românii. Românismul e numitorul comun pentru toate acele însuşiri ale neamului nostru care îi asigură viitorul (pp. 384—390).

Cu alte mijloace de argumentare şi pornind dela un alt punct de vedere, S. Mehedinţi (n. 1869), după ce face distincţia dintre cultură şi civilizaţie, ajunge la concluzii asemănătoare în ceea ce priveşte stilul de viaţă firesc al poporului nostru şi cere integrarea individului în comunitatea etnică, în mediul social propriu zis şi în cel supra social (pp. 390—398).

P. P. Negulescu este, ca şi în filosofia d-sale propriu zisă, un pozitivist eclectic (pp. 398—403), iar d. Ion Petrovici vede în cultură un mod al omului de a se umaniza fără împietări asupra libertăţii nimănuia şi tinzând la realizarea umanităţii solidare (pp. 404—405).

Inventiv şi constructiv şi original la extrem este d. L. Blaga. Edificiul filosofic aşa de discutat al acestui gânditor nu e încă terminat după părerea noastră. Abea o ediţie încheiată şi definitivă a multiplei şi complexei d-sale opere va putea fi razim solid pentru orice critică viitoare. Momentan, cugetarea lui Blaga se găseşte în faza în care cetitorul o respinge sau o primeşte cu entuziasm. În lucrarea d-sale, d. N. Bagdasar face expunerea principalelor idei ale lui Blaga ca filosof al culturii, fără a trage vreo concluzie mai precisă. (pp. 405—428).

La sfârşitul cuprinzătorului d-sale volum, d. N. Bagdasar se opreşte cu câte o notă asupra cugetătorilor Mihail Rădulescu şi Ştefan Lupaşcu şi face următoarea constatare generală: „În genere, filosofia românească de astăzi se prezintă sub cele mai bune auspicii. Aproape toate domeniile filosofice şi-au găsit reprezentanţii merituoşi, pregătiţi să iea în cercetare probleme fundamentale şi să aducă, prin munca şi talentul lor, contribuţii demne de luat în seamă. O pleiadă de tineri, ale căror concepţii sunt în plină cristalizare, cari au publicat fragmente sau studii în diferite periodice sau chiar volume, despre care însă n'am avut spaţiul necesar să referim aici, constituie o garanţie serioasă că filosofia românească, ce se află astăzi într'o perioadă de înflorire

pe care n'a cunoscut-o niciodată până acum, îşi va continua mersul ei ascendent, în folosul neamului şi al culturii umane" (p. 434).

Terminând astfel, d. N. Bagdasar dovedeşte a fi urmaşul acelor filosofi ai noştri cari cred că la umanitate ajungi numai prin sporirea bunurilor spirituale ale propriului tău neam. Şi d. N. Bagdasar este urmaş al acestor filosofi ai noştri şi prin faptul că nu şi-a limitat preocupările filosofice numai la un domeniu, ci a îmbrăţişat, deopotrivă, speculaţiile pure, cele din domeniul filosofiei istoriei cât şi cele din domeniul cugetării despre cultură. Lucrările publicate ilustrează din belşug posibilităţile d-sale de gândire, iaiă faptul că d-sa a abordat şi istoriografia filosofiei noastre, ne îndreptăţeşte să credem că tot d-sale îi va reveni meritul de a ne fi dat, în această privinţă, pe lângă lucrări cât mai serioare, şi o filosofie a istoriei filosofiei.

Din volumul de care ne-am ocupat se desprinde o fizionomie fericită a cugetării româneşti sistematice. Filosofii noştri nu sunt homines unius libri, ci spirite ce înţeleg că universul din care facem parte nu este cu desăvârşire închis raţiunii omeneşti. Ei îl abordează cu sănătoasele mijloace ale acestei raţiuni, tălmăcind, pentru o cât mai luminoasă sporire a vieţii şi a cunoaşterii, pusă tot în serviciile înalte ale acesteiaşi vieţi, toate tainele ce ni se revelează dacă ne apropiem de ele aşa cum trebuie să se apropie oricine vrea să aibă parte de mântuitoarele perspective ale minţii.

Şi volumul de Istorie a filosofiei româneşti al d-lui N. Bagdasar, pe lângă faptul că este o primă lucrare ştiinţifică în această direcţie, mai constituie un indispensabil şi sigur manual de orientare pentru toţi românii iubitori de studii filosofice, fie că vor să fie informaţi asupra mişcării filosofice din ţara lor, fie că se străduiesc să contribuie, indiferent în ce măsură sau sector, cu câte o fărâmă de gând nou la sporirea cugetării noastre.

Traian Chelariu

AL. DIMA: SIBIU

FUNDAŢIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ, 1941, BUCUREŞTI

In configuraţia etnică şi politică a Transilvaniei Sibiul a avut întotdeauna o profundă semnificaţie de ordin românesc, iar ecourile existenţei sale răsună adânc în veacurile istoriei noastre. Mai întâiu prin jurul său plin de o masivă şi sănătoasă viaţă românească, prin relaţiile necontenite apoi cu scaunele voevodale dela Târgovişte şi dela Bucureşti, prin afirmarea, în sfârşit, a elementului românesc şi a creaţiilor sale din veacul al XIX, Sibiul a fost întotdeauna un centru de fermentare economică, politică şi culturală.

In veacul al XIX mai ales, în epoca lui Gheorghe Lazăr, a lui Şaguna şi a Memorandului, Sibiul a devenit cetatea cea mai viguroasă a afirmării noastre naţionale. Acolo s'a zămislit **Asociaţiunea**, s'a înfiinţat cea dintâi bancă românească, primul cotidian al românilor ardeleni, acolo, prin **Tribuna** şi mai apoi prin **Luceafărul**, cea mai vie şi mai dinamică mişcare literară ardelenească. Adăogând la acestea caracterul său de oraş occidental, al muncii şi al veseliei, al frumosului şi al utilului, şi mai ales al contrastelor între trecut şi prezent, între civilizaţia şi cultura săsească şi cea românească, vom înţelege apoi şi mai bine de ce era nevoe de o monografie care să înfăţişeze Sibiul în adevărata lui lumină.

Cartea aceasta ne-a oferit-o profesorul **Al. Dima**, cunoscut îndeajuns cititorilor noştri prin activitatea d-sale în domeniul criticei şi esteticei literare.

Impletind ştiinţa cu arta, documentul rece cu accentul cald, d. Dima a isbutit să ne dea o lucrare în care istoria şi literatura sclipesc şi te ademenesc în egală măsură. **Sibiul** apare astfel poleit în culorile unui ispititor interes. Meşteşugul autorului de a despărţi apoi veridicul de livresc, esenţialul de complimentar, caracteristicul de banal, şi mai cu seamă iscusinţa d-sale de a înviora şi transfigura peisagiile, edificiile şi oamenii Sibiului, dă volumului o trainică valoare istorică şi literară.

Monografia d-lui Dima se deschide cu o «privelişte spre vestita cetate a Sibiului», care se încovoaie cu devoţiune în jurul catedralei ortodoxe şi a celei luterane, plimbându-ne apoi «de-a-lungul şi de-a-latul urbei» pe toate străzile şi bulevardele, începând dela calea Guşteriţei, pentruca după ce-am vizitat toate

pieţele şi toate cotloanele rămăşiţelor medievale, să ne piardă apoi în desişul umbros al Dumbăvii. Acolo putem medita în linişte asupra măreţiei acestei vechi cetăţi. «Ca nişte ape clocotitoare — scrie d. Al. Dima — năvalnice ca inundaţiile, cartierele înconjoară din toate părţile vechiul platou al Cetăţii ce stărue totuşi neclintit în formele veşniciei lui medievale. Un prezent impetuos, o frământare stăruitoare de furnicar împrejurul unui trecut surd, încremenit statutar. Viaţă şi moarte, avânt şi resemnare, biruinţi şi înfrângeri se furişează pretutindeni pe uliţele urbei pe care se aşterne parcă totuşi mai mult, covorul înfioratei linişti în care se înfundă paşii apăsători ai timpului» (pag. 10). După ce evocă pitorescul unor nume de străzi ce poartă nume ca strada Viţeilor sau a Raţelor, bazat pe o solidă informaţie istorică, autorul prezintă zidurile întărite, fortăreţele şi turnurile vechi ale acestui oraş al cărui început îl constitue «Villa Hermani» din secolul al XII. Timp de şase veacuri, mai ales după îngrozitoarea năvălire tătărească din 1242, când abia 100 de locuitori mai scăpară cu viaţă, sibienii se străduiră din răsputeri să facă din acest oraş o adevărată fortăreaţă. Patru centuri de ziduri întărite ridicate paralel cu expansiunea şi înflorirea oraşului, cari la începutul secolului al XVII aveau 39 de turnuri, au apărat timp de sute de ani bogata şi strălucita aşezare a Sibiului.

Invaziile turceşti din 1432, 1437 şi 1442 se izbiră zadarnic de zidurile Sibiului. Secolul al XVIII, cu inovaţiile lui în materie de ornament, aduse însă şi pieirea acestor ziduri şi turnuri. «Cu ele gloria vestitei cetăţi a Sibiului se cufundă în ceaţa istoriei» (pag. 23). Dând dela început o largă şi meritată atenţie altoiului românesc al Sibiului, d. Al. Dima insistă documentat şi însufleţit asupra **Catedralei ortodoxe** din Sibiu, zidită între 1902—1906, al cărui ansamblu arhitectonic «cu desenul clar al cărămizilor, cu masele prismatice ale turnurilor, cu micile bolţi laterale înconjurând din toate părţile majestatea cupolei centrale, te duce firesc cu gândul la mândra Hagie Sofie» din Constantinopol (pag. 27—36). Dealtfel chipul acestei magnifice catedrale figurează pe însăşi coperta cărţii, arătând astfel dela început duhul în care a fost înfăţişat **Sibiul**. In dreaptă lumină apare însă şi Catedrala luterană, precum şi celelalte lăcaşuri ale Domnului. Intrând apoi în descrierea aşezămintelor de cultură, d-sa trece în revistă, făcând totodată şi un scurt istoric, **Academia Andreiană**, **Şcoala Normală Ortodoxă «Andrei Şaguna»**, **Liceul «Gheorghe Lazăr»**, **Teatrul Municipal** (ale cărui reprezentaţii au început încă de pe la 1750), **Muzeul Asociaţiunii** (care adăposteşte o bibliotecă de 77.350 volume şi 4.127 colecţii de ziare) cu bogata şi mult apreciata secţie etnografică, cu o pinacotecă apoi în care strălucesc în primul rând tablourile pictorilor transilvăneni **Mişu Popp** şi **Octavian Smigelschi**, **Palatul Brukenthal** cu vestita sa bibliotecă (150.000 volume 364 incunabule) şi pinacotecă (comoara acestei pinacoteci o alcătueşte un tablou de Jan van Eick: Portretul unui necunoscut cu chapson albastru, datând din epoca 1390—1441), **Muzeul de Ştiinţe Naturale**, **Arhiva Naţiunii săseşti**, pentru a termina cu descrierea unor case, portaluri şi curţi din alte vremi. Un capitol e închinat parcurilor şi grădinilor, printre cari Dumbrava «e un fel de mic Prater vienez», şi un altul împrejurimilor: **Cinăsdia**, **Cinăsdioara**, **Ocna Sibiului**, **Sălіştea**, **Răşinarii** şi crestele muntoase din jurul Sibiului dintre care ştelul atenţiei turistice îl alcătueşte **Păltinişul** la 32 km. de Sibiu».

Abia acum, după ce a evocat străzile, pieţele şi zidurile, aşezămintele bisericeşti şi culturale şi după ce a înfăţişat şi farmecul împrejurimilor, d. Dima face însfârşit o incursiune istorică prezentându-ne «Sibiul de-a-lungul veacurilor» (pag. 115). Ca a tuturor celorlalte cetăţi şi metropole aşezate în calea expansiunii turceşti, şi istoria Sibiului este furtunoasă şi aspră. Asprimea aceasta venea şi din spiritul prudent şi conservator al saşilor cari veacuri de-a-rândul au refuzat intrarea în cetate a altor elemente conlocuitoare. (Primul român cetăţean al Sibiului, Radul Stoica, apare abia în 1782). Pentru a-şi putea apăra privilegiile şi interesele, cetăţenii Sibiului au rezistat adeseori presiunilor şi asediilor regilor maghiari şi principilor ardeleni.

O trăsătură esenţială a acestei istorii o alcătueşte permanenta legătură dintre Sibieni şi Ţara Românească. Dependenţa aceasta dintre Muntenia şi oraşul din preajma Munţilor o afirmase clar voevodul Ţării Româneşti, Alexandru Aldea: de se va întâmpla să piară Ţara Românească... ar pieri şi ei (sibienii). Sibiul s'a interesat astfel în-de-aproape de stările politice şi economice din Mun-

tenia, iar domnii acesteia de atitudinea Sibiului față de diferite evenimente în legătură cu politica lor. Din acest punct de vedere Sibiul a avut să îndure în 1457 o năvală a lui Vlad Țepeș fiindcă găsduise pe dușmanul său Vlad Călugărul, pentru a nu mai vorbi de năprasnica apariție a lui Mihai Viteazul la Selimberg în 1599. Pe linia relațiilor pașnice menținute de Radu cel Frumos, Radu dela Afumați, Radu Paisie, Mircea Ciobanul, Pătrașcu cel Bun, îl găsim și pe Matei Basarab care la 1653 ridică o biserică în comuna Porcești din jurul Sibiului (pag. 143). Furtunoase vremuri a trăit Sibiul la 1848, când timp de câteva luni a fost ocupat de Ungurii lui Bem.

Un frumos capitol închină apoi d. Dima «**vieții românești în Sibiu, altădată și acum**», arătând strădaniile episcopilor Dionisie Novacovici, Gherasim Adamovici și Vasile Maja de a putea fixa în Sibiu sediul bisericii ortodoxe din Transilvania, strădanii cari au culminat apoi prin nemuritorul Șaguna care a isbutit la 1864 să restaureze la Sibiu vechea mitropolie ortodoxă. Biruința bisericii a adus cu sine biruința școlii, a adus neastâmpărul și duhul lui George Lazăr, în 1861, înființarea **Asociațiunii**, în 1872 a băncii **Albina, în** 1884 înființarea ziarului **Tribuna** cu apariția la Sibiu a lui Ion Slavici, G. Coșbuc și Gh. Bogdan-Duică, și odată cu acestea ridicarea întregului nivel de viață românească — nivel ce a dus la Unirea din 1918.

După un substanțial capitol despre «firea orașului», în care remarcă întretăierea vieții diferitelor elemente conlocuitoare, d. Dima dăltuește câteva «statui» evocând figura lui **Gheorghe Lazăr**, Șolomonarul dela Avrig, dascăl de teologi și predicator la Sibiu a **Baronului Samuel Brukenthal**, ctitorul muzeului cu acelaș nume, ctitor al Sibiului din epoca Mariei Tereza, a **Mitropolitului Andrei Șaguna** (un mire al poporului credincios), a lui **George Coșbuc** (Anii sibieni ai lui G. Coșbuc cu informații și caracterizări vrednice de luat în seamă de istoria literară, și, în sfârșit, figura răscolitoare a lui **Octavian Goga** (De pe coasta Boacii între două țări: Octavian Goga).

In capitolul final, «Micul cimitir glorios», d. Al. Dima creionează respectuos figura lui **Gheorghe Barițiu, Dr. Ioan Rațiu, Al. Papiu Ilarian, David Baron Urs de Margine,** și **Iosif Sterea Șuluțiu,** îngropați în modestul cimitir din preajma Cibinului.

Cele 55 clișee executate după fotografiile prof. **Tr. Zaharia** fac lucrarea d-lui Dima și mai sugestivă și mai utilă, putând servi deopotrivă atât ca ghid pentru vizitatorii Sibiului, cât și ca o prețioasă și reconfortantă lectură pentru cunosctăorii acestuia.

Astăzi când duhul lui Șaguna plutește din nou asupra Sibiului, redevenit iarăși centru al vieții ardelenești, noua operă a d-lui Dima este și un îndemn la nădejde, la credință, la luptă.

Vasile Netea

R E V I S T E

■ **«Letteratura»**, Anno IV, numero 3. D. **Marcello Camilucci** subscrie o traducere din **Radu Boureanu** (Ustuné e la collina vuota) întovărăşind-o cu o bună prezentare critică. «R. Boureanu ascunde sub aparenţele romantismului său o substanţă acut modernă care, dacă n'ar fi limitele limbii lui ar fi putut acum să devină tovarăşa tinereţilor chinuite de astăzi, precum un Alain Fournier sau un Ch. Morgan».

■ **«Nuova Antologia»**, 1-o febbraio 1941 - XIX. Notăm articolul lui **Ildebrando Pizzetti** «Religiozitatea lui Verdi» care va servi de introducere la marea ediţie a Liturghiei de Requiem **«Messa da Requiem»**. Autorul arată cum sguduirile familiare (moartea copiilor şi a soţiei foarte tinere, dar mai ales a părinţilor), contribuiră a apleca sufletul creatorului, «care trecea drept nereligios», către muzica sacră. Scrierea **Liturghiei** îl câştigă însă definitiv după moartea lui Rossini, dar mai ales a lui **Manzoni**, a cărui creştinism impresionase mult pe compozitor care vedea în el un «sfânt».

■ In **«Raccolta»**, IX - N. 10, citim unele «note» din volumul: «Arta lui Verga» al lui **Eurialo De Michelis**, care în curând va apare la Florenţa (Casa editoare «Noua Italie»). După ce examinează raportul «Verga şi De Sanctis» «Verga şi Zola», autorul conclude afirmând actualitatea scriitorului sicilian, ca un fel de compensare a scurtimii momentului de strălucire, în viaţă.

In n-rul din 16 Decembrie 1940, dăm peste un studiu al lui **Nunzio Coppola :** Fratellanza italo-romena agli albori della nostra unità nazionale (Frăţietate italiană-română în zorii únităţii noastre naţionale).

In şederea sa la Berlin pentru studii, **Vittoria Imbriani** se împrieteni cu un grup de români. Aceasta reiese din 14 scrisori trimise în 1862 dela Berlin de către **Matei Sturza**, din prinţii Miclăuşeni. Printre românii de importanţă în cultura şi politica ţării cu cari întreţinuse corespondenţă **Imbriani** fură: Iacob Negruzzi, Titu Maiorescu, Nicolae Quintescu. Insă afecţionat cu toată căldura rămase de un oarecare George Petreanu, cui îi şi dedică un imn întru preamărirea României şi a Italiei.

Corespondenţa lui Imbriani cu Sturza este foarte interesantă şi în unele locuri de reală importanţă. Sturza muri la Neapole în 1870 de febră tifoidă. Nu se găsesc scrisorile de răspuns ale lui Imbriani.

In acelaş număr se citeşte: «O judecată inedită a lui D'Annunzio asupra poeziei italiene».

■ **«Rivista Internazionale di Filosofia del Diritto»**. XX. S. II, Fasc. IV—V. 1940. **Bruno Leoni** traduce articolul lui **Gustavo Radbruch:** Dreptul în viziunea goehiană a lumii. Lăsăm rezumatul ideilor pe seama celor de specialitate, totuşi traducem aceasta: «Mare ca poet, parcă şi mai mare este în Goethe gânditorul, omul care vede, înţeleptul, creatorul părţii a doua a lui Faust, ai «Wanderjahre»-lor a lui Wilhelm Meister şi mai cu seamă marele aforist al «Maximelor şi reflexiilor», al «Sentinţelor în vers şi proză». Un aforist de un gen deosebit; în cuvintele lui nu scânteie **l'esprit, la pointe**, spiritul paradoxal: în ele e strălucirea naturală a seriozităţii, a veracităţii şi, adesea, a unui sens adânc care se ascunde sub aparenţa evidenţii. Nici nu vorbeşte în ele un filosof de şcoală: Goethe se contrazice pe sine însuşi, pentrucă e bogat în contradicţii cursul lumii; el se lămureşte şi se deschide într'o serie progresivă de cuvinte în aparenţă contrastânde. Unitatea gândului său nu este unitatea unui sistem, ci aceea a unei personalităţi vii ce cu spontană abandonare a însumat în sine toată lumea. Noi ne putem prezenta lui cu orice problemă a vieţii întrebând: «Ce a gândit el, ce ar fi gândit despre aceasta?». Goethe ne va da întotdeauna răspuns».

■ **«La Stirpe»**, 18. Num. 9 - 1940. «Bibliotecile în cultul Romanilor» de **Ferdi-**

nando Raimondi, este un scurt articol de o pagină dar care ajunge să pună în evidență cum cartea se răspândi în Italia romană odată cu extinderea puterii ei. Cum tocmai această carte se cultiva deopotrivă cu războiul, fiind puterea spirituală şi condiţia puterii politice. Papirusul scris fiind o invenţie egipteană, abia mai pe urmă se extinse şi la Roma. Numai biblioteca socrului lui Caesar număra două mii de rotocoale papiracee. «Petronius povesteşte că în orice casă particulară biblioteca era o trebuinţă ca baia şi termele». Iar Marc Antonio, ca să facă un dar de preţ Cleopatrei, după inimă, îi trimese 200.000 de volume din faimoasa bibliotecă din Pergamo.

Prima bibliotecă publică a fost fondată în anul 39 înainte de Christos în Templul Libertăţii. In Sec. IV Roma avea acuma circa douăzecişiopt de mari biblioteci, dintre cari cea mai importantă fu **Ulpiana**, fondată de Traian în forul său.

Cu **n-rul 11—12 «La Stirpe»** îşi încheie apariţia. Important pentru noi «La situazione nei Balcani». Autorul vede «mutilarea» României după arbitrajul dela Viena, dar cuvântul «elefantiasi» e prea dur şi nedrept, deşi în general prezentarea ar tinde spre obiectivitate.

■ **«La Rassegna Italo-Romena»**, dicembre 1940 - XIX, apare cu un bogat sumar eminamente românesc, din care notăm studiile: Românii din Albania, Romanii Pindului, Grecii şi macedo-românii, Participarea italiană în industria petroliferă românească, Notiţiar român.

■ **«Il Libro italiano nel mondo»**, anul I, num. 2, 1940 - XVIII. E o revistă bibliografică nouă, a cărei utilitate prindem ocazia să o subliniem cum trebue. Lună de lună «Il Libro italiano nel mondo», ne pune în curent prin rubricile «Cronici şi informaţii», «In vitrină», «Marile ediţii», «Bibliografia», «Intâlniri», cu apariţiile cărţii în Italia.

In nr. 3 relevăm două articole:

«Concepţia etică şi politică a lui Dante» (de **C. Pellizzi**) şi

«Literatura italiană în 1939» de **G. Bellonci**.

In nr. 4: «Indicii de creştinism în oraşele îngropate de erupţia vezuviană din 79 după Christos»; «Giovanni Verga» de **G. Titta Rosa**.

■ **„Ethnos"**, revistă de grai, studiu şi creaţie românească, publicată de **Ion Diaconu** (anul I, fasc. 1, 1941, Focşani).

Prin masivitatea formei (356 pagini) cât şi prin importanţa studiilor cuprinse, noua revistă focşăneană se impune cu putere dela început. Ca pentru a dovedi oarecum, în ciuda vremilor, trăinicia formelor noastre culturale, mereu dospinde.

Şi, ca să răspundă numelui de botez **Ethnos**, revista îşi deschide coloanele printr'un studiu asupra etnicului nostru, subscris de d. prof. **Simion Mehedinţi**. Studiu programatic, studiu îndreptar, zodie din spiritualitatea noastră de autohtoni, care porunceşte să ne cultivăm etnicul păgubit.

Nu ne vom permite însă a intra în amănunt cu relatările unei cronici. Vom prezenta în alt număr pe larg şi cum se cade noul eveniment. Până atunci ne mărginim a spicui din sumarul bogat. D. **Ion Diaconu** scrie „Revisuiri culturale", în cari defineşte în de aproape rolul pe care este chemat să-l îndeplinească noua revistă; face apoi repertoriul periodicilor apărute în Focşani şi în cuprinsul judeţului Putna dela 1859-1940.

Ca unul din spiritualitatea căruia va găsi isvor de noui generări, Ethnos aduce gândul filosofului: d. prof. **C. Rădulescu Motru** scrie „Destinul Romînismului". Urmează d. **Iorgu Iordan** cu „Graiul putnean", d. **Sextil Puşcariu** cu „Liciu în Bucovina". Despre „Ion Creangă şi humorul în literatura românească" scrie d. **Ion I. Cantacuzino**. D. prof. **Leca Morariu** contribue prin „Graiul viu — corectiv stilistic". Cu d. **I. Ciocârlan** „Amintirile unui învăţător (1895—1940)", **I. A. Bassarabescu** „Intâia mea catedră" şi **C. A. Mironescu** „Nocturnă", am indicat numai „cuprinsul" fără de materialul folkloric, notele critice, bibliografice, însemnările şi cursul periodicelor româneşti.

Ştefan Cuciureanu

■ Un articol plin de adevăr şi sugestii (**„Lacuna scriitorului nostru"**) semnează d. **George A. Petre** în revista **„Curentul literar"** (anul II, seria II, nr. 99, Sâmbătă 22 Februarie 1941, Bucureşti). Autorul constată că ceeace a dus la artificializarea prozei româneşti din ultimele două decenii — şi prin aceasta la împuţinarea publicului cetitor — este situarea scriitorului, voită, dincolo de viaţă, dincolo de frământările ei. Niciun creator autentic n'a reuşit să se menţină în conştiinţa şi simpatia colectivă, dacă a rămas sau, în goana după originalitate, s'a străduit să rămână departe de traiul celor dimprejur.

Insistând mai ales asupra imensului material oferit de societatea românească

de după răsboiu, d. George A. Petre crede că deși în ceeace privește realizarea artistică ar fi lăsat de dorit, romancierul sau poetul ar fi avut, totuși, merite incontestabile chiar numai prin simpla înregistrare a fenomenului social din vremea lor.

Articolul se încheie cu rânduri vibrante, cari amintesc convingerea pe nedrept uitatului Al. Vlahuță că „scriitorul este reprezentantul Creatorului și chemat astfel să respecte și să afirme el, în primul rând, desfășurarea normală, firească a vieții și a legilor ei".

■ Aproape în fiecare număr al revistei **„Tinereță"**, condusă de elevii Școlii Normale „V. Lupu" din Iași, găsim pagini întregi de folclor, cari dau acestei publicații o plăcută aromă de brazdă.

Desprindem din caietul pe Decembrie 1940 (anul IV, nr. 10) această **„Doină"** culeasă de **Oțet D-tru**, cl. VI-a teor., dela **Vasilica Dumitrescu**, de 56 ani, Stălinești-Fălciu:

La fântâna dintre toace
Este-o apă cu noroace,
Cine bea copii nu face.
De știa și mama mea,
Se ducea și ea să bea,
Pe mine nu mă făcea.
Dece, mamă, m'ai făcut,
Dacă noroc n'am avut?
Cine are noroc, are,
Seamănă 'n piatră, — răsare,
Și eu seamăn busuioc
Și nu răsare de loc.
Mamă, norocelul meu
L-a băut boii 'n pârău;
Nu știu boii l-o băut,
Ori eu nu l-am mai avut.

Și una bănățeană, culeasă de **Mageriu Iosif**, cl. V s. ind., dela **Badea Ion**, de 75 ani, plugar, com. Teregova, jud. Severin:

Doamne nu mai da nișî cui
Ca mie șî codrului.
Codrului i-ai dat nuiăle,
Mie amar și multă jăle.
Codrului i-ai dat vergeață,
Mie jale, pe viață.
Codru-i jălnic ca și mine,
Ge nișî nu să țâne.
Asară 'nsărai în coastă,
Mândră, pe la casa voastră
Ș'auzâi cânii lătrând,
Pe măicuța blăstămând,
Blăstămându-mă pe mine,
Că nu mă mai las ge cine.
Tu, mândruțo, mândra mea,
Spune-i tu lu maică-ta,
Să'ngrăgească ulița
Tot cu lin și cu pelin,
Ca să nu ne întâlnim,
Numai Sâmbătă odată,
Duminica zâua toată,
Săptămâna rareori,
Tot pe zî ge noauă ori.
Trec zîlele, trec nopțîle,
Trec și tinereațâle.
Las' să treacă, să-ș petreacă
Acuma, ori nișiodată.
Trec zîlele omului
Ca florile câmpului.
Floarea 'n câmp, când vescejăște,
Alta'n locu-i înfloreasce.
Dar în piăptul omenesc,
Florile, când vescejăsc,
Alce'n loc tot nu mai cresc.
Pică roauă în zadar,
Alce'n loc nu mai răsar.

■ Impărtășind soarta publicațiilor refugiate, **„Cuget moldovenesc"** apare astăzi în Iași. Sporită în pagini, cu contribuțiile vechilor colaboratori și scrisă în acelaș duh românesc, revista basarabeană are darul, ca și ieri, să intereseze. Sunt bine venite, de exemplu, rândurile d-lui **Simion Vornicu** („Cu fața la trecut") din ultimul caiet (anul IX, nr. 9—12, Sept.-Dec. 1940), în cari se arată că adevăratul ctitor al **„Cugetului moldovenesc"** este maestrul **George Enescu**. Autorul evocă împrejurările cari au dus la înființarea revistei.

In continuare semnează poesii, schițe, studii și cronici d-nii: **Gh. A. Cuza** („Veghea paharnicului", „Bucegii", „Furtună la munte", „Lazăr"), **Petre Stati** („Pentru amicul meu, poetul"), **Tatiana Gălușcă** („Intre două generații"), **Emil Diaconescu** („Basarabia în 1878"), **Const. Nonea** („Ateismul în poezia lui Alex. A. Philippide"), **Alexandru Pogonat** („Sfat de taină"), **George M. Dragoș** („Pasărea de argint"), **Vasile Pavelcu** („Insemnări psihologice"), **Eugen Neculau** („Din necazurile mătușii Gaftoana") etc.

Atragem în chip deosebit atenția asupra articolului **„Dostoiewski și problema judaică"** de d. **Grigore V. Coban.** Este vorba de **„Jurnalul unui scriitor"**, în care prozatorul rus află expresii tăioase la adresa jidanilor, demascându-le procedeele în opera lor de destrămare sufletească. După cum era și de așteptat, reacțiunea judaică nu întârzie. Imediat după apariția cărții începe împotriva lui Dostoiewski o furtunoasă campanie de presă, insinuându-se că **„Jurnalul"** cu pricina nu poate fi luat în serios, întrucât aparține unui... epileptic. Se știe

însă că penițele boante n'au reușit să micșoreze cu nimic prestigiul lui Dostoiewski, care a crescut și crește mereu pe măsură ce trece vremea. Iar scrisul său antisemit are pentru noi o deosebită valoare, deoarece el vine dela unul dintre cei mai fanatici propovăduitori ai iubirii și înțelegerii între oameni. Extraordinar de limpede trebue să fi înțeles pericolul judaic, din moment ce autorul atâtor pagini doldora de dragoste creștină a putut nota în **„Jurnalul"** său:

„Imi vine câteodată în cap un gând: ce s'ar petrece în Rusia, dacă 'n loc de trei milioane de jidani ce se găsesc, ar fi trei milioane de ruși și optzeci milioane de jidani? Ce ar fi devenit acești ruși? Cum i-ar fi tratat? I-ar fi pus pe picior de egalitate cu ei? Le-ar fi permis să se roage liber? N'ar fi făcut din ei pur și simplu niște sclavi? Sau ceva și mai rău: **nu le-ar fi jupuit complet pielea? Nu i-ar fi masacrat până la nimicirea totală cum au făcut cu alte popoare ale antichității în timpul istoriei lor vechi"?**

In altă parte, prezicând dominația jidanilor:

„Se apropie împărăția lor, împărăția lor complectă. Vine triumful jidanilor în fața cărora nu suflă niciun cuvânt sentimentele de umanitate, sentimentele creștine naționale și chiar sentimentele de mândrie națională a popoarelor europene. Ceeace vine, dimpotrivă, este setea oarbă și rapace, de-a avea bani prin toate mijloacele, — iată ce e considerat ca un scop superior, ca o rațiune și libertate, în locul idealului creștin al mântuirii prin singurul mijloc al celei mai strâmte uniri morale și frățești între oameni. Va veni un lucru pe care încă nimeni nu-l poate măcar întrezări. Toate aceste parlamentarisme, aceste teorii civile despre cari se strigă astăzi atâta, aceste îngrădiri de bogăție, băncile, științele, toate acestea se vor prăbuși într'o clipă. Lucrul acesta e aproape, la poartă".

Și tot cu glas de profet:

„Cu ajutorul socialismului, jidanul va smulge din rădăcini creștinismul și va distruge cultura creștină. Și dacă din toate astea nu va ieși nimic afară de anarhie, atunci în fruntea anarhiei se va găsi jidanul. **Căci deși predică socialismul, jidanul va rămâne jidan, cu toți frații săi de rasă, în afară de socialism; și când toată averea Europei va fi jefuită, numai Banca Jidovească va subsista. Jidanii vor duce Rusia la pierzare".**

Mai este nevoie de vreun comentariu?

Teodor Al. Munteanu

B I B L I O G R A F I E

CĂRŢI

Ionel Teodoreanu: Tudor Ceaur Alcaz (Roman), 1 vol. 392 pag., Ed. «Cartea Românească», 1940, Bucureşti. Lei 120.

Ionel Teodoreanu: Ce-a văzut Ilie Pânişoară, 1 vol. 196 pag., Ed. «Cartea Românească», 1940, Bucureşti. Lei 80.

N. Bănescu: Stăpânirea bizantină în Matracha (Tmutorokan), Chazaria şi Rusia, în timpul Comnenilor, 1 vol. 20 pag.+1 pl., An. Acad. Rom., 1941, Bucureşti. Lei 20.

Leca Morariu: Graiul viu — corectiv stilistic, 1 vol. 22 pag., Extras din revista «Ethnos» (an. I, fascicolul 1), 1940, Focşani. Lei 30.

Victor Slăvescu: I. O «Autobiografie» a lui Dionisie Pop Marţian. II. Corespondenţa Gh. Bariţiu. 1 vol. 18 pag. + 17 pl., An. Acad. Rom., 1940, Bucureşti. Lei 50.

N. Iorga: Un oraş românesc în Ardeal — Condica Haţegului (1725—1847), 1 vol. 134 pag. + IX. pl. Acad. Rom., 1941, Bucureşti. Lei 120.

Ion I. Nistor: Lucius Aprovianus — Eroul Ţării Şipeniţului —, 1 vol. 44 pag. + 2 pl., An. Acad. Rom., 1941, Bucureşti. Lei 35.

Teodor Al. Munteanu: Meri domneşti (Poeme), 1 vol., Colecţia «Convorbiri Literare», 1940, Bucureşti. Lei 60.

C. Fântâneru: Poezia lui Lucian Blaga şi gândirea mitică (Studiu), 1 vol. Colecţia «Convorbiri Literare», 1940, Bucureşti. Lei 100.

G. Murnu: Tropare (Poezii), 1 vol., Colecţia «Convorbiri Literare», 1941, Bucureşti. Lei 80.

G. Murnu: Altare (Poezii), 1 vol., Colecţia «Convorbiri Literare», 1941, Bucureşti. Lei 80.

W. v. Goethe: Faust —, trad. de **Laura M. Dragomirescu.** Colecţia «Convorbiri Literare», 1941, Bucureşti. Lei 80.

I. Al. Brătescu-Voineşti: Strigăte de alarmă în chestia evreească, 1 vol., Colecţia «Convorbiri Literare», 1940, Bucureşti. Lei 80.

General Radu R. Rosetti: Mărturisiri, 1 vol., 195 pag. + 1 pl., Colecţia «Convorbiri Literare», 1940, Bucureşti. Lei 80.

Emil Vora: Cartea Plecărilor (Poezii), 1 vol. 96 pag. Colecţia «Convorbiri Literare», 1941, Bucureşti. Lei 50.

Ion G. Coman: Miracolul clasic, 1 vol. 288 pag., Acad. Rom., 1940, Bucureşti. Lei 140.

Al. Dima: Sibiu, 1 vol. 234 pag. + 55 figuri în text, Fundaţia regală pentru literatură şi artă, 1940, Bucureşti. Lei 150.

I. Hulland-Horaţiu: Suflet ruinat (Versuri), 1 vol. 80 pag., Tip. «Liga Culturală», 1941, Iaşi. Lei 45.

Ion Ojog: Amiezi târzii (Poesii), 1 vol 152 pag., Tip. «Universul», 1940, Bucureşti. Lei 70.

C. Manolache : Târgul Mausului (Roman), 1 vol. 304 pag., Ed. «Cugetarea», 1940, Bucureşti. Lei 80.

Franziska Baumgarten-Tramer: Cum trebuie organizată munca. 1 vol. 16 pag., trad. de R. Felix, Extras din «Jurnal de Psihotehnică», vol. IV, nr. 3, 1940, Bucureşti. Lei 20.

Ştefan Baciu—Traian Lalescu: Lanterna magică (Versuri), 1 vol. 40 pag., Tip. «Bucovina», 1941, Bucureşti.

Dr. Adrian Ionescu: Forme si teste de oboseală, 1 vol. 40 pag., Extras din «Jurnal de Psihotehnică», vol. IV, nr. 4, 1940, Bucureşti. Lei 35.

Jan Kochanowski: Respingerea solilor greci, 1 vol. 32 pag., Ed. Institutului sud-est european, 1941, Bucureşti.

Mihail Mavrig: Pe aripi de singurătăţi (Versuri), 1 vol. 32 pag., Colecţia «Mioriţa», 1940, Craiova. Lei 40.

Claudio Isopescu : Lingua e letteratura italiana in Romania, 1 vol. 8 pag., Es-

tratto dalla rivista «Avgustea», anno sedicesimo, no. 1—2, 1941 — XIX, Roma.
Claudio Isopescu: Il primo lavoro scientifico italiano sul petrolio romeno, 1 vol. 20 pag., Estratto da «La Rassegna Italo-Romena», Gennaio 1941 — XIX, Milano.
Claudio Isopescu : Romanità e Italianità in Romania, 1 vol. 10 pag., Estratto da «Il libro italiano nel mondo, n. 9, 1940 — XIX, Roma.

REVISTE

«Biserica şi şcoala», anul LXV, nr. 5, 2 Febr. 1941, Arad.
«Viaţa Basarabiei», anul X, nr. 1, Ian. 1941, Bucureşti.
«Slova ortodoxă», anul III, nr. 36—37, 15 Ian. — 1 Feb. 1941, Bucureşti.
«Cuget moldovenesc», anul IX, nr. 9—12, Sept.-Dec. 1940, Iaşi.
«Şcoala şi viaţa», anul XI, nr. 3—4—5, Nov.-Dec. 1940 — Ian. 1941, Bucureşti.
«Orizonturi», anul III, nr. 5—10, Aug. 1940 — Ian. 1941, Galaţi.
«România militară», anul LXXVII, nr. 11—12, Nov.-Dec. 1940, Bucureşti.
«Pagini literare», anul VII, nr. 6—12, 1940, Turda.
«Cetatea Moldovei», anul II, nr. 5, Duminică 2 Febr. 1941, Iaşi.
«Meşterul Manole», anul II, nr. 10, Dec. 1940, Bucureşti.
«Făt-Frumos», anul XV, nr. 4—6, Iulie-Dec. 1940, Bucureşti VI, str. Negel 53.
«Revista scriitoarelor şi scriitorilor români», anul XIV, nr. 7—12, Iulie-Dec. 1940, Bucureşti.
«Luceafărul», anul VI, seria II, nr. 11—12, Timişoara.
«Buletinul demografic al României», anul X, nr. 2, Feb. 1941, Bucureşti.
«Pan», anul I, nr. 1, 1—15 Martie 1941, Bucureşti.
«Gândirea», anul XX, nr. 2, Feb. 1941, Bucureşti.
«Universul literar», anul L, nr. 10, 1 Martie 1941, Bucureşti.
«Conferenţa», anul V, nr. 1, Dec. 1940, Bucureşti.
«Licurici», anul I, nr. 2, Feb. 1941, Giurgiu.
«Analele educaţiei fizice», anul IX, nr. 1, 1940, Bucureşti.
«Pământul», anul X, nr. 224—225, Feb. 1941, Călăraşi.
«Tinereţă», anul IV, nr. 10, Dec. 1940, Iaşi.
«Gând şi slovă oltenească», anul IV, nr. 5—6, 10 Febr. 1941, Craiova.
«România aeriană», anul XIV, n-rele 4 (Aprilie), 7—8 (Iulie-August), 9—11 (Sept.-Nov.), 12 (Dec.), 1940, Bucureşti.
«România de azi», anul VIII, nr. 61, Duminică 2 Martie 1941, Bucureşti.
«Horia, Cloşca şi Crişan», anul I, nr. 3, Ian. 1941, Craiova.
«Revista Arhivelor», 1940, Bucureşti.
«Revista ştiinţifică „V. Adamachi"», anul XXVI, nr. 3, Iulie-Sept. 1940, Iaşi.
«Anuarul statistic al României 1939 şi 1940», Bucureşti V, Splaiul Unirii 28.
«Curentul literar», anul II, seria II, nr. 92, Duminică 5 Ianuarie, nr. 99, Sâmbătă 22 Feb., 1941, Bucureşti.
«Gazeta refugiaţilor», anul II, nr. 12 (23 Feb. 1941), 14 (9 Martie 1941), Bucureşti.
«Albatros», anul I, nr. 1, 10 Martie 1941, Bucureşti.
«Viaţa Basarabiei», anul X, nr. 2—3, Feb. Martie 1941, Bucureşti.

COLECŢIA „CONVORBIRI LITERARE"

TEODOR AL. MUNTEANU, Meri domneşti (Poeme) Lei 60

C. FÂNTÂNERU, Poezia lui Lucian Blaga şi gândirea mitică (Studiu) . . . . „ 100

G. MURNU, Tropare (Poezii) . . . . „ 80

G. MURNU, Altare (Poezii) . . . . „ 80

W. v. GOETHE, Faust, trad. de **Laura M. Dragomirescu** . . . . . „ 80

I. AL. BRĂTESCU-VOINEŞTI, Strigăte de alarmă în chestia evreească . . . . „ 80

GENERAL RADU R. ROSETTI, Mărturisiri . . . „ 80

EMIL VORA, Cartea Plecărilor (Poeme) . . . . „ 50

RONSARDA CASTRO, Opal (Poeme) . . . . . „ 70

LEI 50

„BUCOVINA" I. E. TOROUŢIU, BUCUREŞTI

25,00